

ISSN 2411-8745 (Print)
ISSN 2709-9245 (Online)

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ
ХАБАРШЫСЫ

«ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ» СЕРИЯСЫ

ИЗВЕСТИЯ
КАЗАХСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА

СЕРИЯ «ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»

BULLETIN
OF KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF
INTERNATIONAL RELATIONS AND
WORLD LANGUAGES

SERIES "PHILOLOGICAL SCIENCES"

ISSN 2411-8745 (Print)
ISSN 2709-9245 (Online)

1 (60) 2021

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА

KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS
AND WORLD LANGUAGES

1 (60) 2021

ISSN 2411-8745 (Print)

ISSN 2709-9245 (Online)

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

“ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ” сериясы

ИЗВЕСТИЯ

КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия “ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ”

BULLETIN

of Ablai Khan KazUIRandWL
Series “PHILOLOGICAL SCIENCES”

Алматы
«Полилингва» баспасы
2021

© “Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті” Акционерлік қоғамының “Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия” ғылыми журналының “Филология ғылымдары” сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Алғашқы есепке қою кезіндегі нөмірі мен мерзімі № 674, 18.05.1999 ж. Тіркелу куәлігі 10.04.2015 жылғы № 15194-Ж

Бас редактор

Құнанбаева С.С., филология ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР ҰҒА-ның академигі, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Исмагулова Б.Х., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Редакция алқасының мүшелері

Акишина Т., профессор, Оңтүстік Калифорния Университеті,
Лос-Анджелес, АҚШ

Рысалды Қ.Т., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Бердичевский А.Л., педагогика ғылымдарының докторы,
Айзенштадта халықаралық экономикалық қатынастар институты,
Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвен католикалық университеті,
Лёвен, Бельгия

Суна Тимур Агильдере, филология ғылымдарының докторы,
профессор, Хаджи Байрам Вели ат. Анкара Университеті, Түркия

Красных В.В., филология ғылымдарының докторы, профессор,
М.В.Ломоносов атындағы ММУ, Мәскеу, Ресей

Карасик В.И., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Волгоград мемлекеттік техникалық университеті, Ресей

Ахатова Б.А., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Мизамхан Б.С., филология ғылымдарының кандидаты, доцент,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Шығарушы редактор

Әубәкір Н.А., аударма ісі магистрі, аға оқытушы, Абылай хан
атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

© Научный журнал “Хабаршысы-Известия” КазУМОиМЯ имени Абылай хана серия “Филологические науки” Акционерного общества “Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана” зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Номер и дата первичной постановки на учет № 674, 18.05.1999 г. Регистрационное свидетельство № 15194-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор

Кунанбаева С.С., доктор филологических наук, профессор,
академик НАН РК, Алматы, Казахстан

Ответственный редактор

Исмагулова Б.Х., доктор филологических наук, профессор
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Акишина Т., профессор, Университет Южной Калифорнии, Лос-Анджелес, США

Рысалды К.Т., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Бердичевский А.Л., доктор пед. наук, Институт международных
экономических связей Айзенштадта, Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвенский католический университет,
Лёвен, Бельгия

Суна Тимур Агильдере, доктор филологических наук, профессор,
Анкарский Университет им.Хаджи Байрама Вели, Турция

Красных В.В., доктор филологических наук, профессор МГУ им.
М.В.Ломоносова, Москва, Россия

Карасик В.И., доктор филологических наук, профессор
Волгоградского государственного социально-педагогического
университета, Волгоград, Россия

Ахатова Б.А., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Мизамхан Б., кандидат филологических наук, доцент КазУМОиМЯ
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Выпускающий редактор

Аубакир Н.А., магистр переводческого дела, ст.преподаватель
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

© Scientific Journal “Bulletin of Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages”. Series “Philological sciences” of JSC “Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of the Ministry on Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Number and date of first registration №674, from 18.05.1999. Certificate N 15194 – G, 10.04.2015.

Editor in chief

Kunanbayeva S.S., doctor of philological sciences, professor,
associate member of National Academy of Sciences of the RK,
Almaty, Kazakhstan

Executive editor

Ismagulova B.Kh., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan
KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Editorial team members

Akishina T., professor, University of Southern California, Los Angeles,
USA

Rysaldy K.T., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan
KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Berdichevskiy A.L., doctor of pedagogical sciences, Institute of
International Economic Relations of Aizenshtadt, Aizenshtadt, Austria

Soldatenkova T., professor, Leuven Catholic University, Leuven, Belgium

Suna Timur Agildere, филология ғылымдарының докторы,
профессор, Хаджи Байрам Вели ат. Анкара Университеті, Түркия

Krasnykh V.V., doctor of philological sciences, professor, Moscow State
University named after M.V. Lomonosov, Moscow, Russia

Karasik V.I., doctor of philological sciences, professor of Volgograd
State Technical University, Russia

Akhatova B.A., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan
KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Mizamkhan B., candidate of philological sciences, Ablai khan
KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Executive editor

Aubakir N.A., MA in translation studies, senior lecturer, Ablai Khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

МАЗМУНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

1 Бөлім. ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Раздел 1. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Part 1. CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCHI БӨЛІМ

Bekkozhanova G.K., Kuzenko I.A. Language as a tool of influence on the behavior of masses	7-14
Беккожанова Г.К., Куценко И.А. Язык как инструмент влияния на поведение масс	7-14
Бекқожанова Г.Қ., Куценко И.А. Тыңдаушы қауымды өзіне қарату мақсатында қолданылатын шешендік өнер	7-14
Джарлықасымова А.С. Роль мобильного сообщения в лингвокогнитивном развитии человека	15-20
Джарлықасымова А.С. Адамның лингвотанымдық дамуында мобильді хабарламаның ролі	15-20
Jarlykassymova A.S. The role of mobile communication in human linguocognitive development	15-20
Karakulova A.M., Chukayeva T.K. “The star of Olmes” by Taupik Rymzhanov: the concept of grey and controversy of the character	20-26
Каракулова А.М., Чукаева Т.Қ. Таупык Рымжановтың «Өлместің жұлдызы»: сұр түсі концепті және кейіпкердің ішкі қарама-қайшылықтары	20-26
Каракулова А.М., Чукаева Т.К. «Звезда Ольмеса» Таупыка Рымжанова: концепт серого цвета и противоречивость персонажа	20-26
Мажит Б.Б. Дискурсты зерттеудегі лингвосинергетикалық аспектілер	27-33
Mazhit B.B. Linguosynergetical aspects of discourse analysis	27-33
Мажит Б.Б. Лингвосинергетические аспекты дискурсивного анализа	27-33
Тагаева С.У. Концепт «мать» в узбекской и немецкой паремиологии	34-45
Тагаева С.У. «Ана» концептінің өзбек және неміс паремиологиясындағы көрінісі	34-45
Tagaeva S. The concept of «mother» in the uzbek and german proverbs	34-45

2 Бөлім. АУДАРМАНЫҢ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА АЯСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

Раздел 2. ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА

Part 2. RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION

Амангелды М.М. Саяси дискурс аудармасы лингвомәдени аспектісінде	46-53
Амангелды М.М. Перевод политического дискурса в лингвокультурном аспекте	46-53
Amangeldy M.M. Translation of political discourse in the linguocultural aspect	46-53
Амантаева А.Қ. Аударматанудағы когнитивті модельдер	54-63
Амантаева А.К. Когнитивные модели в теории перевода	54-63
Amantayeva A.K. Cognitive models in the theory of translation	54-63
Бердімұхамед А.А. Суретті техникалық мәтіндер аудармасындағы мәтін мен сурет байланысының ролі	64-70
Бердімұхамед А.А. Роль связи между текстом и иллюстрациями при переводе иллюстрированных технических текстов	64-70
Berdimukhamed A.A. The role of word-image interaction in illustrated technical texts	64-70

Исмагулова Б.Х., Нурахмет А.П. Халықтық медицина ұғымдарының ағылшын-қазақ, қазақ-ағылшын аударма ерекшеліктері	70-79
Исмагулова Б.Х., Нурахмет А.П. Особенности англо-казахского, казахско-английского перевода понятий народной медицины	70-79
Ismagulova B.Kh., Nurakhmet A.P. Features of the english-kazakh, kazakh-english translation of the concepts of folk medicine	70-79
Махпиров В.У., Арстанова А.Т. Аудиовизуалды мәтіндерді аудару мәселелері (білім беру саласына арналған «Саяхатшы Дара» мультсериалы негізінде)	80-87
Махпиров В.У., Арстанова А.Т. Проблемы перевода аудиовизуальных текстов (на материале образовательного мультсериала «Даша-путешественница»)	80-87
Makhipirov V.U., Arstanova A.T. Problems of translation of audio-visual texts (on the material of the educational animated series «Dora the explorer»)	80-87
Рысбек А.Ж. Көркем мәтіндерді аударудағы гендерлік айырмашылықтар.....	88-98
Рысбек А.Ж. Гендерные различия при переводе художественных текстов.....	88-98
Rysbek A.Zh. Gender differences in the translation of literary texts	88-98
Сыздықбаев Н.А. К вопросу о некоторых проблемах перевода	98-107
Сыздықбаев Н.А. Аударманың кейбір мәселелері жөнінде	98-107
Syzdykbayev N.A. To the question of some problems of translation	98-107
Тілеулинова П.Б. Драма кейіпкерлерінің сөйлеу іс-әрекетін аудару ерекшеліктері (У. Шекспирдің «Король Лир» трагедиясы негізінде)	107-115
Тлеулинова П.Б. Особенности перевода речи героев драмы (на материале трагедии У.Шекспира «Король Лир»)	107-115
Tleulinova P.B. Features of the translation of the speech of the heroes of the drama (based on the material of the tragedy of W. Shakespeare «King Lear»).....	107-115

3 Бөлім. ШЕТ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР

Раздел 3. НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ Part 3. SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENTS IN FOREIGN LANGUAGE TEACING

Солтанбекова О.Т., Калимова Ж.У., Мищенко И.С. Обучение созданию вторичных текстов как основа формирования научно-исследовательских компетенций студентов	116-126
Солтанбекова О.Т., Калимова Ж.У., Мищенко И.С. Қосалқы мәтіндерді құру студенттердің ғылыми-зерттеу құзыреттіліктерін қалыптастыру құралы ретінде	116-126
Soltanbekova O.T., Kalimova Zh.U., Mishchenko I.S. Teaching creation of secondary texts as a basis for forming research competence of students	116-126

1 Бөлім.
ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Раздел 1.
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ
ИССЛЕДОВАНИЙ
Part 1.
CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCH І БӨЛІМ

УДК 800.92:519.682

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.001

**LANGUAGE AS A TOOL OF INFLUENCE ON THE
BEHAVIOR OF MASSES**

Bekkozhanova G.K.¹, Kuzenko I.A.²,

¹Candidate of Philology, Docent of Al-Farabi KazNU,

²Master student, Foreign Philology,

Ablai Khan KazUIR&WL,

Almaty, Kazakhstan

e-mail: almaty.gulnar@mail.ru, il.kuts@mail.ru

Abstract. This article examines rhetorical techniques that are used in oratory from the standpoint of anthropocentric research. The description of the main methods of mass manipulation, the technique of their application in oratory is given. The material base of the study is the speeches of the most influential political figures.

Key words: Oratory speech, individual, pledge, mental connection.

By investigating the essence of such contemporary sciences as cognitive linguistics we are always concerned about the emergence of language and its ability to create incredible things. There are so many unexplainable phenomena that occur with the help of language [1]. That makes language turn into a vicious circle. The original question that scientists try to answer, is why human beings possess the capability to perceive sounds, words and phrases and to store them in their brain. These unaccountable questions are bothering almost every linguist. We don't know why among all the living substances we are the only one who are able to undergo language acquisition by perceiving our native language. Why can animals only produce sounds. Indeed, there is a list of features, that mark our decency and sanity. It lead us to evolve and

gain supremacy among the others, who has settled our planet. But a further question that I'm concerned on as a person who studies cognitive linguistics in frame of philology is how it became possible to steer people's mind by using the language [1, p. 68]. Throughout the history mankind witnessed how the earth changed after breakdowns that happened when powerful leaders gained authority. It made people think in another way and appreciate only the leader's attitude. Often they had to abandon common life and family values in order to just become a part of a crowd, a crowd that could only succeed with the help of their leader. Leaders could successfully subdue people without violence by only using the language. This phenomenon is explained in their extraordinary oratory speech. With the help of speeches they convinced people in changing their life styles in order to contribute to the development of a risen state.

Oratory speech has always been considered as a prodigy, because only a few people could make their language more colorful. The origin of rhetorics dates back to ancient times. In the Roman Empire there were several classes of society. There was no equality and actually there was no justice. The emperor's environment consisted of rich people. Their richness allowed them to do everything what they wanted to do. And unfortunately there was a class of slaves that ranked beneath the standard level [2, p. 79]. The higher class was empowered on the life of slaves, they could punish them, sell them to others and even kill them. They were mocked without any reasons. Accept the mentioned classes there has also been another sector of society that consisted of whether rich nor people, those making them deposit to the middle sector. It believed in the power of the emperor and has built a crowd. As an early stage of hegemony, the powerfulness of the Roman empire was accelerating throughout the centuries. The Roman Empire conquered the entire world and became the strongest civilization by expanding their borders [3 p. 128]. With the help of language they could create a powerful squad that fought for the future of this huge empire by defending their borders. People believed in their supremacy because they have already been convinced by hearing the rhetoric speeches of dominant orators. Oratory speech helped leaders build armies. People made it inadvertently because they didn't even realize that they had become victims of subordination. It helped leaders to gain power in the middle ages. Oratory speech caused victims, it made people suffer and destroyed families. But sometimes it was beneficial for the popularity because people instead of splitting in groups reunited and fought together. Historians can name a list of orators, but I have my own list of those, whom I consider to be the most magnificent [4, p. 37]. Among them I point out Martin Luther King, who sacrificed his life for the fortune of thousands of representatives of the Black nation. He was always adored and idolized not only by Black

people but by the entire American, European and even worldwide community. The rights of Afro-Americans have always been violated. Blacks were associated with slaves even after cancelling slavery in the USA. The European race supposed that are part of the elite and took into account that Afro-Americans should serve for them. Black people have been humiliated all the time which often lead to suicide [5, p. 64]. By the second half of the 20th century this problem acquired a sharp shape. In the state of Alabama Blacks were even associated with dogs. It was prohibited for them to enter public transport and supermarkets. Martin Luther King tried to involve himself in solving the problem by giving his fist speeches. He encouraged Black people to merge into one. He became an orator thanks to his persuasive tools of explaining to the audience that Black aren't less mart ,that they aren't less strong and that they should pave their way in order to reach equality [6, p. 91]. To understand why he succeeded with the help of his speeches I've decided to analyze one his speeches by clearing ,what language tools did he use while speaking in front of an audience. It is the famous speech "I have a dream that was held five years before his assassination. I can point out several features that made his speech more expressive" [6, p. 91]:

1. Martin Luther King always uses the pronoun «we» instead of concretizing his thoughts. He invented this method in order to not make people think that it was his personal idea. He ensured everyone that it's the idea of a nation that pursues to create a rebellion that can lead to an outcome. People were astonished by his speech because King has shaped himself as a confident leader [7, p. 4]. The word „we” made every individual believe that he isn't a lone wolf anymore and that together it's possible to rise up against the government. If things are fulfilled together, individuals do not frighten anymore, they know that their supporters can come and rescue them if they are in danger at any time and any place. Together they build a mass that would keep fighting whatever it takes them and in the end will still keep walking [7, p. 23]. People were convinced by the fact that they will remain victorious despite any circumstances.

2. King uses contradistinctions as an encouraging tool. He mentions that de jure Afro -Americans aren't captured anymore, those making them free according to the law [7, p. 45]. But in comparison, he states, that indeed, Blacks are still victims, it de facto makes people at first think of a possible absence of the problem. But after the denial of absence, a double conviction occurs. People become more aroused and so they are more concerned on the problem. Actually the lives of Afro-Americans were neglected all the time. And King always delivered the truth. He became a trustworthy leader because everyone became inspired by his enumerative statements.

3. The third feature is hidden in his values that he portrays throughout his speech. It makes his speech turn into a religious pledge. Sometimes Martin

Luther King is associated with Jesus Christ. In comparison to other influential orators he is regarded to be the only one who never used manipulative tools [7, p. 39]. His purpose was not to gain success and profit with the help of the crowd, but to bring happiness into people's life. He didn't pay a big role to his own fortune. His happiness was based on the future of his nation. He wanted his nation to be represented from another point of view. It means not from the perspective of America's estate, but as part of America's popularity. King's speech is „sacred” because he uses religious aphorisms. King implied that only with the help of God, Afro-Americans would be fulfilling their dreams. He supposes as every human being can be seen as «God's child» [7, p. 72]. He's sure that God will always come for help if someone is in trouble and through the religious metaphors he tries to deliver that message to the audience in order to rely on hope. The hope in God is regarded by King as confidence, because it can be gained through constant prayers. A human being becomes stronger by praying infinitely and never stopping believe in God despite any grieves. King uses the following metaphor «Thanks God Almighty» to ensure everyone that the fortune of Afro-Americans is in God's hand and that he is capable to do prodigy. And only with the help of believing in prodigy Negroes will move forward.

4. During King's speech it is traced that the present tense appears in almost every sentence. It defines that King never looks ahead [7, p. 56]. If something should change immediately it should happen now and there is no need for wasting time. With his word «now» he assumes that the appropriate moment has come and that maybe there won't be another shot to do it. He mentioned that Afro-Americans should stop suffer from the yoke of its oppressors. The time has come to resist. King urges everyone to join in a battle, although he had never been an upholder of cruelty and blood. He didn't imply that the battle should end up with a massacre. [7, p. 94]. He intended to run a hard battle using all the strength that a Black human possesses.

5. King's speech is significant for using anaphors. It makes it into a poem that sounds very attractive. King's speech is constructed structurally with the remaining of an order. If comparing his speech with other orators we cannot abandon the fact that meanwhile the others have created their speeches as common texts following a standard manual, King invents his own structure of completing his text. It was usual that orators relied on texts written in publicity or scientific style [7, p.63]. King preferred another way to fill in his speech. He decides to write his speech in an artistic style like writers and poets do. It makes his text mentally more accessible because everyone becomes inspired. It gains interest by the listener, it's fascinating to perceive a retold story that is attributed to the entire audience instead of just listening to a scientific text. Because it's the story of every Negro whose rights shouldn't

ever be neglected anymore. King uses at least 3 anaphors that makes his text more attractive with the first being the self -mentioned title [7, p. 89]. He applies it 8 times. "I have a dream..." is used to describe various situations and contexts. The first usage of this expression is devoted to his hope that one day his nation will finally rise up. In the second case it used to mention that the sons of former slaves will live in freedom. Then he draws a picture of the state of Mississippi, stating that it's a state of violence and oppression and this state should become an oasis of freedom and justice. Afterwards he dwells on his private life by saying that he wishes his four children would hardly ever be judged by their skin in the future and that it is more convenient to judge people by their character instead. Then he just implores God that the dream of his nation should be fulfilled immediately using his random phrase "I have a dream today". After that he says that he wants Alabama to cease their severe racist policy so that black boys and girls would be able to shake hands. Then he once again repeats his immediate intention to change Black's America. As the eighth usage of his famous metaphor he implies on equality by assuming that the surface of earth should become plain. It means that it's unfair that some «elite» are positioning them as a power that has climbed a mountain and that Blacks are located at rock bottom. Another random anaphor that was used by King in his text is "let freedom". It is also applied 8 times [7, p. 34]. During the first usage of this magic metaphor he has consecrated the significance of the mighty state of New Hampshire by stating that freedom should ring to its prodigious hilltops. In the second usage he assumes that freedom should prevail in the Alleghenies of Pennsylvania. The six left expressions are devoted to freedom in Colorado, California, Georgia, Tennessee, the molehill of Mississippi and New York. He means that wants freedom and equality should come in every house across America. The third metaphor is "with this faith". It is used 3 times in order to detect the secret of gaining success. He mentions that only with the help of distinct faith human beings can reach confidence. In King's first case of usage he implies that Blacks will finally taste the sense of freedom by reaching the mountain's top. After that he says that a beautiful symphony of their brotherhood will occur. In third case he mentions that by using faith Blacks will work, pray and struggle together to make their joint dream come true. By analyzing Martin Luther's speech I've recognized his mental richness [6, p. 255]. I consider him to be the greatest orator of all times. I also think that he deserves more than just to be paid tribute. He should be without any doubt admitted as the primary orator with the most powerful and effective language. Meanwhile dictators tried to manipulate the crowd in order to send them to war, King just wanted to release his nation from oppression. And if we compare it with several dictators we can observe that many attempts to build a great state with the help of a powerful army have

ended up with failure. In comparison to the Afro-American battle it's obvious that it became outstanding and led to an essential outcome. By the 21st century there are still problems devoted to Blacks. But it changed its shape, the problem caused less suffering and suppression. Starting with the 1970-s the violence of Blacks started to erase time by time [2, p. 67]. In the 80-s freedom has finally emerged. Nowadays Black and White are equal. Afro-Americans visit the same school as Whites, they eat the same food, they work in same professions and even affixed percentage of America's government should consist of representatives of Black race. That is why I think that King's speeches should be regarded as the most facilitating in mankind's history.

After receiving a reliable picture of what does it take to become an influential orator by analyzing speeches it should be cleared what tools should be used in order to manipulate a crowd, whether it would be for self-beneficial purposes or an intention to help people. There are 3 main methods to reach crowd manipulation. At first comes submergence [2, p. 58]. It is aided by sentiments of invincible power. The orator is sinking into the mental world of his listener. He tries to explore his features. He tries to detect his weak sites. It's common that only unstable people surrender manipulation. These are people who aren't confident in themselves. They always try to find ways how to enhance their abilities, how to become better and worthy. And then they find a leader who promises to solve their problems. It's usual that reality overcomes great expectations but they never expect their future to be shattered unless there is a great leader.

The second tool is named as contagion and entails that manipulation can turn into an illness that a human being can contract. An individual readily sacrifices his personal interest to the collective interest [6, p. 341]. The faith in the almightiness of the leader can shape itself as a remedy, that a person takes in order to stay in good mood. It then can become a drug. Every time a listener is entering the leader's audience he becomes more motivated, because he is hearing new promises and convictions. The perceiving of new information occurs inadvertently because the listener catches almost everything despite the importance of the delivered statements.

The third tool of crowd manipulation is called «suggestibility». It results in a hypnotic state. The orator is intended to inculcate incredible minds to his listener. He often uses negotiations by explaining bad repercussions that can occur, when someone refuses to do something. Sometimes he reproaches people stating that it's the fault of individuals who refuse to join a common ideology and it's their fault. Afterwards people are analyzing their mistakes, because they have been convinced in their wrongness and suddenly they change their opinion [2, p. 11]. They are starting to blame themselves and undergo transformation. They start to cheer and support their leader. They

put values into background, they stop listen to familymembers, friends, they only accept the opinion of their leader. With the help of that, an orator starts to steer a crowd. An oratory speech involves 7 discourse levels. They describe the status and stage that an orator has reached in his speech. The first discourse level is amplification. It involves repeating a word or expression in order to add more detailand make your mind augmented [3, p. 169].The second discourse level is implied to be pleonasm. It is characterized by using more words than usual to fill in a complemental thought. The third level is supposed to be antanagoge. It is used to deposit an advantage or benefit next to a fault criticism or concerning in order to reduce the influence of the negative aspect. Apophasis comesnext. It's described as the way of mentioning a subject by denying that it should be brought up. The fifth discourse level is named as "aporia".It implies an reflection based on the expression of doubt. The next level is diasyrmus [2, p. 182]. It's the denial of an argument using a ridiculous comparison. And the final discourse level is metanoia. It estimates an argument by recalling it partially or fully, afterwards retelling it in a more convenient and outstanding way.

In conclusion it should be stressed that oratory speech always comes out to be a charming masterpiece. It becomes a central sphere of cognitive linguistics. It is relied on the question how our brain undergoes manipulation. Rhetoric speeches often effect the behavior of people because of the strength effort of orators [5, p. 73]. Meanwhile orators conquer unconquerable opponents with the help of the crowd, supporters become victims of hypnoticinculcation. But there are situations in which both the leader and supporter can benefit. Oratory speech can be viewed from the perspective of a prodigious magic. It entails unbelievable phenomena.This makes cognitive linguistic deepen into a wider field of investigation by trying to explain how and of what our world is built of.

REFERENCES

- [1] Vereshchagin F.M., Kostomarov V.G. Language and culture. – M: Synthese, 1990. —365-381 pp.
- [2] Soriano R. Manipulation of language as a weapon of mind control and abuse of power. – Madrid, 2010. – Press Magid. –128-302 pp.
- [3] Lakoff G. Contemporary Theory of Metaphor. // A. Ortony (ed.). Metaphor and Thought. –Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – 89 p. Second edition.
- [4] Marin M. Language and Mind Control // Language and Mind Control. – Vol. 26. – 2018. –382-392 pp.
- [5] Maillat D., Oswald S. Constraining Context: a pragmatic account of cognitive manipulation. In Hart, C. (Ed.). // Critical discourse studies in

context and cognition. – Amsterdam: John Benjamins. – 2011. – 65-80 pp.

[6] Zlatev J. Blomberg, J. Language may indeed influence thought. *Frontiers in Psychology*. – Warsaw, 2015. – 215 p.

[7] Martin Luter King. *I Have A Dream // Life of Martin Luther King Jr. Speech – American Rhetoric*. – 1982. – 234 -312 pp.

ТЫҢДАУШЫ ҚАУЫМДЫ ӨЗІНЕ ҚАРАТУ МАҚСАТЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ШЕШЕНДІК ӨНЕР

Бекқожанова Г.Қ.¹, Куценко И.А.²,

¹филология ғылымдарының кандидаты, доцент,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университет,

²1 к.магистранты, мамандығы «Шетел филология»,
Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ

Алматы, Қазақстан, e-mail:almaty.gulnar@mail.ru, il.kuts@mail.ru

Андатпа. Бұл мақалада шешендік өнерде антропоцентристік зерттеу тұрғысынан қолданылатын риторикалық әдістер қарастырылады. Жаппай айла-шарғы жасаудың негізгі әдістеріне сипаттама, оларды ораторлық сөйлеуде қолдану техникасы келтірілген. Зерттеудің материалдық базасы – ең ықпалды саяси қайраткерлердің сөйлеген сөздері.

Тірек сөздер: шешендік сөз, жеке тұлға, зерт, психикалық байланыс.

ЯЗЫК КАК ИНСТРУМЕНТ ВЛИЯНИЯ НА ПОВЕДЕНИЕ МАСС

Бекқожанова Г.Қ.¹, Куценко И.А.²,

¹кандидат филологических наук, доцент,
КазНУ имени аль-Фараби,

²магистрант 1 к., специальность «Иностранная филология»,
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

e-mail:almaty.gulnar@mail.ru, il.kuts@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются риторические приёмы, которые применяются в ораторских текстах с позиции антропоцентрических исследований. Дается описание основных методов массовой манипуляции, техника их применения при ораторской речи. Материальной базой исследования являются речи наиболее влиятельных политических деятелей.

Ключевые слова: ораторская речь, индивид, зарок, ментальная связь.

Статья поступила 12.03.21

УДК 81-114

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.002

РОЛЬ МОБИЛЬНОГО СООБЩЕНИЯ В ЛИНГВОКОГНИТИВНОМ РАЗВИТИИ ЧЕЛОВЕКА

Джарлыкасымова А. С.¹

¹магистр экономических наук, ст.преподаватель кафедры экономики и права, КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: Jarlykassymova1@mail.ru

Аннотация. Данная статья посвящена роли высокой технологии в когнитивно-психологическом развитии человечества. Анализируя структуру мобильных сообщений, была выявлена необходимость осторожности в употреблении множества укороченных слов, что в результате частого применения может привести к лингвистической безграмотности, а также к последующим изменениям в человеческом поведении.

Ключевые слова: мобильное сообщение, когнитивное воздействие, восприятие, психологическое поведение.

ВВЕДЕНИЕ. Развитие высоких технологий упростило жизнь человечества по многим параметрам. Это связано не только с появлением первых стиральных машин и автоматизированной техники на заводах и фабриках. Речь идет об информационном пространстве, которое своим масштабом охватило весь мир, тем самым давая каждому человеку возможность стать частью глобальной системы всемирного сообщества. Появление первых мобильных телефонов оказалось главным шагом в данном направлении социального развития, что неминуемо привело к созданию, а дальше и к развитию, социальных сетей в глобальном информационном пространстве.

Легкодоступность любой информации существенно облегчает движение ежедневных бытовых будней и экономит время для всех, у кого есть смартфон. Одно нажатие кнопки, одно движение пальца – и счет оплачен, новость прочитана, фильм просмотрен. Казалось бы, что может быть проще и что может быть лучше? Неужели развитие высоких технологий может подарить миру жизнь легче настоящего? Все возможно...

Но у всего есть своя мера применения и свои побочные эффекты. Если появление автоматизированной техники на заводах приводит к растущему риску безработицы, то сверхумные мобильные телефоны могут привести к бездействию когнитивного процесса. Нежелание искать

знания в книжных источниках и проверять достоверность информации из необходимых баз косвенно влияет на психологическое развитие человека, особенно у детей. На эту ситуацию особенно щепетильно реагирует общество лингвистов, которое все более растущее внимание уделяет роли мобильных сообщений. Ни для кого не секрет, что первые мобильные телефоны ограничивали количество символов в сообщении в целях экономии пространства и быстрой передачи послания. Так люди научились сокращать предложения, минимизировать количество знаков препинания, а также вовсе укорачивать слова чуть ли не до одной единственной буквы. Так продолжалось два десятилетия прежде чем технология совершила новый шаг в развитии. Нынешние смартфоны обеспечивают объемную передачу информации (с некоторыми ограничениями), но привычки старого остаются и по сей день. Лингвисты предполагают, что данное сокращение слов и предложений не ограничивается применением лишь технологии [1, с. 77]. Это имеет гораздо более тяжелые последствия, отражающиеся на умственном развитии, а также – на ежедневных бытовых привычках. Для полного анализа данной гипотезы есть необходимость привести пример одного из мировых языков. В данном случае будет проведен анализ английского языка, а точнее – английских мобильных сообщений.

АНАЛИЗ. Английский язык – это язык технологий. Первый компьютер был создан с применением данного языка, что стало очередным стимулом для массового овладения им. Но нынешний век вносит свои изменения даже в изучение языка посредством бытовой культуры народа. Ярким примером может быть так называемый «мобильный язык», который используется чаще молодым поколением, нежели старшим. Во время езды на общественном транспорте, во время занятия, при приеме пищи и др. происходит обычный набор текста или краткосрочного ответа на сообщение. Экономия времени и недостаточность уделяемого внимания приводят к вынужденному сокращению символов в тексте, начиная со слов приветствия и заканчивая ограничением даже пробела. Использование всевозможных эмодиконов (смайлики) помогает выразить больше эмоций в ограниченном пространстве, что, несомненно, становится незаменимым способом общения. Нередко письменная коммуникация подростков насчитывает огромное количество маленьких «улыбающихся лиц» и лишь редкое использование обыкновенных слов. Это лишний раз доказывает растущий прогресс в области технологий, так как набор смайликов увеличивается с каждым годом, при этом создавая впечатление некоего словарного опустошения. Неспроста М.Кронгауз в одной из своих работ упомянул о важности полноценного изучения языка, не прибегая к сокращенным формам определенных слов [2, с.

31]. Сокращение слов не только экономит время, но также «экономит» продолжительность когнитивного процесса и его активность, тем самым ведет к ограничению возможностей человека в речемыслительной деятельности. Представитель *homo sapiens* эволюционировал в результате неустанного труда, как физического, так и психологического. В результате человеческого мышления привело к созданию коммун, первых лекарств и первого велосипеда. Это означает, что самое разумное создание планеты непременно должно быть чем-то занято, и чаще всего – когнитивной активностью. Но данная активность может ограничиваться из-за вышеперечисленных причин, что и происходит в наши дни.

Разберем подробнее.

1. Созвучие некоторых слов и цифр английского языка позволяет заменять их между собой:

B4 (before), 4U (for you), 2U (to you), U2 (you too), I 8 it yesterday (I ate it yesterday);

2. Сокращение всех гласных букв в слове, при этом заменяются некоторые согласные буквы для общего созвучия:

Thx (thanks), tbh (to be honest), sth (something), smb (somebody), pls (please);

3. Сокращение слов в деловой переписке:

Asap (as soon as possible), atm (at the moment), np (no problem).

4. Слова, передающие смысл некоторых изображаемых смайликов:

Xoxo (hugs and kisses), :)

Первый тип сокращения неслучайно связан с цифрами: язык есть система знаков, его знаковая природа едина и понятна для всех языков мира. Если символ «ОК» может иметь самый широкий круг значений в зависимости от страны и культуры, то значения цифр не имеет расхождений в мировой культуре. Они совпадают во всех культурах. Просто озвучивать и осмысливать их может каждый на своем языке. Они рассчитаны на то, что при использовании английских сокращений с участием цифр в первую очередь воспринимается по звучанию, а затем по значению.

Второй и третий тип сокращения основан на выборочном подборе букв. Если второй тип полностью исключает наличие гласных букв в слове с учетом его оригинального звучания, то третий тип делает это с большой осторожностью. Сохраняя лишь первые буквы стандартных фраз, сокращение не искажает первоначального значения данных слов. Чаще всего они используются в деловой письменной коммуникации и онлайн коммуникации.

Самым необычным видом сокращения является четвертый тип. В нем сложно угадать первоначальное значение сокращенных слов, из-за их

отсутствия. Вместо этого используется максимально близкое по образу буквенное сочетание, что требует некоторого логического дополнения. Например, *хохо* никак не является словом, дважды повторяющимся по первым буквам. Здесь подразумеваются губы, сложенные бантиком. Означая поцелуй, данный символ стал излюбленным приемом среди молодежи, так как именно молодое поколение чаще всего восприимчиво к символам эмоционального характера.

РЕЗУЛЬТАТ. Данный анализ был проведен на основе влияния интернет коммуникации на общее развитие человеческой когнитивной активности. Ежедневное увеличение словарного объема английского языка и расширение высокотехнологичного набора терминов вынуждает потребителей как-то справляться со скоростными изменениями бытовой жизни, при этом тонко балансируя между тем, что интересно и между тем, что необходимо. Наличие нового вида мобильного телефона не расширяет горизонт смс-пространства. Ограничения остаются прежними не только в целях экономии времени, но и в целях облегчения жизни и упрощения мозговой активности. Вышеперечисленные четыре вида сокращения являют собой лишь малую часть того, что ежедневно бесперебойно используется во всех англоязычных просторах онлайн коммуникации. То, что на устах у большинства жителей, то и переходит постепенно в сферу СМИ, так как язык медиакоммуникации напрямую связан с бытовой жизнью народа [3, с. 38]. Балансируя между литературным языком и устной разговорной речью, публицистический стиль нередко прибегает к помощи сокращенных слов, тем самым стараясь как можно точнее донести суть актуальной темы. В них не используются эмодзи, но множество видов коротких устойчивых фраз встречаются на страницах как желтой прессы, так и прессы массового чтения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Основная цель выбора и анализа данной актуальной темы лингвистики связана с растущим воздействием онлайн коммуникации на сознание молодого и взрослого поколения жителей. Упрощающая жизнь техника может так же и упростить работу механизма, которому это не нужно. В данном случае имеется в виду грамотность и логика. Если вместе с сокращенными словами человек лишается грамотности, так как забывает элементарное правописание слов, то логика себя исчерпывает дефицитом задач, рассчитанных на мышление. Неслучайно представители разных социальных наук отчаянно призывают не полагаться полностью на сервис онлайн коммуникации, так как это может привести к массовой безграмотности (относительно определенных слов). Одним из результатов данной неосторожности может стать изменение не только в названии определенных предметов, но и даже имени как такового. Подобные случаи были в истории человечества

во времена смены языков и алфавита [4, с. 27]. Лишь представители определенных сфер, таких как медицина и лингвистика, полностью исключают искажение слов и фраз по причине необходимости знания орфографии. А всем другим представителям современного поколения необходимо помнить, что любая маленькая физическая привычка может стать причиной большого когнитивного изменения.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Гуревич С.М. Газета вчера, сегодня, завтра // Учебное пособие для вузов. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 287 с.
[2] Кронгауз А.М. Словарь языка интернета.ru. – М.: АСТ-ПРЕСС, 2016. – 288 с.
[3] Zhanabekova M.A., Kolesnykova T.P. Mass Media // Educational material. Almaty, 2018. –138 p.
[4] Барманқұлов М. Телевизия: ақша ма, әлде билік пе? Монография – Алматы: «Қазақ университеті», 2007. – 195 б.

REFERENCES

- [1] Gurevich S.M. Gazeta vchera, segodnja, zavtra. (Newspaper yesterday, today, tomorrow). Uchebnoe posobie dlja vuzov. (Textbook for universities). M.: Aspekt Press, 2004. 287 p. [In Rus.].
[2] Krongauz A.M. Slovar' jazyka internetaju.ru. (Internet Language Dictionary) M.: AST-PRESS, 2016. 288 p. [In Rus.].
[3] Zhanabekova M.A., Kolesnykova T.P. Mass Media. Educational material. Almaty, 2018. 138 p.
[4] Barmankulov M. Televizija: aqsha ma, elde bilik pe? (Television: money or power?). Monografija. (Monograph). Almaty: «Kazak universiteti», 2007. 195 p. [In Kaz.].

АДАМНЫҢ ЛИНГВОТАНЫМДЫҚ ДАМУЫНДА МОБИЛЬДІ ХАБАРЛАМАНЫҢ РОЛІ

Джарлықасымова А.С.¹,

¹экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы,
экономика және құқық кафедрасы, Абылай хан ат. ҚазХҚжәнеӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: Jarlykassymova1@mail.ru

Андатпа. Бұл мақала адамзаттың когнитивті психологиялық дамуындағы жоғары технологиялардың рөліне арналған. Мобильді жолдамалардың құрылымына жүргізген талдау көптеген қысқарған сөздердің қолданыс жиілігін сирету қажеттігін анықтады. Оған себеп нәтижесінде пайда болар лингвистикалық сауатсыздық пен адам іс-әрекетіндегі өзгеріс қаупі.

Тірек сөздер: мобильді жолдама, когнитивті әсер ету, қабылдау, психологиялық іс-әрекет.

THE ROLE OF MOBILE COMMUNICATION IN HUMAN LINGUOCOGNITIVE DEVELOPMENT

Jarlykassymova A.S.¹,

¹magister of Economic Sciences, Senior lecturer of the

Department of Economics and Law

Ablai Khan Kazakh University of International Relations and World
Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: Jarlykassymova1@mail.ru

Abstract. This article is devoted to the role of high technology in the cognitive and psychological development of human. Analysis of the structure of mobile sms showed the need for heed in the use of many abbreviated words, which, as a result of frequent use, can lead to linguistic illiteracy and to subsequent changes in human behavior.

Keywords: *mobile messaging, cognitive impact, perception, psychological behavior.*

Статья поступила 12.03.2021

УДК 81'42 (268.46)

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.003

“THE STAR OF OLMES” BY TAUPIK RYMZHANOV: THE CONCEPT OF GREY AND CONTROVERSY OF THE CHARACTER

Karakulova A.M.¹, Chukayeva T.K.²,

¹Candidate of philological sciences, Docent,

²1nd year Master’s student, Foreign Philology,

Ablai Khan KazUIR&WL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: uzdmatur@mail.ru, greenrose_98@mail.ru

Abstract. The article analyzes the fantasy novel by T. Rymzhanov “Olmes’ Star” in order to identify the reasons why the author used the concept “gray” as the central one. The work traces an interdisciplinary connection between the concept of a concept and literary studies, which practically opens up new possibilities for analyzing the creative heritage of T. Rymzhanov using the cognitive-linguistic approach. As a result, it was concluded that the gray color is related to the internal contradiction of the character.

Keywords: colour, connotation, grey, linguistic picture of the world, character study

The concepts of colour are central in the linguistic picture of the world. As Peacock notes, there is no specific distinction between red and green as colours, but the difference emerges when those colours are applied to certain objects [1]. What he means is that people do not tend to prefer abstract red over abstract green: when thinking of colours, they usually imagine a specific object, either tangible or intangible. Furthermore, as Armin Sargsyan et al suggest, colours have conceptual meaning for blind people [2]. In their research, these authors identified several colour concepts which had similar semantic meaning for people with normal and destroyed eyesight. As this study proposes, human perception of colour tends to rely on how this certain colour is described in language.

Precisely, colours have acquired additional meanings throughout the millennia of their usage. A simple example is how people associate red with anger, green with calmness, and grey with indifference and boredom. These associations have penetrated various spheres of art, including abstract painting, music, and literature. Our research is mostly based on the associations concerning the concept of "grey".

Mishenkina [3, p. 289] handled a study where she explored the associations and connotations of the main colours of the spectrum. For this research, she interviewed over 80 citizens of Great Britain and Russia. As her findings show, most of Russians and the English believe that grey is a negative concept. Their associations include mice, cats, hair of the old people, and mist (mostly for the British). When it comes to emotional associations, Mishenkina seems to lack this aspect, which we consider crucial.

Other studies dedicated to the problem of colours in culture include the researches of Grigoryeva, Muzhikova, Ivanova, etc. [4, 5, 6]. Most of these studies involve national associations of the main colours. These researchers tend to explore what certain colours mean for certain nations, what place these shades occupy in the linguistic picture of the world. The perception and categorization of colours, as these studies suggest, rely on the national character and the features of culture. However, as further analysis will show, chromatic conceptualization is not limited to cultural behavior patterns.

Turning to the role of colour in literature, the book which has been chosen for the analysis is "The Star of Olmes" by Taupik Rymzhanov [7]. It is a fantasy story inspired by Kazakh folk tale, "Olmes". In Kazakh, "Olmes" is a word that describes an immortal person, which also contributes to the ideal image of the main character. However, the focus of this research is on another hero, the one who does not have a happy ending. This character first appears as a terribly looking giant who is mistaken for an antagonist. As the story shows later, this giant is only a servant, and the main villain comes to the stage. The giant, tortured and almost killed by the main characters, turns

into a man wearing a long grey cloth. Nonetheless, as the plot progresses, this cloth-wearing man starts to dissolve. Finally, there is only one thing which he leaves behind: the eye. This eye, which the author calls “shagyr”, travels with the main characters and saves them from the main villain. When the antagonist is captured, the eye transforms into a good-looking young man who then reunites with his lover. The story, however, does not end here. The young man decides to kill the antagonist by himself, which leads to catastrophic consequences. As a result, the man undergoes the last metamorphosis, finally becoming the eye forever.

Here it is necessary to clarify what “shagyr” means. For Kazakhs, this word describes a colour close to grey and is utilized exclusively in the context of eye colour. Hence The Eye was grey. If to be more exact, it was a grey eye with the capability of reflecting the light which made it possible for the man to see in the dark. Here appears the question: why exactly this colour?

First and foremost, it must be noted that this character does not appear in the original folk tale. Definitely, Taupik Rymzhanov attempted to make the story complex and profound. If to analyze this work in terms of Vladimir Propp’s scheme, the only character which is left behind is The Eye.

- 1) Hero – Olmes
- 2) Trophy – his love, a princess
- 3) Sender – the father of Olmes, the king
- 4) Gifter – Gulbarsha, Baltaly
- 5) Helper – Hakzar
- 6) False hero – Baltaly
- 7) Villain – Zorman.

The story is definitely more complex than a simple folk tale. Nevertheless, the patterns of a fantasy story and the patterns of a magic tale tend to coincide, as these two have the same origin. In this case, it is pretty surprising that only one significant character is left behind the scheme. There are, indeed, other characters which are not mentioned here. It is possible to classify them across the same axis. However, The Eye does not fit here for one simple reason: he does not have a clear ending in the story. The villain is defeated, the hero is awarded, the princess marries the one she loves, and all other characters face what they deserve. When it comes to The Eye, his final is controversial: he remains in this strange state for the rest of his life and is sentenced to travel across the steppe. On the other hand, his beloved one shares this fate, also turning into an eye. From now on, their destiny is limited to a never ending journey which has no destination.

When analyzing this character, two main concepts need to be considered. The first is, obviously, an eye. For most of Eastern cultures, an eye is the symbol of watching, both in positive and negative aspects. For instance,

Turkish people tend to present each other with the so-called "eye marbles" which are dedicated to protect from "bad eye". This implies that Eastern societies tend to associate eyes with some power. A negative glance may even destroy someone's life. In this case, The Eye is not portrayed as an indifferent watcher: he can influence the events thanks to the force that eyes possess. This hypothesis is approved several times: The Eye saves his beloved one from the antagonist's servant; he shows the main characters the right way, etc. On the other hand, The Eye is incapable of changing anything, his power has certain limits. He even stops being tangible after the last transformation. As a result, he stares but cannot intervene. Anyway, the image of a strange grey eye which gazes at the characters throughout the story is quite powerful. Perhaps, this image makes the story more colorful despite being grey.

The other concept is the grey colour. As it has been mentioned before, Russians and the British claimed that this colour was closer to negative side than to positive one. When it comes to Kazakh people, they do not tend to be so judgmental about this colour. For instance, some representatives of contemporary generation believe that grey is actually the colour of calmness, relaxation, and melancholy. Such emotional associations are very important for identifying the real place of this colour in Kazakh conceptsphere.

The author did not use this colour to describe something calm and relaxing: this seems to be a fact. Neither did he use grey to portray an average character who does not deserve any attention. His real purpose was to show the controversial nature of The Eye: his eternal strike against himself. To approve this, it is useful to study the pre-story of The Eye.

As the author claims, The Eye was a prince once. He was born to a family of the sultan who was going to lose his power. The repeated changes in his father's political state made The Eye highly sensitive to any opportunities which would ensure some power. Even the love of Akgul, an innocent young lady, did not stop him, and The Eye became the servant of Zorman, the main antagonist. Zorman offered him the throne, and The Eye was convinced. However, Zorman betrayed The Eye, turned him into a forceless giant and kidnapped Akgul, thus becoming an owner of this controversial man. Liberated by the main characters, The Eye turned into a cloth-wearing manlike creature – not exactly a man, but a parody of himself. Such an appearance was the result of his inner war: the war between his real self – the lover of Akgul – and the other side of him which desired power. As this war progressed, The Eye lost everything which belonged to both his selves, and his only eye remained because of its innocence and the absence of power. He became a watcher because he could not decide which side to choose, which self to support.

In contemporary literature, the concept of "grey morality" describes a literary work with controversial characters. Antagonists and protagonists

may switch places, and some characters may face inner strikes – unbearable and undefeatable. As a result, literature, no matter what genre is uses, steps away from the idealistic portrayals of good and evil and turns to realism. Even fantasy works tend to become more realistic from year to year. Such a tendency is motivated by the needs of society: people demand realistic characters and switch from ideal portrayals of heroes to tricksters who might be even more attractive for them. Controversies attract people [8].

For instance, the fate of The Eye is close to the destiny of Theon Greyjoy, a character from famous “Game of Thrones” TV-series. Here are the vectors of their resemblance.

1) Both come from a noble family, suppressed by some higher authority. The father of The Eye was a sultan, not a khan, which may have resulted in The Eye’s eternal desire for power. Theon was given to Stark family as a prisoner. He was raised in comfort, yet he always dreamed of invading the Starks and revenging them.

2) Both committed something inappropriate and were punished for misbehavior. Theon attacked Winterfell, the homeland of the Starks, his host family; he was punished for this by becoming physically disabled. His disablement also resulted in the loss of the conscious: for a significant period of time Theon had amnesia and believed he was the servant of a local nobleman. The crime of The Eye has been described above: he joined the villain, which then turned him into a “half-man” – quite close to the disablement of Theon. A closer look can find deeper resemblance. When Theon witnesses his former friend, Sansa Stark, being abused by his owner, he cannot change anything. He silently watches, almost becoming an intangible eye.

3) Both faced retribution and forgiveness. Theon died saving one of the Starks. He was “liberated” from his inner controversies by finally becoming a “good man”, as one of the Starks called him. When it comes to The Eye, his continuous sequence of transformations helped him realize who he really was. The Eye aided the main characters and earned the forgiveness.

However, there is a great difference as well. Theon Greyjoy was forgiven, The Eye was not. Moreover, he could not beat his controversies and became a victim of them: he liberated the villain and caused catastrophe.

Another difference lies in the nature of the story itself. As “TV tropes” suggest, grey morality (an informal title) refers to the situation where antagonists and protagonists are equal in terms of evil. The heroes are not heroes, and the villains are not villains. The story is cynical and quite depressive in manner: a good example, “Game of Thrones”, has been already mentioned. When it comes to “The star of Olmes”, it is a fairy-tale turned into a fantasy novel. Its main motives are light and optimistic: saving, love, friendship, forgiveness, the domination of good. The villain is finally

defeated, and the villain is quite classic: he praises no one but himself, he uses demons as servants and sometimes changes his appearance to confuse the main characters. The Eye would not be noticeable in a cynical story; in "The star of Olmes" he is unique and outstanding. The general canvas of the story suggest that The Eye must be forgiven, but the author surprises the readers by finally turning him into an eye.

The Eye is the character who did not want to choose any of his controversial personalities. Such unwillingness to affect his own life turned him into an intangible phenomenon which is incapable of changing anything. And the fact that this phenomenon is grey makes the story deep and symbolic.

As it is evident here, the author utilized the concept of grey in a unique manner. His associations concerning this concept were not motivated by the national character of Kazakhs. He did not portray an average character: on the contrary, The Eye is someone who remains in readers' memory for a long time. The fact that Taupik Rymzhanov used the concept of grey morality long before its mainstream popularity makes this work, indeed, innovative. Moreover, this shows the eternal power of colour concepts over the perception of art consumers.

REFERENCES

[1] Peacocke, Christopher. Colour concepts and colour experience // *Synthese*. – Vol. 58. – 1984. –365-381 pp.

[2] SAYSANI, Armin et al. Colour envisioned: concepts of colour in the blind and sighted // *Visual cognition*. – Vol. 26. – 2018. –382-392 pp.

[3] Mishenkina E.V. National and cultural specificity of the concept "colour" of Russians and Englishmen // *Yaroslavle Bulletin*. – Vol. 1. – 2011. – p. 288-293.

[4] Grigoryeva T.V., Hamidova A.R. The symbolic saturation of grey colour. Access mode: http://linguist-csu.narod.ru/Sborniki/88WUT2008_Vol1.pdf#page. Accessed 28.02.2021.

[5] Muzhikova O.N. The concepts of color in the linguistic picture of the world of English slang. – Saint-Petersburg, 2016. – 21 p.

[6] Ivanova E.V. What colour is the word-by-word picture of the world? [Kakogo cveta poslovichnaya kartina mira?]. Saint-Petersburg University Bulletin. – Vol. 2. – 2005. – 31-40 pp.

[7] Rymzhanov, Taupik. The Star of Olmes. [Olmestin zhuldyzy] – Almaty: Oner. – 1994. – 208 p.

[8] Grey-and-Gray morality: a TV trope. Access mode: <https://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Main/GreyandGrayMorality> Accessed 15.03.2021

**ТАУПЫК РЫМЖАНОВТЫҢ «ӨЛМЕСТІҢ ЖҰЛДЫЗЫ»:
СҰР ТҮСІ КОНЦЕПТІ ЖӘНЕ КЕЙІПКЕРДІҢ ІШКІ ҚАРАМА-
ҚАЙШЫЛЫҚТАРЫ**

Карақулова А.М.¹, Чукаева Т. Қ.²,

¹филология ғылымдарының кандидаты, доцент,
²I курс магистранты, мамандығы «Шетел филология»,
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан
E-mail: uzdmatur@mail.ru, greenrose_98@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада Т.Рымжановтың «Өлместің жұлдызы» атты ертегі-повесінде «сұр» ұғымының орталық ұғым ретінде қолданған себептері зерттеледі. Еңбекте концепт тұжырымдамасы мен әдебиеттану зерттеулірінің арасындағы пәнаралық байланысы анықталып, іс жүзінде Т.Рымжанов шығармашылық мұрасын когнитивті-лингвистикалық тұрғыда талдауға жаңа мүмкіндіктер ашылады. Нәтижесінде сұр түс кейіпкердің ішкі қайшылығымен байланысты деген тұжырым жасалды.

Тірек сөздер: түс, коннотация, сұр, әлемнің тілдік бейнесі, кейіпкерді талдау

**«ЗВЕЗДА ОЛЬМЕСА» ТАУПЫКА РЫМЖАНОВА: КОНЦЕПТ
СЕРОГО ЦВЕТА И ПРОТИВОРЕЧИВОСТЬ ПЕРСОНАЖА**

Карақулова А.М.¹, Чукаева Т.Қ.²,

¹ кандидат филологических наук, доцент,
² магистрант I к., специальность «Иностранная филология»,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
E-mail: uzdmatur@mail.ru, greenrose_98@mail.ru

Аннотация. В статье анализируется фэнтези-повесть Т. Рымжанова «Звезда Ольмеса» с целью выявить причины, по которым автор использовал концепт «серый» как центральный. В работе прослеживается междисциплинарная связь между понятием концепта и литературоведческими исследованиями, что практически открывает новые возможности для анализа творческого наследия Т. Рымжанова с использованием когнитивно-лингвистического подхода. В результате сделан вывод о соотнесенности серого цвета с внутренней противоречивостью персонажа.

Ключевые слова: цвет, коннотация, серый, языковая картина мира, изучение персонажа.

Статья поступила 10.03.2021

УДК 81-114

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.004

ДИСКУРСТЫ ЗЕРТТЕУДЕГІ ЛИНГВОСИНЕРГЕТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР

Мажит Б.Б.¹,

¹Гуманитарлық ғылымдарының магистрі, оқытушы,
экономикалық-құқықтық бағыттағы кәсіби шет тілдер кафедрасы,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: bagila.mazhit@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада дискурстың зерттелуінің жаңа бағыттары талқыланады. Дискурсыртқы ортаның әсерімен пайда болатын, сөйлеудің прагматикалық және семантикалық қасиеттерін өзіндік реттілікпен туындайтын жүйе ретінде қарастырылады. Лингвосинергетиканың әдістемелік аппаратыны дискурс жүйесінің қозғалыс траекториясын коммуникативті мақсатқа жетуге және осы процестегі нақты сөйлеу бірліктері мен олардың арасындағы байланыстардың рөлін анықтауға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: дискурс, лингвосинергетика, синергетика, функционалды, семантикалық компоненттер, когнитивті талдау.

Тіл білімінде тілді біртұтас құрылым ретінде зерттеу талпынысы – бұрыннан бері зерттеліп келе жатқан мәселе. Ғалымдар тілді зерттеуді экспрессивті түрде жүзеге асыру мақсатында, тілдің әртүрлі формаларын анықтауға негіздеген. Тілдің деңгейі, формасы, семантикасы, прагматикасы, стилі, бейнелі динамикасы, сөйлеу құрамын жоғары деңгейде таныстыру тәсілдері сипатталып, фрагментті түрде зерттелді. Тілдің ішкі құрылымының элементтері, сөйлеу бірліктерінің жоғарғы сипаты зерттеле келе, тіл білімі термин қорын қалыптастырды. Тілді зерттеуде екі көзқарас орын алды: бірі тілді материалистік түрде қарастырса, ал екіншісі тілді идеалистік көзқараста қарастыруға бет алды. Бұл идея В. фон Гумбольдтың адам білімі мен мәдениетіндегі тіл ролінің арақатынасын анықтауымен байланысты [1, 57 б.].

Қазіргі ғылым дамуы – зерттеу жұмысы барысында адам факторын басты нысанда қарастыруды қажет етеді. Бұл антропоцентристік көзқарастың алдыңғы қатарға шыққанын көрсетеді. Антропоцентристік бағыттың зерттеу нысаны «тілдегі адам» немесе «адамдағы тіл» болып табылады [1, 11 б.]. Кеңірек мағынасында кез келген зерттеу нысанының адам үшін маңыздылығын, адам өміріне қажеттілігі мен тұлғасын дамытуға, жетілдіруге қосар үлесін сараптауды, мәнін түсіндіріп,

маңызын көрсету– антропоцентристік бағыттың басты ұстанымы десек те болады. Антропоцентристік ұстаным түрлі ғылым салаларын өзара салаластыра, сабақтастыра зерттеуді негізге ала отырып, ғылымдағы жаңа бағыттардың қалыптасуына жол ашты.

Тіл білімінде «идеализм» мен «структурализмды» қатар қоя отырып, Ф. де Соссюр ғылымды ең іргелі әдіснамалық қайшылықтар ретінде қарастырды. Ол «тіл білімі объектісінің қосарландығы» туралы зерттей келе, онда құрылымдық және функционалдық бағыттың бар екендігін тани отырып, функционалдық бағытқа бет бұрады [2, 92-93, 170-171 б.]. **Функционалды бағыт** – тілді адамның қарым-қатынас құралы ретінде танып, оның сол бағыттағы қызметі мен сипатын анықтайтын көзқарастардың жиынтығы. Тілдің әлеуметтік сипаты, қоғамдық мәні жайында Ф. де Соссюр өз еңбектерінде жаңа көзқарасты ұсынады. Онда тіл тек қоғамдық құбылыс емес, тілде көрініс табатын өзіндік концепцияның бар екендігін негізге алады. Тілдің коммуникативтік, экспрессивтік қызмет атқаратындығын және бұл екеуінің арасында маңыздырағы – алғашқысы екендігіне тоқталады. Тілдің адам өміріндегі қоғам орны мен әлеуметтік сыры да осында деген ұстанымға келеді. Сондықтан да тіл мен қоғам байланысын зерттейтін дербес ғылымның болу керек екендігіне тоқтала келе, оны сыртқы лингвистика деп көрсетеді.

Қазіргі тіл білімін зерттеуде *дискурс* термині тілдің белгілеу функциясын, яғни тілдің функционалды кеңістігіндегі мәдени-тарихи экспрессивті түрде жүзеге асуын өз мойнына алады.

Дискурс термині белгілі бір құрылым ретінде қарастырылады. Ол тілдік құрылым болғандықтан “мәтін”, “сөйлесім”, “функционалдық стиль” сияқты терминдермен бірге қолданылады және осы бағытта дискурс лингвистиканың негізгі зерттеу нысаны ретінде қарастырылады. Дискурс – адамдардың пікір алмасудағы, сөйлесудегі сөз бен ойдың бірлігін анықтайтын құбылыс. Онда сөйлеу тақырыбы сөйлесу процесінде орын алып, ой анықталады. Сондықтан да дискурс бірнеше түрге бөлініп және сол аяда зерттеледі. Қазіргі кезде дискурсты зерттеу аймағында ғылыми сипат алған дискурстың бірнеше түрлері бар. Десек те, бұл зерттеулерді толық немесе аяқталған деп айтуға болмайды, себебі бұл бағытта әртүрлі ғылым салаларында көптеген зерттеулер жүргізілуде: әскери дискурс; газеттік дискурс; саяси дискурс; бала дискурсы; өнертану дискурсы; магиялық дискурс; бұқаралық ақпарат құралдары дискурсы; ғылыми (академиялық) дискурс; парфюмерлік дискурс; педагогикалық дискурс; поэтикалық дискурс; публицистикалық дискурс; жарнамалық дискурс; спорттық дискурс; техникалық дискурс; террористік дискурс; феминистік дискурс; көркем

дискурс; экономикалық дискурс; электрондық дискурс; этикалық дискурс; зани дискурс және т.б. [3, 10-11 б.].

В. фон Гумбольдт ең алғаш рет тілдің адам өміріндегі орнын көрсете келе, оның қарым-қатынас құралы ғана емес, дерексіз, топтастырылған ойлаудың аса қажетті шарты екендігін дәлелдеді. Яғни, адамның ақыл-ой әрекеті – шексіз құбылыс, ал сол құбылысты адам тілмен жеткізеді, тілдің көмегімен жүзеге асырады. Ғалым «тіл – ойлауды ұйымдастыратын орган болып табылады» деген пайымдауға келеді [1, 256-264 б.]. Олай болатын болса, тіл – адамның танымын, өмірлік тәжірибесін, білімін, ой-өрісін бейнелейтін күш. «Жеке адамның сөйлеген сөзінде сыртқы заттың тікелей бейнесі емес, оған араласқан сөйлеушінің жан дүниесінің қабылдау мүмкіндіктерінің нәтижесінде жаңадан дерлік пайда болған бейнелер қолданылатынын осылай танытқан» [1, 264 б.]. В.фон Гумбольдтың бұл философиялық ойлары «тіл мен дискурс» аясында анық ашылады.

Тілде дискурсивті талдаудың зерттеу кеңістігі ауқымды. Өйткені дискурс ұғымы адамның ойлау сипатымен байланысты әлеуметтік-психологиялық сипаттар категориясы ретінде қарастырылады. Бұл дискурс теориясының тілдің антропоцентристік парадигмасының аясында қарастырылатынын көрсетеді, сонымен қатар дискурс – сөйлеушінің мақсатты түрде іске асатын коммуникативті әрекеті, яғни сол дискурсивті әрекет негізінде жүзеге асатын адамның ойлау болмысын көру және танумен анықталады. Т.Ван Дейктің түсіндіруінше, дискурс кең мағынада «коммуникативті әрекет кезіндегі уақыт пен кеңістік контекстінде анықталатын сөйлеуші мен тыңдаушының арасындағы оқиға» деп көрсетеді [4,113 б.]. Яғни, қоғамның сол кездегі көрінісі, сол кездегі шынайы өмір ағымы сөйлеу қарым-қатынасы кезінде мәтін түрінде тілде көрініс табады. Сол себепті дискурс– өз заманында орын алған қоғам көрінісі. Дискурста тіл адамның болмысын, қоғамның көрінісін көрсететін айна бола отырып, тілдік сананың бейнесі, тілдің ішкі көрінісін анықтайды. Дискурс өзінің иррационалды негіздерінде тілдің мағыналық және мәдени экспрессивті кеңістігіндегі барлық семантикалық интерпретациялардың шынайы көзі болып табылады.

Дискурс ұғымын Ю. Хабермас «тілдік коммуникация түрі» ретінде көрсетеді. Ол дискурстың мәдениетпен тікелей байланысын анықтай отырып, «кең шеңберде дискурс – уақыттың мәдени-тілдік контексті ретінде қарастырады. Оның аясына рухани-идеологиялық мұра, көзқарас, дүниетаным кіреді. Тар мағынада дискурс қандай да болмасын мағынаны, құнды іс-әрекеттің нақты тілдік шындығын айтады» деп пайымдайды [5,15 -18 б.]. Олай болса, сөйлеудің астарында тілдік сана мен мәдениет жатыр. Когнитивтік тұрғыдан қарастырғанда ұлт мәдениеті,

дүниетанымы сананың бірден-бір көрінісі бола отырып, көп аспектілі күрделі мәселе болып саналады. Ол адамның ойлау мен танымының, санадағы эмоционалды-экспрессивті бейнелерінің ерекшеліктерінен құрылған, тілдік құбылыстардағы аксиологиялық модельдегі тілдік бірліктер арқылы көрініс табады. Когнитивтік мағына – когнитивтік лингвистиканың негізгі мәселелерінің бірі. Тілдік бірліктердің мағынасы адамның ойлау жүйесіне негізделеді. Бұл бағыттың негізгі ұғымдары: «әлем бейнесі», «әлемнің тілдік бейнесі», «әлем моделі», немесе «когнитивтік модель». Когнитивтік мағына тіл арқылы беріледі және танымдық ақпарат негізінде қарастырылады. Когнитивтік семантика – тіл арқылы құрылып айтылатын адам санасындағы концептуалды білімді таным моделі тұрғысынан зерттейтін ғылым.

Қазіргі таңда тілде дискурсивті талдау жасаудың жаңа лингвосинергетикалық тәсілі Ресей және Украина ғалымдарының бастауымен бой көтерді. Лингвосинергетика – қазіргі заманғы тіл білімінің өзекті бағыты. Лингвосинергетика соңғы жылдары пайда болған және қарқынды дамып келе жатқан ғылым саласы болып табылады. Тіл білімінде синергетикалық бағыттың пайда болуы В. Вилден, Р. Килер, Г. Альтман сынды синергетикалық лингвистиканың неміс мектебі ғалымдарының есімдерімен байланысты. Тілдің синергетикалық анализі коммуникативтік процестерді ұйымдастыру туралы, сонымен қатар, тілге үйретудің әдістемесі туралы жаңа ақпарат алуға мүмкіндік береді. Тілдегі өздік ұйымдасу процестерімен коммуникативтік жүйе ретінде байланысты болатын лингвосинергетика бағытының қалыптасқаны туралы нақты айтуға болады. Тоғыспалы ғылым саласы болып келетін синергетиканың тілмен, тіл білімі саласымен байланысы өзге қырларынан қарастырып зерттеуді талап етеді. Лингвосинергетиканың когнитивтік, диахрондық түрлерінен басқа да жаңа сипаттарын алуға болады. Тіл синергетикасын тереңірек қарастыру тілді де өзге қырынан танытуға мүмкіндік береді. Түрлі әдістерді қолданып тілді зерттеу кезінде пайда болған пәнаралық бағыт – тіл синергетикасы, немесе лингвосинергетика, тілдің динамикалық аймағын бейнелеудің методологиялық тәсілдерінің бірі болып келеді [6, 12 б.]. Синергетиканың тілдегі аппликациялық потенциалы үлкен. Қазіргі уақытта зерттеу объектісіне байланысты лингвосинергетиканың екі үлкен бағытын көрсетуге болады: 1) Сөйлесім және сөйлесім әрекетінің синергетикасы; 2) Тіл синергетикасы. Бірінші топқа мәтін синергетикасын, дискурс синергетикасын, сөйлесім девиациясының синергетикасын топтастырамыз. Г.Г. Москальчук мәтін синергетикасы бағытында жұмыс жасап, мәтін құрудың синергетикалық модулін ұсынды [7, 296 б.]. Лингвосинергетиканың зерттеу объектісі тіл жүйесі

болып келетін екінші тобына синхрондық және диахрондық синергетика жатады. Бұл бағыттарды украиндық ғалымдар Т.И. Домброва мен С.М. Еникеева қарастырды. Лингвосинергетиканың әр тобының зерттеу бағыттары үлкен зерттеулерді талап етеді. Оның әр бағыты бойынша зерттеу жүргізуге болады. Әр бағытын қазақ тіл бөліміне әкелу қажет және талап етеді. Осы бағыттар бойынша жасалған жұмыстар лингвосинергетиканың әрі қарай нығайып, дами түсуіне әсерін тигізеді.

Синергетика ұғымын 1971 ж. неміс ғалымы Г. Хакен енгізген болатын. Синергетика саласындағы зерттеулер күрделі динамикалық жүйелердегі өзін-өзі ұйымдастыру үрдістерін зерттеумен байланысты. Синергетика тәсілінің дискурсты зерттеуде қолданылуы, дискурстың күрделі өзін-өзі ұйымдастыра алатын жүйе ретінде қарастырылуымен байланысты. Дискурстың өзін-өзі ұйымдастыруы шынайы, белгілі-бір уақыт және жағдаят аралығында орын алатын процесс болуымен байланысты. Онда ойдың эволюциялық қозғалысы тіл арқылы көрініс табады. Сөйлеуші мен тыңдаушының арасындағы ой қайшылықтары мен бір-бірін толықтырушылықтары өзара реттелген құрылымдарды құруға, жаңа семантикалық мағынаның пайда болу қабілеттілігімен түсіндіріледі. Дискурстың функционалдық көрінісін синергетикалық параметрде зерттеуді былай түсіндіруге болады: 1) бейсыздық – белгілі бір жүйеге тән күрделі прагма-семантикалық әсері; 2) жүйедегі элементтердің бір-бірің толықтыра отырып коммуникативтік мақсатқа ұмтылуы арқылы жаңа сапалық күйге көшуі. Бұл көріністі синергетикалық талдауда аттрактор деп атайды яғни жүйенің, оған жеткеннен кейін қатып бұрынғы жағдайға келе алмауы; 3) флукуация – жүйенің тепе-теңдік күйден ауытқуы; 4) хаотизация – жүйедегі бастапқы тенденцияларға сәйкес келмейтін функционалды элементтердің пайда болуы; 5) бифуркация – жүйенің даму эволюциялық жағдайда тармақталуы. Онда жүйе тепе-теңдік күйден ауытқып, жаңа бір семантикалық мағынаның пайда болуына алып келеді; 6) диссипация – жүйедегі ішкі реттілігінің сақталуы, яғни ретсіз, мағынасыз элементтердің жүйеде болмауы; 7) дискурстың жүйенің жаңа функционалды жағдайға фазалық ауысуы жаңа семантикалық мағыналар мен прагматикалық сипаттардың пайда болуымен байланысты. Осы синергетикалық талдау сипаттарын дискурста, яғни сөйлеу әрекеті жадайында қарастыруға болады.

ӘДЕБИЕТ

[1] Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 2004. – 269 с.

[2] Соссюр, Ф. де. Заметки по общей лингвистике. / Ф. де Соссюр. – М.:Издательская группа «Прогресс», 2000 г. – 280 с.

[3] Ақтанова Л. Дискурс, мәтін, сөйлесім, тіл мәселелері. // Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде. – Алматы 2009. - №2. - 10-16 б.

[4] Дейк, Т.А. Ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. Ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 113 с.

[5] Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: Гнозис, 2003. – 15-18 с.

[6] Фомина Т.Г. К проблеме применения синергетики в диахронических исследованиях фонетической системы языка // Русский язык: исторические судьбы и современность: Международный конгресс исследователей русского языка (Москва, 13-16 марта 2001 г.): Труды и материалы / Под общ. ред. М.Л.Ремневой и А.А.Поликарпова. - М.: Изд-во МГУ, 2001.- С. 11, 222.

[7] Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс. - М.: Едиториал УРСС, 2003. – с.296.

[8] Хакен Г. Основные понятия синергетики / Пер. Ю. А. Данилова // Синергетическая парадигма: Многообразие поисков и подходов. - М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 227 с.; С. 28-57.

[9] Хакен Г. Синергетика. - М.: Мир, 1980. – 404 с.

REFERENCES

[1] Humboldt V. von. Izbrannyie trudi po yazykoznaniiu. (Selected works on linguistics). М.: Progress, 2004. 11, 57, 269 pp. [In Rus].

[2] Saussure, F. de. Zametki po obtchey lingvistike. (General linguistics notes). F. de Saussure. М.: Izdatelskaya gruppya “Progress”, 2000. 92-93. 170-171, 280 pp. [In Rus].

[3] Aktanova L. Discourse, mátin, sóylesim, til máseleleri. (Discourse, conversation, language issues). Qazaq tili men ádebieti oris mektebinde (Kazakh language and culture in Russian school). Almaty 2009. No. 2. 10-16 pp. [In Kaz.].

[4] Dijk T.A. Van. Language. Cognition. Communication. T.A. VanDeik. М.: Progress, 1989. 113 pp.

[5] Makarov M. L. Osnovy teoryi discursa. (Fundamentals of discourse theory). М.: Gnosis, 2003. 15-18 pp. [In Rus.].

[6] Fomina T.G. K probleme primeneniya synergetiki v dyakhronnitcheskikh issledovanyakh foneticheskoy systemi yazika. (To the problem of the use of synergy in diachronic studies of the phonetic system of the language). Russkiy Yazik: istoricheskiye sudbyi i sovremennost: Mezhdunarodnyi congress issledovateley russkogo yazika. (Russian language: historical destinies and modernity. International Congress of Russian Language Researchers) Moskva, March 13-16, 2001. (Moscow, March 13-16, 2001). Trudy i materialy (Works and materials). Pod obtch. red. M. L. Remneva and A. A. Polikarpov. (Under the common. Ed. M.L.Remneva and A.A. Polikarpov). М.: MGU , 2001. 11, 222 pp. [In Rus.].

[7] Moskalchuk G.G. Struktura texta kak synergeticheskii process. (Text structure as a synergistic process) M.: Editorial URSS, 2003. 296 p. [In Rus.].

[8] Haken g. Osnovnyie ponyatiya synergetiki. (Basic Concepts of Synergetics). Per. Yu. A. Danilova. Synergeticheskiye paradigmi: Mnogoobraznye poiskov i podhodov. (Translation by Yu. A. Danilov. Synergistic paradigm: Diversity of searches and approaches). - M.: Progress-Traditsiya, 2000. – 227p., 28-57 pp. [In Rus.].

[9] Haken G. Synergetica. (Synergetics). M.: Mir, 1980. 404 p. [In Rus.].

ЛИНГВОСИНЕРГЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДИСКУРСИВНОГО АНАЛИЗА

Мажит Б.Б.¹,

¹магистр гуманитарных наук, преподаватель кафедры иностранных языков экономико-правового направления,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: bagila.mazhit@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются современные исследования дискурса как саморегулирующейся системы прагматических и семантических свойств речи, на которую оказывает влияние внешняя среда. Привлечение методологического аппарата лингвосинергетики позволяет выявить траектории движения дискурсивной системы к коммуникативной цели и выявить роль конкретных речевых единиц и связей между ними в этом процессе.

Ключевые слова: дискурс, лингвосинергетика, синергетика, функциональные, семантические компоненты, когнитивный анализ.

LINGUOSYNERGETICAL ASPECTS OF DISCOURSE ANALYSIS

Mazhit B.B.¹,

¹M.A., teacher of professional foreign language department
of economical legal direction of Kazakh Ablai Khan University of
International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: bagila.mazhit@mail.ru

Abstract: The article deals with the contemporary investigations of discourse. Discourse is a self-regulating system of pragmatical and semantic properties of speech, which is influenced by the external environment. The involvement of the methodological apparatus of linguosynergetics allows to reveal the trajectories of the movement of the discourse system to the communicative goal and to identify the role of specific speech units and connections between them in this process.

Keywords: discourse, linguosynergetics, synergetics, functional, semantic components, cognitive.

Статья поступила 19.01.2021

УДК 81 – 114

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.005

КОНЦЕПТ «МАТЬ» В УЗБЕКСКОЙ И НЕМЕЦКОЙ ПАРЕМИОЛОГИИ

Тагаева С.У.¹,

¹докторант Самаркандского государственного университета
Самарканд, Республика Узбекистан,
e-mail:tagaeva_s@umail.uz

Аннотация. Настоящая статья посвящена лингвокультурологическому и сопоставительному анализу концепта «мать» в концептосфере узбекского и немецкого народов на материале пословиц и поговорок. С помощью общих и специальных методов исследования выявлены наиболее характерные признаки одного из важнейших концептов «мать» в узбекских и немецких пословицах. Признавая ведущую роль концептов в современной лингвокультурологии, автор обосновывает тезис о том, что концептосфера прямо зависит от особенностей культурной и языковой картин мира народа.

Ключевые слова: лингвокультурология, концепт, концептосфера, концепт «мать», лингвокогнитивный анализ, немецкий язык, узбекский язык, пословицы.

В настоящее время актуальным является анализ национальных и лингвокультурных концептов, которые образуют «своего рода культурный слой, посредничающий между человеком и миром» [1, с.3]. В современном языкознании язык рассматривается как главный способ существования и формирования знаний об окружающем мире. Он отражает объективный мир в процессе жизнедеятельности конкретной общности, люди фиксируют в словах результаты познания. Культурная и языковая картины мира отражают способ речемыслительной деятельности народа, с его характерными общенациональными ценностями, свойственными определенной эпохе. Соответственно концептосфера прямо зависит от особенностей культурной и языковой картин мира народа.

Следует отметить, что в лингвистике не выработан единый подход к толкованию термина «концепт», хотя он был введен С.А. Аскольдовым еще в 1928 г., но активно стал изучаться с середины прошлого века [2, с. 93]. Поэтому термин «концепт» в лингвистике считают и старым, и новым одновременно. Вследствие того, что понятие *концепт* является сложным, имеет многослойную структуру, в языкознании существуют

разные определения, которые раскрывают его разные грани. Так, В.И. Карасик определяет концепт как «ментальное образование, которое представляет собой хранящиеся в памяти человека значимые осознаваемые типизированные фрагменты опыта, имеющее 3 важнейших измерения – образное, понятийное и ценностное» [3, с. 70].

С.Г.Воркачѳв полагает, что концепт представляет собой «единицу коллективного знания, которая имеет языковое выражение и отмечена этнокультурной спецификой». Ментальное образование, согласно ученому, может быть отнесено к концепту только при условии, когда оно обладает этнокультурной спецификой [4].

Согласно Н.Д. Арутюновой, концепты представляют собой результат взаимодействия таких факторов, как национальная традиция, фольклор, религия, идеология, жизненный опыт, образы искусства, ощущения и системы ценностей [1, с.3].

Обобщая исследования Ю.С. Степанова [5], А.Б. Бабушкина [6], Э.С. Кубряковой [7], З.Д. Поповой и И.А. Стернина [8] и др., отметим, что когнитивная лингвистика, которая занимается изучением понятия «концепт», под «концептом» понимает единицу сознания, принятые знания, опыт, результаты действий человеческой жизни и рассматривает его как совокупность идей и знаний, относящихся к определенной культуре.

Вышесказанное указывает на актуальность изучения концепта «мать», который во всех культурах мира признается одним из важнейших концептов.

Концепт «мать» относится к первообразным концептам антропной обыденно-когнитивной концептосферы. Поскольку в нем отражены оценочные представления каждого этноса с этнических, эстетических, прагматических и других позиций, концепт «мать» является культурно и социально значимым концептом. Таким образом проявляется двойственная сущность концепта «мать», который семантически разложимым на биолого-генетический (репродуктивный) и социально-культурный компоненты и рефлектирует в изоморфических и алломорфических свойствах сопоставляемых этнокультурных языковых форм [9].

Интересно, что еще в первой публикации о концепте С.А. Аскольдов делит концепты на «познавательные» и «художественные». К познавательным относятся схемы, фотографии, рисунки. Художественный концепт, как это ясно из названия, создается в воображении автора на основе каких-либо ассоциаций: по внешнему облику, выполняемым действиям, характеру и т.д. Современные исследователи концепта отмечают, что концепт может менять смысл в зависимости от контекста,

в результате развития и углубления знаний о мире [10, с.26].

Концептуальная картина мира определяет языковую картину мира, потому что человек способен воспринимать мир благодаря языку путем вербализации опыта познания. Таким образом в языке закрепляется исторический опыт народа. Условия жизни людей, окружающий их мир определяют их поведение и отражаются в языке - в его словарном богатстве, фразеологизмах, пословицах и поговорках, которые неслучайно называют народной мудростью. Соответственно все эти единицы языка вместе с грамматическим строем данного языка участвуют в создании концепта. По мнению ученых, следует различать фразеологическую и паремиологическую картины мира, которые входят в единую целостную языковую картину мира и характеризуются функциональной и культурной близостью [10, с. 29].

На наш взгляд, одним из важнейших требований сегодняшнего дня является плодотворное и действенное использование уникального духовного наследия народа – пословиц в пропаганде его национальных и общечеловеческих приоритетов. Они служат мощным убедительным средством в утверждении основных принципов национальной духовности народа. Пословицы и поговорки создают культурно-национальную картину мира, в которой отражаются быт и нравы, обычаи и поведение людей, их отношение к миру и друг к другу. Изучение истории того или иного народа дает возможность найти объяснение многим пословицам и поговоркам. «Народы, вследствие различных климатов получили разную природу, чем было вызвано множество разных обычаев и языков» [11, с.128 -129].

Наряду с другими языковыми единицами, паремии входят в интерпретационное поле концепта, поскольку закрепляют оценку качеств человека, образа жизни народа, конкретных житейских ситуаций. Способами репрезентации того или иного культурного концепта выступают тематически-организованные лексемы как компоненты паремий, а также вербализованные прототипические ситуации, описывающие коллективный опыт народа в познании [10, с. 30].

Пословицы и поговорки представляют собой богатейший экспрессивно-выразительный пласт языковой системы, веками хранящий в себе народные наблюдения, умозаключения и представления о мире, народе, его образе жизни, традициях и обычаях. В пословицах и поговорках также отразился опыт хозяйствования, этические нормы, взаимоотношения людей, в том числе и в семье. «Значительная часть из дошедших до нас пословиц сложилась в эпоху господства натурального хозяйства и патриархального уклада жизни» [12, с. 25].

В данной статье проводится сравнительный анализ паремий,

связанных с понятием «мать» в немецком и узбекском языках. Толковый словарь узбекского языка дает следующие значения понятия «мать».

1. Мать - женщина, имеющая ребенка или детей (по отношению к собственным детям); жена с детьми. Многодетная мать. Онаи зор, онайзор. Любящая, заботливая мать; форма выражения материнской доброты, нежности. Мать - (этно.) Муж обращается к жене, не называя ее имени. Свекровь - свекровь.

2. Глава семьи, воспитатель.

3. Оно используется, например, в честь пожилых женщин в дополнение к их имени; Тожихон она; Noʻrjon ona;

4. Форма уважительного отношения к пожилым женщинам.

5. Детородное животное. Мать овцы, мать кобылы.

6. Творец, творец в переносном смысле [13].

В словарях немецкого языка понятие «мать» приводятся следующие его значения.

1. Frau, die ein oder mehrere Kinder gebären hat. - женщина, родившая одного или нескольких детей.

2. Frau, die in der Rolle einer Mutter ein oder mehrere Kinder versorgt, erzieht hat. - женщина, которая как мать заботилась и воспитывала одного или несколько детей

3. Weiblicher Tier, das ein oder mehrere Junge geworfen hat. - Самка животного, от которой рождается одно или несколько животных.

4. Mutter Erde – мать земля [14].

1) Мать очень дорога для всех. Матери, будучи великими, богаты тайнами, искренними, неравными, любящими людьми, отражающими чудеса света.

На узбекском:

Она - олам фахридир [13].

Она мехрибон, ота - ғамгузор[15].

Онали етим гул етим, отали етим шум етим[13].

«Амма –хола йиғилиб она бўлмас» [15].

На немецком:

Eine Mutter ist soviel Wert wie hundert Schulmeister.

Eine Mutter erreicht mehr als hundert Lehrer, (она ҳар қандай ўқитувчи, устоздан-да қадрлидир)

Die beste Amme ersetzt keine Mutter [14]

2) Мать является символом поддержки, защиты и спокойствия в обеих языковых культурах. Мать защищает и поддерживает своего ребенка в любой ситуации.

На узбекском:

«Онанинг бир кули бешикни, бир кули дунёни тебратида».

«Она оёғи билан бешикни, кўли билан рўзғорни тебратар».
Отангинг чорбогида колгунча, онангинг чарх калаваси билан кол.

Онангни яхшилигини бемор бўлсанг биларсан [16].

На немецком:

Ist eine noch so arm, So gibt sie ihrem Kinde warm. (она кашшок бўлса ҳам, фарзандига меҳр бера олади)

Mutterschoss ist arm, aber warm. (она кучоғи фақир бўлса да илик)

Muttertreu ist täglich neu. (она ҳар доим вафодор)

3) Когда мы проанализировали паремии узбекского и немецкого языков со словом «мать», стало ясно, что любящая мать так любит своего ребенка на протяжении всей жизни, что ничего не ожидает взамен. Её любовь безгранична.

На узбекском:

«Она - хаётнинг гули, бола - унинг булбули»; «Боласи кўча кезар, онаси бағрин эзар»; «Она меҳрибон, ота - ғамгузор»; «Ота-она дуоси, ўтга сувга ботирмас».

На немецком:

Über Mutterliebe keine Liebe. (она меҳрини ҳеч нарса билан алмаштириб бўлмайди)

Mutterlieb altert nie. (она меҳри ҳеч қачон эскирмайди)

Mütter lieben Tochter, aber Söhne noch viel mehr. (оналар кизларини яхши кўради, ўғилларини ундан да кўпроқ севадилар) [17].

Eine Mutter liebt am stärksten ihr schwaches Kind. (она заиф фарзандини кўпроқ яхши кўради)

Mutterliebe ist die beste Liebe, Gottesliebe ist die höchste Liebe. (она меҳри оллоҳ меҳри каби буюқдир)[16].

4) Любовь матери к своему ребенку несравнима. В то же время она иногда говорит резко и сердито, чтобы воспитать ребенка как настоящего человека, воспитать его всесторонне и превосходно, сделать его вежливым, благородным, честным и целомудренным. Ребенку не стоит по этому поводу огорчаться. Хорошая мать, как бы она ни ценила своего ребенка, сурово относится к нему в воспитании.

На узбекском:

«Она меҳридан ота қаҳри ортиқ»;

«Отанинг сўккани – севиш, онанинг ургани - ўпиш»;

«Энаси тепган кулимнинг эти огримас»;

«Ота қарғиши – ўқ, она қарғиши - дўқ» [13].

На немецком:

Mutterflüchen kleben nicht, und Vaters Zorn schwärt nicht.

Mutterhand ist weich, auch wenn sie schlägt. (она қўллари урганда ҳам юшоқ бўлади) [16].

5) Как в немецком, так и в узбекском языках девочки часто имеют сходство внешне и характером со своими матерями.

На узбекском:

«Киз берсанг, отасига караб бер, киз олсанг онасига караб ол»;

«Эшиги ёмоннинг уйига борма, онаси ёмоннинг кизини олма»;

«Кизни онаси тийсин, угилни – отаси»;

«Теракка караб тол ўсар, онага караб киз ўсар».

«Семиз кузининг гушти яхши, окил онанинг- кизи»

«Отадан угил, онадан киз»;

«Онаси кимизак еса, кизининг тиши камашар» [14].

На немецком:

Die Mutter eine Hexe, die Tochter auch eine Hexe; (она жодугар бўлса, кизи ҳам жодугар)

Barmherzige Mütter ziehen grindige Töchter [16];

Mutter eine Hur, Tochter ein Hürlein;

Willst du gern die Tochter han, sieh vorher die Mutter an [16].

6) В обеих языковых культурах пословицы отражают необходимость уважительного отношения к матери, особенно в пожилом возрасте.

В узбекском языке:

«Отасини оғритган эл ичида хор булар, онасини оғритган парча нонга зор бўлар»;

«Ота-онасини танимаган, тангрини танимас»;

«Онасини суйганнинг боласини суй».;

«Онангга бошингни ҳам кил, отангга ғамингни кам қил»;

«Онали уйнинг ори бор, отали уйнинг зари»;

«Онангни куёш билсанг, отангни ой бил» [15].

На немецком:

Eine alte Mutter im Haus ist ein Zaun darum.

Mütter tragen ihre Kinder durch den Morgen; Kinder sollen ihre Mütter durch den Abend tragen [14].

7) Любая мать имеет способность понимать своего ребенка, прочувствовать его внутренние переживания.

На узбекском:

«Ота акл, она-идрок»

«Ота билак, она юрак» [13].

На немецком:

Mütter verstehen, was Kinder nicht sagen.

Eine Mutter versteht auch, was ein Kind nicht ausspricht [18].

8) Когда мы проанализировали пословицы на немецком и узбекском языках, выяснилось, что в обеих языковых культурах прослеживается негативное отношение к мачехе.

На узбекском:

«Дунёда ҳар нарса топилар ота-она топилмас».

«Онанг ўгай бўлса, отанг ўзингни эмас».

«Ота доғи қуйдирар, она доғи ўлдирар».

«Онали боланинг оғзи уйнар, онасиз боланинг кузи уйнар» [13].

На немецком:

«Ohne Mutter sind Kinder und Bienen gleich verloren». (Онасиз болалар асалари каби ўзини йўқотади)

Der Tod der Mutter ist der erste grosse Kummer, den man ohne Mutter beweint.

Armut ist aller Künste Stiefmutter

Der Witwer findet leicht eine Frau, aber die Waisen schwer eine Mutter; (бева эркак хотинни осон топади, етимлар онани топа олмайди).

Eine Mutter kann man verlieren, aber nicht wieder finden; (онани йўқотиш мумкин, аммо топиш қийин) [18].

9) Когда родители живы, дети растут уверенными, ни о чем не волнуются.

На узбекском:

«Отаси бор отланмас, онаси бор тебранмас».

«Отаси борнинг уними бор, онаси борнинг тиними бор» [15].

На немецком:

Wenn's Kind zahnt, soll die Mutter den Unterrock verkaufen, um ihn Wein zu geben.

Was die Mütter gebären, sollen sie ernähren [14].

10) В обоих языках много пословиц о свекрови, часть из них имеет положительное значение, другая - отрицательное.

В узбекском:

Қайнона қайнайди, келини айнайди.

Итнинг ёви – девона, келиннинг ёви – қайнона.

Қайғум йўқ – қайнонам қайғу [15].

В немецком:

Schwiegermutter im Haus macht den Frieden aus. (Қайнона бор жойда тинчлик йўқ).

Eine böse Schwiegermutter ist des Teufels Unterfutter (жаҳлдор қайнона шайтоннинг балоси).

Die beste Schwiegermutter ist auf der Gänseweide (Яхши қайнона у дунёда бўлади).

Die Schwiegermutter hat vergessen, dass sie Schwiegertochter gewesen ist. (Қайнона қачондир келин бўлганлигини унутган) [18].

В узбекской лингвокультуре есть пословицы, отражающие положительное отношение к свекрови. Они подчеркивают, что свекровь

следует уважать и ценить, как собственную мать.

Қайнонали келин қарқара келин, қайнанасиз келин масхара келин. (қарқара – баланд бўйли, қадди тик, қомаги келишган, ўсиқ парли, узун тожли, турнани эслатувчи қуш. Масхара - кулгили).

Қайнона – она бўлур.

Қайнонага тош отсанг тош оласан, ош берсанг ош оласан [15].

Результаты исследования.

Применение общих (системный анализ, индукция, дедукция, абстрагирование) и таких специальных методов исследования, как лингвокультурологический анализ, сбор, обобщение, анализ информации из лексикографических источников о концепте «мать», изучение контекстуальных применений репрезентантов данного концепта в пословицах и поговорках узбекского и немецкого народов позволило выявить общее и этноспецифическое концепта «мать» в узбекском и немецком языках.

Когда мы проанализировали ряд паремий в немецком и узбекском языках о семье, семейных традициях, воспитании, убедились, что *мать* играет важную роль в культуре обоих народов. Результаты лингвокультурного анализа около сорока пословиц и поговорок на немецком языке и более пятидесяти пословиц и поговорок на узбекском языке показывают, что они имеют много общего в культурах носителей этих языков. И прежде всего то, что концепт «мать» находится на вершине обеих лингвокультур, так как связан с идеей материнства, продолжения рода, воспитания подрастающего поколения, то есть с прошлым и будущим.

Кроме того, концепт «мать» воплощает некий идеал, образ женщины, обладающей всеми положительными качествами и поэтому:

1) мать ценится и уважаема и в узбекской, и в немецкой лингвокультурах;

2) любовь матери к своим детям безгранична, а ее готовность пожертвовать всем ради их счастья можно увидеть и в немецких, в узбекских пословицах;

3) мать - символ щедрости, доброты, защиты в обоих языках;

4) признание важной роли матери в образовании ребенка - одна из отличительных черт обеих лингвокультур;

5) в обоих языках отмечается, что девочки внешнеюстью и характером часто похожи на своих матерей;

6) и немецкие, и узбекские пословицы подчеркивают, что матери до конца своих дней, пока живы, заботятся о своих детях.

Выделим еще одну группу пословиц и поговорок, которые в обоих языках противостоят вышеприведенным своим негативным

содержанием, они косвенно связаны с концептом «мать» и поэтому находятся на его периферии. Это - немецкие и узбекские пословицы и поговорки, которые отражают негативное отношение к мачехе.

В отличие от немецких пословиц в узбекском языке пословицы о свекрови выражают как положительное, так и негативное отношение.

Выводы. Таким образом, наблюдения за вербализацией концепта «мать» в пословицах немецкого и узбекского языков показывают, что паремиологический слой сравниваемых языков отличается универсальностью. В ходе исследования выявлены наиболее характерные признаки концепта «мать» в узбекских и немецких пословицах и поговорках. Это - «любовь», «опека», «забота», «хорошее отношение», «равноправие», «солидарность», «руководство», «иерархия», «передача определенных признаков по наследству», а также «воспитание детей». Этот слой в основном представляет собой ценностное измерение концепта, выражается в пословицах, семантика которых в сравниваемых языках часто соответствует. Изучение вербализации концепта «мать» в узбекских и немецких пословицах и их сравнительный анализ расширяет возможности проведения воспитательной работы с учащейся молодежью на занятиях по родному и иностранному языкам, а также способствует обогащению словарного запаса, позволяет применить данный алгоритм для анализа других концептов, например: оила (die Familie), ватан (die Heimat), бола (das Kind), дўстлик (die Freundschaft), меҳр-мухаббат (die Liebe).

ЛИТЕРАТУРА

[1] Арутюнова Н.Д. Введение // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М.: Наука, 1993. - 216 с.

[2] Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. – М.: Academia, 1997. -279 с.

[3] Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 476 с.

[4] Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт: монография. – М. : Гнозис, 2004. – 192 с.

[5] Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. - Изд. 3-е, испр. и доп.- М.: Академический Проект, 2004. – 982 с.

[6] Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж: изд-во Воронежского гос.ун-та, 1996. –104с.

[7] Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей ред. Е.С.Кубряковой - М.: Филол.фак-т МГУ им.М.В.Ломоносова, 1997. – 245 с.

[8] Попова З.Д., Стернин И.С. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2010. – 314 с.

[9] Аванесян Н.К. Языковая объективация концептуально-когнитивного фрейма „Мать“ в английском и русском языках: автореферат дис. ... кандидата филологических наук. – Пятигорск, 2012. - 34 с.

[10] Леднева А.В. Паремиологическая картина мира в русском и немецком языках (Тематический блок «Человек»). – Дисс.канд.филол.н. - Уфа., 2016. - 154 с.

[11] Коккьяра Д. История русской фольклористики в Европе – М.: Иностранная литература, 1960. - 684 с.

[12] Аникин В.П. Русское устное народное творчество. – М.: Высш. шк., 2004.- 733 с.

[13] Ўзбек тилининг изохли луғати. А.Мадвалиев таҳрири остида. – Тошкент, 2006-2008 – 1-5 том.

[14] Langenscheidt. Power Wörterbuch Deutsch.Herausgeber Professor Dr. Dieter Götz., ProfessorDr. Hans Wellmann - <https://www.langenscheidt.com/langenscheidt-power-woerterbuecher>

[15] Ўзбек халқ мақоллари. – Тошкент: «Шарқ» нашриёти Сана, 2013. –512 бет

[16] Саидова М., Кўзиев У. Лингвокультурология. (Услубий кўлланма). Нам.ДУ - 2017.

[17] Karl Friedrich Wilhelm Wander. Deutsches Sprichwörter Lexikon. Band 4. – Leipzig, 1876.

[18] www.Mutter-aphorismen.de

REFERENCES

[1] Arutyunova N.D.Vvedenie. (Introduction). Logicheskii analiz yazyka. Mental'nye deistviya. (Logical language analysis. Mental actions). М.: Nauka, 1993. 216 p. [In Rus.].

[2] Askol'dov S.A.Kontsept i slovo. (Concept and word) Russkaya slovesnost'. Ot teorii slovesnosti k strukture teksta: Antologiya.(Russian literature. From the theory of literature to the structure of the text: Anthology). М.: Academia. 1997. 279 p. [In Rus.].

[3] Karasik V. I. Jazykovej krug: lichnost', koncepty, diskurs. (Language circle: personality, concepts, discourse). Volgograd: Peremena, 2002. 476 p. [In Rus.].

[4] Vorkachev S. G. Schast'e kak lingvokul'turnyj koncept: monografija. (Happiness as a Linguistic-Cultural Concept: Monograph). М.: Gnozis, 2004. 192 p. [In Rus.].

[5] Stepanov Ju.S. Konstanty. Slovar' russkoj kul'tury. (Constants. Dictionary of Russian Culture). Izd. 3-e, ispr. i dop. М.: Akademicheskij Proekt, 2004. 1982 p. [In Rus.].

[6] Babushkin A.P. Tipy konceptov v leksiko-frazeologicheskoy semantike jazyka. (Types of concepts in the vocabulary-phraseological semantics of the language). Voronezh: izd-vo Voronezhskogo gos.un-ta, 1996. 104 p. [In Rus.].

[7] Kratkij slovar' kognitivnyh terminov. (Short Dictionary of Cognitive Terms). Pod obshej red. E.S.Kubryakovoj. (Under the General ed. E.S. Kubryakova). M.: Filol.fak-t MGU im.M.V.Lomonosova, 1997. 245 p. [In Rus.].

[8] Popova Z.D., Sternin I.S. Kognitivnaja lingvistika. (Cognitive linguistics). M.: AST: Vostok-Zapad, 2010. 314 p. [In Rus.].

[9] Avanesjan N.K. Jazykovaja ob'ektivacija konceptual'no-kognitivnogo frejma "Mat'" v anglijskom i russkom jazykah. (Language objectification of the conceptual-cognitive frey "Mother" in English and Russian). Avtoreferat dis. ... kandidata filologicheskix nauk. (Autorecording dis.... candidate of philological sciences) Pjatigorsk, 2012. 34 p. [In Rus.].

[10] Ledneva A.V. Paremiologicheskaja kartina mira v russkom i nemeckom jazykah (Tematicheskij blok «Chelovek»). (Paremiological picture of the world in Russian and German (Thematic block «Man»). Diss. kand.filol.n. (Thesis of candidate of philological sciences.) Ufa., 2016. 154 p. [In Rus.].

[11] Kokk'jara D. Istorija russkoj fol'kloristiki v Evrope. (History of Russian Folklore in Europe). M.: Inostrannaja literatura, 1960. - 684 p. [In Rus.].

[12] Anikin V.P. Russkoe ustnoe narodnoe tvorcestvo. (Russian oral folk art). M.: Vyssh. shk., 2004. 733 p. [In Rus.].

[13] Ўзбек тилининг изохли луғати. A.Madvaliev taxriri ostida. (Dictionary of the Uzbek language. Edited by A. Madvaliyev). Toshkent, 2006-2008. 1-5 tom. [In Uzb.].

[14] Langenscheidt. Power Wörterbuch Deutsch.Herausgeber Professor Dr. Dieter Götz., Professor Dr. Hans Wellmann - <https://www.langenscheidt.com/langenscheidt-power-woerterbuecher>

[15] Ўзбек халқ мақоллари. (Uzbek ring articles). Toshkent: «Shark» nashrijoti Sana, 2013. 512 p. [In Uzb.].

[16] Caidova M., Kъzиеv U. Lingvokul'turologiya. (Linguoculturology. Uslubij kъllanma. (Methodological Guide).) Nam.DU - 2017. [In Rus.].

[17] Karl Friedrich Wilhelm Wander. Deutsches Sprichwörter Lexikon. Band 4. – Leipzig, 1876.

[18] www.Mutter-aphorismen.de

«АНА» КОНЦЕПТИНИҢ ӨЗБЕК ЖӘНЕ НЕМИС ПАРЕМИОЛОГИЯСЫНДАҒЫ КӨРИНІСІ

Тагаева С.У.¹,

¹докторант, Самарқан мемлекеттік университеті,
Самарқан, Өзбекстан Республикасы,
e-mail: tagaeva_s@umail.uz

Андатпа. Бұл мақала «ана» концептінің өзбек және неміс халықтарының концептосферасындағы көрінісін мақал-мәтелдер негізінде лингвомәдениеттану мен салғастырмалы талдауына арналған. Жалпы және арнайы зерттеу әдістерін қодану барысында өзбек және неміс мақал-мәтелдерінен өте маңызды концепттердің бірі болып табылатын «ана» концептіне тән белгілері анықталған. Қазіргі лингвомәдениеттануда концепттердің жетекші ролін ескере келе, автор концептосфераны әлемнің мәдени және тілдік бейнесімен тікелей байланыста болуын дәлелді негіздейді.

Тірек сөздер: лингвомәдениеттану, концепт, концептосфера, «ана» концепті, лингвокогнитивтік талдау, неміс тілі, өзбек тілі, мақал-мәтелдер.

THE CONCEPT OF «MOTHER» IN THE UZBEK AND GERMAN PROVERBS

Tagaeva S.¹,

¹ doctoral student, Samarkand state university,
Samarkand, Republik of Uzbekistan
e-mail: tagaeva_s@umail.uz

Abstract. This article is devoted to the linguoculturological and comparative analysis of the concept of “mother” in the concept sphere of the Uzbek and German peoples on the basis of proverbs and sayings. With the help of general and special research methods, the most characteristic features of one of the most important concepts of “mother” in Uzbek and German proverbs are revealed. Recognizing the leading role of concepts in modern linguoculturology, the author substantiates the thesis that the concept sphere directly depends on the peculiarities of the cultural and linguistic worldview of the people.

Keywords: linguoculturology, concept, conceptsphere, concept “mother”, linguocognitive analysis, German, Uzbek, proverbs.

Статья поступила 15.02.21

2 Бөлім.
АУДАРМАНЫҢ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ
ПРАКТИКА АЯСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕР
Раздел 2.
ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И
ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА
Part 2.
RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION

ӘӨЖ 81'25

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.006

САЯСИ ДИСКУРС АУДАРМАСЫ ЛИНГВОМӘДЕНИ
АСПЕКТІСІНДЕ

Амангелды М.М.¹,

¹II курс магистранты, мамандығы «М 056 - Аударма ісі»

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

Алматы, Қазақстан, e-mail: miwakoyooko@gmail.com

Аңдатпа. Мақаланың басты мақсаты ағылшын тіліндегі саяси дискурстың қазақ тіліне аудару барысындағы лингвомәдени ерекшеліктерді зерттеу. Зерттеу жұмысы барысында саяси дискурстың, лингвомәдениеттану саласының теориялық негіздері басшылыққа алынды. Зерттеу қорытындысы нәтижесінде саяси аудармашының лингвомәдени бірліктерді аудару үдерісінде қолданатын әдістері мен аудармашыға қойылатын талаптар қарастылды.

Тірек сөздер: аударма, аудармашы, саяси дискурс, лингвомәдениеттану, лингвокультура, прецеденттік феномен.

Қазіргі таңда да, бұрыннан да саясат тақырыбы – әрқашан қызу талқыға түсетін тақырыптардың бірі. «Саясат» ұғымы қоғамда мемлекеттік билік өкілдерінің қызметімен тығыз байланыста. Қоғам, әлеуметтік топтар, халықтың бірлесіп өмір сүруі саясаттың пайда болуына алып келеді. Бұл топтардың мүддесін сақтайтын әрі қоғамның тұтастығын, ынтымақтастығын сақтайтын, қоғам өмірінің реттеуші қызметін атқаратын саясат болып табылады. Осы қызметтің атқарушысын саясаткер деп атаймыз. Кез-келген қоғам мәселелерімен айналысып, әлеуметтің өзекті проблемаларын шешу – саясаткердің

басты қызметтерінің бірі. Саяси мәселелерге қатысты сөз сөйлеу, өз ойын білдіру, саяси мәтіндерді талқыға салу – осылардың барлығы саяси дискурс саласының негізгі бөліктері.

Саяси дискурс – көпқырлы, көпаспектілі, әрі күрделі де аумақты зерттеуді талап ететін лингвомәдени зерттеулердің нысаны болып отыр. Саяси дискурс қоғам өмірінің көрінісін сипаттай отырып, өз кезегінде оның мәдени және ұлттық ерекшеліктерін, ұлттық құндылықтарын сақтайды. Саяси дискурс саласына қатысты анықтамалар алуан түрлі, соның бірі көп таралған, әрі алғашқылардың бірі болып табылатын Т.А. ван Дейк анықтамасына келер болсақ, «саяси дискурс – мемлекеттік, парламенттік талқылаулармен, партиялық бағдарламалар және саясаткерлердің белгілі бір саяси мәселеге қатысты сөздерін қамтитын дискурс» [1, 12 б.].

Француз әлеуметтанушысы Пьер Бурдьенің пайымдануынша, «саяси дискурс – қоғамдағы саяси мәселелер бойынша айтылған пікірлер мен талқылаулар» [2, 201 б.].

Ресейлік ғалым В.А. Маслова саяси дискурс анықтамасында оның психологиялық негіздері мен тілден тыс жағдаяттар әсеріне назар аударады: «саяси дискурс – мәтіндерді қалыптастыру және оны қабылдау нәтижесі, сонымен қатар мәтінді қабылдау процесіне қатысушы экстралингвистикалық факторлардың әсері» [3, 44 б.].

Саяси дискурс анықтамаларын жинақтай келе, оны құрайтын негізгі белгілерін анықтауға болады. Олар: а) саясаткерлердің қоғамдағы кез-келген мәселеге қатысты айтылған пікірлері мен талқылаулары, ә) сонымен қатар халықтың оны қабылдауы, б) ортақ шешімге келуі.

Саяси дискурс термині кең және тар мағынада қолданылады, яғни, біріншісі, саясат саласындағы талқылауларға қатысты болса, екіншісі – билік үшін күрес жолындағы саяси күштердің тартысын айтамыз.

Бұқаралық ақпарат құралдарының дамуы, ғаламтор арқылы ақпараттардың насихатталуы, жаңа саяси технологиялардың пайда болуы саяси коммуникацияға деген қызығушылықты күннен күнге арттырып келеді. Мұның нәтижесінде саяси дискурс қоғамның бір бөлігіне айналып, саяси дискурс саласы зерттеудің өзекті салаларының біріне айналды. Саяси дискурс тек дискурс тарапынан ғана зерттеліп қоймай, жаңа сала – саяси лингвистика саласы пайда болуына әкелді.

Тіл мен саясаттың байланысы айқын, себебі қарым-қатынас, саяси байланыс, кез-келген саяси жүйенің жұмыс істеуінің басты кілті – тіл болып табылады. Саясатта тіл тек қарыс-қатынас құралы ғана болып қоймай, сонымен қатар тіл – саяси әдіс, саясаттың басты қаруы функцияларын атқарады. Әрине, оның негізінде билік үшін күрес жатыр, және сол күрестің жеңімпазы «коммуникативті құралды жақсы меңгерген» адам болады.

Саяси дискурстың басты қызметтерінің бірі – тыңдаушыларды сендіру, жасырын манипулятивті әдісті қолдана отырып халықтың назарын өзіне аудару. Бұл мақсатта саясаткерлер экспрессивті тіл бірліктерін кеңінен қолданады және сөйлеу мәдениеті арқылы кез-келген жағдайдан шығуға шебер болып келеді. Саяси тілдің лингвомәдени тұрғысындағы ерекшеліктеріне тоқталмас бұрын, ең алдымен бұл терминнің астарында не жатқанын анықтап алғанымыз жөн.

Тіл мен мәдениеттің ара-қатынасы өте тығыз екені мәлім, ол тіпті 19 ғасырда неміс ғалымы В.фон Гумбольдт зерттеулерінен негіз алады. Оның айтуы бойынша «әр халықтың мәдениеті тілде көрініс табады және сол арқылы әртүрлі дүниетанымға ие болып келеді», «тіліміздің өзіндік ерекшелігері ұлтымыздың болмысына әсер етеді, сол себепті тілді өте мұқият зерттеген абзал» [4, 303 б.].

Лингвомәдениеттану саласы соңғы жылдары қарқынды зерттеліп келе жатқан салалардың бірі. Лингвомәдениеттанудың нақты бір анықтамасы жоқ, оны түрлі ғалымдар түрліше түсіндіреді. Мысалы, мәдениеттану саласының ғалымдары лингвомәдениеттануды тіл білімі саласының емес мәдениет саласының бір бөлігі ретінде көреді және лингвомәдени құзыреттілікті мәдени біліктілікке теңестіріп, мәдениеттің феномені деп қабылдайды. Ал тіл білімі саласы ғалымдарының пайымдауынша «тіл – мәдениеттің айнасы ғана емес, сол мәдениеттің құраушысы рөлін де атқарады». Басқаша айтқанда, тіл мәдениеттің құрамдас бөлігі ғана емес, оның құралы да болып табылады. Тілді мәдени тұрғыда зерттейтін болсақ, онымен лингвомәдениеттану саласы тікелей айналысады.

Лингвомәдени тілдік бірліктердің сөйлеу тіліндегі көрінісін лингвокультуремалар арқылы айқындауға болады. Лингвокультурама дегеніміз – күрделі деңгейаралық тілдік бірліктер, бұл тілдік бірліктер экстралингвистикалық, концептуалды білімді қажет етеді. Лингвокультуремалар терең мәнге ие, себебі ол тек тілдік біліммен ғана шектелмей, оның шеңберінен асып, объективті әлемге әсер етеді. Лингвомәдениеттану саласында лингвокультурама терминінен басқа «әлемнің тілдік бейнесі» концептісі де кеңінен қолданылады. Орыс ғалымы Ю.С. Степанов әлемнің тілдік бейнесі концептісіне берген анықтамасында «адамның санасында қалыптасқан мәдениеттің ұйытқысы, мәдениет түрлі формада адам санасына ене алады. Басқаша айтқанда адам да түрлі мәдениетке ене алады, кей жағдайда, тіпті, оған әсер ете алады» деген екен [5, 40 б.].

Лингвомәдени тілдік бірліктер әлемнің тілдік бейнесінің құраушылары болып табылады. Әлемнің тілдік бейнесі дегеніміз – ұлттың жалпымәдени игілігі, ол құрылымды әрі көпдеңгейлі болып

келеді [3, 67 б.]. Әрбір тілдің лингвистикалық тұжырымдамасы сол тілдің мәдениетіне тән, бұл идея В. фон Гумбольдт, Й.Л. Вайсгербер, Л. Витгенштейн, Э. Сепир, Б. Уорф және басқа да атақты ғалымдардың еңбектерінен бастау алады. Бұл идеяның түп тамыры Сепир – Уорфтың лингвистикалық салыстырмалылық гипотезасы шеңберінде айтылды, оған сәйкес тіл ойларды тасымалдаушы, жеткізуші құралы ғана емес, ол біздің ойларымыздың құрастырушысы болып табылатыны айтылған. Жан-Поль Сартрдың пайымдауынша, «мен өзіме әлемді тіл арқылы танытқанымнан кейін, біраз уақыт тілді әлем бейнесінде көріп жүрдім» деген екен [1, 48 б.].

Лингвомәдени тілдік бірліктер кез-келген салада көрініс табады және саясаттану саласының да тілдік ерекшеліктерінің бірі. Еліміздің басшысы Қасым Жомарт Тоқаев Кемелұлының халыққа жолдауында «Тіл – үлкен саясаттың құралы» деген екен [6].

Саяси мәтіндер мәдени лексикалық тілдік бірліктерге өте бай. Бұл тілдік бірліктер халықтардың ұлттық мәдениеттерін айрықша бейнелейді. Сол себепті саяси дискурстың лексикалық бірліктерінің аудармасы оңай емес. Аудармашы саясаткердің сөзіндегі мәдени тілдік бірліктерін зерттеп қана қоймай, олардың аудармада дұрыс берілуіне тоқталып, қабылдаушылардың мәтінді толық түсінуі үшін солардың мәдениетіне мүмкіндігінше бейімдеу қажет.

Саяси дискурстағы мәдени тілдік бірліктер прецеденттік феноменімен тығыз байланысты. Прецеденттік феномен дегеніміз – кроссмәдениетті қарым-қатынаста пайда болатын, белгілі бір ұлттық-лингвомәдени қоғамдастықтың өкілдерінің сөйлеу мәнеріне тән тілдік ерекшеліктерді айтамыз. Прецеденттік феномені түрлі формада көрініс табады, мысалға: прецедентті атаулар (қоғам мүшелеріне танымал атаулар), метафора, логэпистема, реалиялар және т.б. Мысалы, қазақ қоғамөкілдерінің барлығына бірдей танымал прецеденттік феномендеріне «Абай жолы», «Қан мен тер» және т.б., орыс қоғамына кеңінен танымал «Евгений Онегин», «Война и мир» және т.б., ал ағылшын қоғамына танымал «Шекспир», «Гарри Поттер» және т.б. жатады. Саяси мәтіндер мен саясаткерлердің сөйлеу туындыларында (речевое произведение) тарихи маңызы бар реалиялар да көп қолданылады. Прецеденттік феномендерді қолдана отырып, саясаткерлер өз аудиториясымен «жабық» атмосфера құрайды, яғни соның арқасында олардың сөйлеу туындылары өзара терең мағынада түсініп, қабылдауды талап етеді.

«Жабық атмосфера» ұғымы қабылдаушылардың барлығына бірдей түсінікті болмаған соң, оларды кейде түсініксіз жағдайларға, тіпті негативті ойларға қалдыруы мүмкін. Ал мұндай жағдайлар саясатта қауіп-қатер төндіріп, жағымсыз әсерлерге алып келеді. Сол

себепті саяси аудармашы сөйлеушінің және қабылдаушы аудиторияның мәдениетімен, тарихымен жете таныс болуы қажет, тек сол кезде ғана түсініспеушіліктердің алдын алуға мүмкіндік пайда болады. Аударма барысында лингвомәдени тілдік бірліктер кездесетін болса, аудармашы сол сөздерді бейтараптандыруы қажет немесе мүмкіндігінше адекватты түрде аударуға тырысып, аударма тіліндегі баламаларын табуы шарт [6].

Американдық және ағылшын саяси дискурсы стилистикалық құралдар мен метафоралық айтылымдарды жиі қолдану әсерінен экспрессивті болып келеді. Ағылшын тілінен қазақ тіліне саяси мәтіндердерде айтылған лингвомәдени ерекшеліктері бар сөйлемдерді аудару мәселесіне тоқталайық. Мысалы, “*wistle-blower*” сөз тіркесі ағылшын тілінде *заң бұзушылық, тәртіпсіздік, әділетсіздік* туралы дабыл қағып, шу көтеретін адамға қатысты айтылады. Келесі саяси метонимияны *‘boots on the ground’* қазақ тіліне аударатын болсақ, «*жердегі бәтеңкелер*» деп тура аударылатын еді, алайда бұл метонимияның ағылшын тіліндегі мағынасына келер болсақ, белгілі бір аймақта орналасқан жауынгерлік әскерді білдіреді, яғни, бұл жердегі «бәтеңке» жәй аяқ-киім емес, жауынгерлердің қиетін аяқ киімін айтып тұр. Қазақ тілінде бұл метонимияның баламасы болмаған соң оны адекватты түрде аударып, немесе түсіндірмесін беру қажет. Кей кезде фольклорлық, библиялық, антикварлық метафоралар да саясаткерлердің сөз сөйлеулерінде қолданылады. Мысалы, «*Achilles’ heel*» метафорасының аудармасы «*Ахиллес өкшесі*» болып қалады, себебі бұл метафора барлық тілдерде бір мағына береді, және оның тарихи орны болған соң барлығына бірдей түсінікті болып табылады. Ал егер белгілі бір қоғам мүшесіне мағынасы жат болып түсініксіз болса, оның түсіндірмесін берген абзал.

1. *Democrats call for publication of Trump whistle blower complaint.*

Қазақ тіліне аудармасы: Демократтар Трампқа *шағымдану туралы ақпарат берушіні* жариялауға шақырады.

2. *The candidate for prime minister in the newly formed interim Ukrainian government, Arseniy Yatsenyuk, has called on Russia not to place ‘boots on the ground’.*

Қазақ тіліне аудармасы: Украинада «Батькивщина» партиясының жетекшісі Арсений Яценюк Ресейге Украинаның *ішкі ісіне араласпауды ескертті*.

3. *Labour’s Achilles heel is that they have been in power for 12 years and presided over a spend spend spend policy with no tangible benefits.*

Қазақ тіліне аудармасы: Лейбористік партияның *Ахиллес өкшесі* - 12 жыл бойы билікте болған және «жұмсау, жұмсау және қайтадан жұмсау» саясатын жүргізген.

Осы тарапта, «Ахиллес өкшесі» метфорасын аудармада түсіріп тастап, оған түсіндірмесін беруге де болады. Сонда аударма былайша өзгереді:

Лейбористік партияның *осал тұсы* - 12 жыл бойы билікте болған және «жұмсау, жұмсау және қайтадан жұмсау» саясатын жүргізген.

«Ахиллес өкшесі» метафорасының мағынасы қазіргі заманғы мәдениетте бір нәрсенің немесе біреудің әлсіздігін, осал тұсын білдіреді. Сол себепті аудармада оның баламасын да, түсіндірме мағынасын да қолдануымызға болады.

4. *The argument boiled over into open war.*

Бұл сөйлемде «*boil over*» фразалық етістігінің мағынасы қиын жағдайда эмоциясын ұстай алмай, немесе белгілі бір жағдай бақылаудан шығып кеткен жағдайда арты жағымсыз әсерлерге алып келетін жайттарды айтамыз. Негізінен «boil» етістігі суға қатысты қолданылады, яғни қайнау дегенді білдіреді. Сол себепті, аудармашы фразалық етістіктерге ерекше назар аударғаны да жөн, өйткені бұл сөйлем *қайнап кеткен, тасыған* сияқты аудармалар мүлдем сәйкес келмейді. Қазақ тіліне аудармасы: *Дау ашық соғысқа ұласты.*

Саясат тілінде қолданылатын түрлі лингвомәдени тілдік бірліктерді аударуда аудармашы мынадай ең негізгі әдіс-тәсілдерді қолданады: баламасын табу, түсіріп тастау, түсіндірмесін беру, калькалау (егер танымал тілдік бірлік болып табылса) және т.б. Осы әдістер ішінде ең тиімдісі берілген сөздің аударма тіліндегі баламасын табу болып табылады. Екі тілдегі лингвомәдени тілдік бірліктердің барлығын есте сақтау аудармашыға оңай шаруа емес, сол себепті аудармашының алдында үлкен жауапкершілік тұр.

АҚШ саяси дискурсы әдет-ғұрыптық аллюзиялардың жоғары мазмұнымен ерекшеленеді. Аудармашы осындай жағдайларға дайын болуы үшін, осы салада жоғары дәрежеде эрудициялы болуы қажет. Ол үшін аудармашы екі ел мәдениетімен жете таныс болып, түпнұсқа тілі мен аударма тілінде кездесетін дәйексөздерді түсініп, қолдана білуі ең негізгі талаптардың бірі болып табылады.

Саяси тіл – мемлекеттік басқарудың ресми тілі, қоғамға ықпал ету мен бақылауда ұстаудың ерекше құралы болып табылады. Саяси мәтіндердің дұрыс аударылмауы саясаткердің имиджіне нұқсан келтіріп қана қоймай, келіссөздердің нәтижелеріне кері әсер етуі және тіпті саяси қақтығыстар сияқты ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін .

Аудармашының саяси саладағы басты міндеті – қажетті коммуникативті әсерді сақтап қалу, өз тарапынан пікір білдірмеу. Бұл мақсатта аудармашы саяси дискурстың функцияларын, стилистикалық ерекшеліктерін, тілдің қолдану ережелерін, лексикалық, морфологиялық,

синтаксистік құралдардың қолданыстағы сипаттамаларын жан-жақты зерттеуі қажет.

Саяси аударма саласындағы аудармашының экстралингвистикалық, елдің ішкі және сыртқы саясаты туралы, саясаттың сол әлеуметтік қоғамдағы рөлі туралы білімі болуы маңызды. Сондай-ақ аудармашының сөздік қоры байлығы жетерліктей болуы керек.

ӘДЕБИЕТ

[1] Teun A. van Dijk The Handbook of Discourse Analysis, Blackwell Publishers Ltd 2001. – 817 p.

[2] Бурдые П. Политические позиции и культурный капитал // Социология политики. – М.: Socio-logos, 1993. – 201 с.

[3] Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2001. — 208с.

[4] Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию: сборник работ –Новгород: Прогресс, 1984. – 399 с.

[5] Степанов Ю. С. Пространство и миры - новый, «воображаемый», «ментальный» и прочие // Философия языка: в границах и вне границ: в 2-х т. Харьков: Око, 1994. – 470 с.

[6] Қаңтарбекова Г. Тіл – үлкен саясаттың құралы, статья, 05.09.2019 –<https://ortalyq.kz/til-lken-sayasatty-raly/>

REFERENCES

[1] Teun A. van Dijk The Handbook of Discourse Analysis, Blackwell Publishers Ltd 2001. - 817p.

[2] Burd'e P. Politicheskie pozicii i kul'turnyj kapital. Sociologija politiki. (Political positions and cultural capital. Sociology of politics). М.: Socio-logos, 1993. 201 p. [In Rus.]

[3] Maslova V.A. Lingvokul'turologija: Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb, zavedenij. (Linguoculturology: Textbook. manual for stud. higher. study, institutions). М.: Publishing Center “Academy”, 2001. 208 p. [In Rus.].

[4] Gumbol'dt V. Izbrannye trudy po jazykoznaniju: sbornik rabot. (Selected works on linguistics: collection of works). Novgorod: Progress, 1984. 399 p. [In Rus.].

[5] Stepanov Ju. S. Prostranstvo i miry - novyj, “voobrazhaemyj”, “mental’nyj” i prochie. (Space and worlds - new, “imaginary”, “mental” and others - Space and worlds - new, “imaginary”, “mental” and others). Filosofija jazyka: v granicah i vne granic: v 2-h t. (Philosophy of language: within and outside boundaries: in 2 volumes). Har'kov: Oко, 1994. 470 p. [In Rus.].

[6] Qańtarbekova G. Til – úlken sayasattyń quraly. (Language is a tool of big politics. Article) 05.09.2019 – <https://ortalyq.kz/til-lken-sayasatty-raly/> [In Kaz.].

ПЕРЕВОД ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В ЛИНГВОКУЛЬТУРНОМ АСПЕКТЕ

Амангелды М.М.¹,

¹магистрант II курса, специальность «М 056 – Переводческое дело»,
КазУМОиМЯ им.Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail:miwakoyooko@gmail.com

Аннотация. Основной целью статьи является изучение лингвокультурных особенностей перевода английского политического дискурса на казахский язык. В процессе исследовательской работы руководствовались теоретическими основами политического дискурса и лингвокультурологии. В результате исследования были рассмотрены методы, используемые политическим переводчиком в процессе перевода лингвокультурных единиц, и требования, предъявляемые к переводчику.

Ключевые слова: политика, дискурс, политический дискурс, лингвокультурология, перевод, переводчик, лингвокультурема, феномен прецедентности.

TRANSLATION OF POLITICAL DISCOURSE IN THE LINGUOCULTURAL ASPECT

Amangeldy M.M.¹,

¹2nd year Master's student «M 056 – Translation Studies»
Ablai Khan KazUIR&WL, Almaty, Kazakhstan
e-mail:miwakoyooko@gmail.com

Abstract. The main purpose of the article is to study the linguocultural features of the translation of the English political discourse into the Kazakh language. In the process of research work, we were guided by the theoretical foundations of political discourse and linguoculture. As a result of the study, the methods used by a political translator in the process of translating linguocultural units and the requirements for a translator were considered.

Key words: politics, discourse, political discourse, cultural linguistics, translation, translator, linguoculturema, the phenomenon of precedence.

Статья поступила 25.02.2021

ӘӨЖ 81`25

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.007

АУДАРМАТАНУДАҒЫ КОГНИТИВТІ МОДЕЛЬДЕР

Амантаева А.Қ.¹,

¹ 2 курс магистранты, мамандығы «М 056 – Аударма ісі»
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем
тілдері университеті, Алматы, Қазақстан
e-mail: aidana_12-06@mail.ru

Андатпа. Бұл мақалада түпнұсқа мәтін мен аударма мәтін негізінде тілдің танымдық жағының жүйелік көрінісіне қысқаша талдау берілген. Саяси тақырыптағы сұхбаттасулардың ядролық концепттері анықталып, олардың номинативті өрісі қарастырылған. Зерттеу нәтижелерінің қатарына аударма бірліктерін таңдаудағы концепттің номинативті өрісінің басымдығын белгілеу жатады.

Тірек сөздер: концептосфера, танымдық кеңістік, ассоциативті өріс, тілдік сана, танымдық матрица, номинативті парадигма, номинативті өріс.

Аударматанудың когнитивті моделі сөздердің мағынаға ие болуы, яғни олардың материалдық кейіпке енуі сынды түсіндірудің заманауи деңгейлік үрдістері ретінде танылады. Денотативті, семантикалық, трансформациялық, коммуникативті және информативті, лингвистикалық модельдер аударманың мәні ретінде қарастырылады. Ал аударманың когнитивті моделі аудармашының аударманы қаншалықты дұрыс жүзеге асырғанын көрсетеді. Зерттеуші И.Н. Ремхе аударманың когнитивті моделін аудармашының ойлау операцияларының шартты сипаттамасын көрсетуге бағытталған, яғни классификациялық пен ситуациялық-динамикалық фреймдер аясында білімінің фреймдік сәйкестіктерін іздеу мүмкіндіктері негізінде гипотетикалық құрастырушысы ретінде қарастырады [1, 6 б.]. Зерттеуші ғылыми-техникалық аударманың когнитивті моделін техникалық аудармашы білімінің құрылымдары мен жүйелерінің жиынтығы ретінде суреттейді. “Жүйелер ретінде, өзінің кәсіби қызметіндегі аудармашыға айтарлықтай сөйлесу кезіндегі маңызды ақпараттарды сақтайтын ортақ сыйымдылық сынды есте сақтау қабілеті қарастырылады. Есте сақтаудан бөлек ауызша сипаттағы білімдерді жинайтын кіші жүйе ретінде аудармашының менталды лексиконы немесе білімінің құрылымы ретінде шығатын классификациялық фреймдер жиынтығынан құралған аудармашының жеке тезаурусы қарастырылады” [1, 14 б.].

Аударма кезінде аудармашының танымдық кеңістігі түпнұсқа авторының танымдық кеңістігімен бірлеседі. Екі кеңістіктің жақын болуы объективті (жіберуші мен қабылдап алушының арасындағы тілдік, мәдениеттік әлем суреттерінің сәйкес келуі / келмеуі) және субъективті (аудармашының ойлау ерекшелігі) факторларына негізделген [2, 87 б.]. Бұл кеңістікте аудармашы – авторлық стратегиялар және осы саладағы білімі мен коммуникативті стратегияларын түпнұсқада болсын, я аударма нұсқасында болсын – баяндаушы делдал болып табылады.

Осылайша, когнитивті тәсілде аударма нысандары ретінде шығатын танымдық мазмұнға көңіл айрықша бөлінеді. Танымдық мазмұнды әртүрлі ғалымдар концептердің жеке бірліктері ретінде немесе оларға танымдық ақпараттың түрлі сипатын білдіретін терминологияның ойластырып жатқан жүйесі түрінде сипаттайды. Мұндай бірлестіктер лексикалық-грамматикалық категориялар, семантикалық топтар, семантикалық өрістер немесе лексикалық-семантикалық топтар деп аталатын семантикалық топтардың лингвистикалық дәстүріне жақындай түседі. Когнитивті лингвистикада ауызша тіл арқылы мазмұнға ие білімдердің жиынтықтарын – концептосфера, танымдық кеңістік, ассоциативтік өріс, тілдік сана, танымдық матрица, номинативті парадигма, номинативті өріс, т.б. атауға ие болады. Осы аталған терминдерді сипаттап көрейік.

“Концептосфера” термині *ноосфера*, *сфера* сөздерінен құралып, қоғам мен табиғаттың арасындағы өзара әрекеттесуі аясында адамның саналы әрекеті басты, дамудың анықтауыш факторы болып табылады. *Ноосфера* ұғымын П.Тейяр де Шарден мен Э.Леруан енгізді. Олар бұл ұғымды жер шарының “ойлау” қабығы, соңғыны адамзат санасының пайда болуы, дамуымен байланыстырады. В.И. Вернадский бұл терминге материалистік мазмұн кіргізді: ноосфера – жаңа, ондағы адамзаттың пайда болуымен және дамуымен байланысты, сол адамзаттың табиғат заңдылықтарын біліп, техниканы жетілдіре отырып, жердегі процестерге әсер ететін ең үлкен күшке айналатын биосфераның жоғарғы сатысы болып табылады [3; 3 б.]

“Концептосфера” ұғымына мағынасы жағынан жақын болып келетін термин “танымдық кеңістік”. Қазіргі таңда “танымдық кеңістік” термині кең таралып, біркелкі емес түсіндірмелерге ие болуда. Д.Б. Ньюби танымдық кеңістікті ақпараттық жүйелер аналогиясы бойынша қарастырады. Танымдық кеңістік және ақпараттық жүйелер ақпаратты сақтау мен қайта қалпына келтіруге бағытталған. Танымдық өрісті Д.Б. Ньюби таным процесі кезінде қалыптасып, дамып және түр-кейпін өзгертетін өзара концепттер арасындағы қарым-қатынасты білдіретін адамзаттық тәжірибе ретінде анықтайды [4; 135 б.].

В.В. Красных танымдық өрісті белгілі бір түрде барлық білім мен идеялардың құрылымдалған жиынтығы ретінде және осы ұғымды адам мен адамдар тобымен салыстыра келе, оларды жеке және ұжымдық танымдық кеңістік деп анықтайды. Жеке танымдық өріс жеке тілдік тұлғаға тән білім мен идеялардың бірегейлігімен сипатталады. Ал ұжымдық танымдық өріс – құрылымдалған нақты бір тілдік қоғамның білімі мен идеяларының құрылымдалған жиынтығы болып табылады [5; 41 б.].

Танымдық өріс ұғымы “танымдық база”, “концептосфера” және “әлемдік бейне” сынды терминдермен нақтыланған ара-қатынаста болып келеді. Танымдық база өз бетінше танымдық өрістің негізін білдіреді. Концептосфера танымдық өрістің құрылымымен байланысты болып келеді. Алайда зерттеу нысаны адамның әлемге деген бағаланған қарым-қатынасы болып табылғанда ғана “әлемдік бейне” термині орынды болып келеді [6; 6 б.].

Лингвистикада басты нысандардың және өзекті мәселелердің бірі *өріс* болып табылады. “Өріс” термині лексикология, грамматика, сөзжасам және басқа да салаларда белсенді қолданылып келеді. Тіл білімінде өрісті зерттеу “әлемдік бейнені” әртүрлі тілдерде ауызша тілдік интерпретацияны жүйелі түрде белгілеу үшін өзекті болып табылады. В.В. Воробьевтің айтуы бойынша, өріс тілдік категория сынды “негізінде күрделі көпөлшемді құрылымды білдіруі тиіс, себебі құрамындағы элементтер тілдің ғана емес мәдениеттің де бөлігі болып табылады” [7; 58 б.].

Бұл дегеніміз өрісте тек тілдік сипаттамалар ғана емес тілден тыс мәдениеттік сипаттамалар да көрініс табады.

Осылайша, өрісті лингвистикада қарастыру белгілі бір халықтың тілін қолдану мен сипаттау аспектісі аясында тіл мен мәдениеттің арақатынасын кешенді түрде зерттеуде маңызға ие.

Сөздің ассоциативті өрісі лингвистикадағы басты өрістердің бірі болып келеді. Ол өз бетінше ынталандырушы сөздің ассоциациясы бойынша хабар алушымен біріктірілген құрылымдық жиындарды білдіреді. Тіл білімі ғылымның заманауи даму кезеңінде сөздің ассоциативті өрісін зерттеу өзекті болып отыр.

Ойдың қозғалысы ассоциативті екені баршамызға мәлім. Адам санасында бір ой басқа да ойды ассоциация арқылы жиі тудырады. Ассоциация феномені адамның санасында физиология, биология, философия, психология және көптеген басқа да ғылыми салалардың зерттеуі қызықты мәселеге бұрыннан-ақ айналғаны белгілі. “Лингвистикалық терминдер сөздігіндегі” анықтамаға сүйене отырып, ассоциативті өріс ынталандырушы сөзге реакциялардың

яғни ассоциаттардың жиынтығы ретінде қарастырылады [8; 4 б.]. Бұл сөздікте ассоциативті өрістер қарапайым (элементарлы) және күрделі, әртүрлі өлшемдерге негізделген дифференциалды болуы мүмкін деп атап өтіледі:

- 1) жалпы және дербес – тасымалдаушылардың сипаты бойынша;
- 2) тұрақты (дәстүрлі) және уақытша – өзектілігі бойынша;
- 3) қарапайым және күрделі – құрылымы бойынша;
- 4) табиғи және жасанды – қалыптастыру тәсілі бойынша;
- 5) қолдану саласы бойынша – ғылыми;
- 6) міндетті және ерікті – қауымдастықтардың уәждеу дәрежесі бойынша [8; 4 б.] .

Көңілімізді ассоциациялық кеңістік пен таным кеңістіктері туралы түсінік бір-бірінің ортақ және айрықша белгілерінің бар екені аударды. Оларды лингвистикалық тұрғыдан қарастыру рефлексия мен танымдық мазмұнда, сондай-ақ категориялар (танымдық кеңістік) мен ұғымдардың болуына байланысты осы мазмұнды құрылымдауда анықталған ұқсастықтарды анықтайды. Сонымен қоса психологиялық мазмұнымен қамтылуы, яғни есте сақтаудың көлемі, есін білу, елестету (ассоциациялық кеңістік) кіреді. Жүйелендіру принциптерін жүргізетін танымдық кеңістік үшін парадигматикалық, синтагматикалық, ассоциациялық, деривационалдық және т.б. әртүрлі қарым-қатынас түрлері жатады. Ассоциациялық кеңістікті құрастыру үшін басты принцип ретінде өріс принципі, нақтырақ айтқанда ядро мен периферияға бөліну болып табылады.

Тілдік сана – дамытып келе жатқан заманауи лингвистикадан алынып, соның салдарынан екі ғылымның: психолінгвистика мен лингвистиканың нысанына айналған ұғым. Тілдік сана ресейлік психолінгвистикада тілдік құралдар – сөздер, еркін және тұрақты тіркестер, сөйлемдер, мәтіндер және ассоциативті өрістер арқылы алынған сана бейнелерінің жиынтығы ретінде түсіндіріледі. Бұл дихотомиядағы ең бастысы - «сана мен тіл», әрине, сана [9; 3 б.]. Құрама термин ретінде тілдік сана бір жағынан тілмен, ал екінші жағынан санамен қарым-қатынасты көрсетеді. Материалдық жағынан тіл, яғни элем туралы барлық білімдерді, барлық ақпараттарды ең алдымен тіл арқылы сананың материализациялануы болып табылады. Сонымен қатар, егер тілдік (сөйлеу) қызметі материалдық жағына ие болса, яғни ойдың тілдік бірліктермен қосылуының арқасында дыбыстық немесе графикалық кейіпке енсе, онда тілдік сана барлық білімдерді жадына сақтайды. Бұл дегеніміз, сөйлеу қызметінде тіл ойлаумен, ал тілдік санада адамның жаддымен қарым-қатынаста болып келеді.

Келесі жүйелік бірлік ұғымды ауызшалаумен байланысты болып

келеді. Ол *танымдық матрица* деп аталады. Лангакердің артынша бұл ұғымды Н.Н.Болдырев когнитивті лингвистикаға енгізген болатын [10; 58 б.]. Ол “көп өлшемді білімді бейнелеудің мысалы бола алады, өйткені оны компоненттер мен сипаттамалардың қарапайым жиынтығымен сипаттау мүмкін емес болғандықтан көп өлшемді білім көптеген түрлі түсіну контекстерін біріктіреді”. Дәл солай осы құбылысты сипаттап беру үшін когнитивті лингвистикада заманауи зерттеу әдістерін қолдану қажет болды. Осы әдістердің бірі болып Н.Н. Болдырев енгізген танымдық матрицалық талдау болып есептеледі. Танымдық матрицалық талдау тұжырымдамалық-күрделі білім форматтарын зерттеудің нақты әдістеріне жатады.

«Танымдық матрица танымдық мазмұнды жүйелеуді мәтінмен байланыстырады, ол, Ю.Н. Карауловтың айтуы бойынша, танымдық мазмұнның екі түрлі ұсыну тәсілдерінің бірі болып табылады. Ал екінші тәсілін ол – *ассоциативті вербалды желі* деп атады. Ассоциативті вербалды желі өз бетінше көптеген ассоциативті өрістерден тұратын желі жүйесі ретінде, ондағы әрбір сөз «өзінің барлық формаларында, мағыналарында, семантикалық байланыстарында және басқа сөздермен синтаксистік байланыстарында көрінеді». Ассоциативті лингвистика (АЛ) бұл тілді «тіл-қабілет» шеңберінде зерттеудің тиімді әдісі болып табылады» [11, 198 б.]. Ғалым ассоциативті вербалды желіні тасымалдаушылар жеке тұлғалар не болмаса қоғам болуы мүмкін деп пайымдайды. Соның өзінде ассоциативті вербалды желі ұлттық-мәдени форматымен байланысты болады және әртүрлі тілдердің өзгешеліктерін ажыратады.

Қазіргі таңда тіл білімінде сөйлеуші тұлғаны белгілеу үшін көбінесе *номинативті (номинационалды) парадигма* термині қолданыста жүр. Аталған ұғымды әртүрліше анықтайды: ең алғаш бұл терминді, яғни номинативті парадигманы, ғалым Л.К. Жаналина енгізген болатын. Оның түсінігінше, номинативті парадигма өз бетінше: “тірек сөздің номинативті әлеуетін іске асыру, номинацияның барлық мүмкін әдістерін (семантикалық туынды, фразалық, сөзжасамдық, фразажасамдық, мәтінжасамдық туынды) қолдану арқылы номинативті бірліктерді құру процестеріне қатысудың барлық жағдайларын біріктіреді” [12, 141 б.]. Бұндай парадигма: белгілі типтері бойынша – синхронды-диахроникалық, өмір сүру тәсілі бойынша – виртуалды, тілдік динамиканы көрсету тәсілі бойынша – қайта құрылған, шекара мен көлемі бойынша – ашық – болады.

“Оның құрамына бастапқы сөздің лексика-семантикалық варианттары, номинативті функцияларды орындау үшін жасалатын оны қамтитын барлық фразеологизмдер, барлық туынды сөздер, сөз

тіркестері, сөйлемдер мен мәтіндер кіреді". Бұл *номинативті парадигма* ұғымы отандық зерттеуші М.К. Абаева, Л. Фот, И.В. Котлярова және т.б. жұмыстарында дамып келе жатыр. Бұл терминге мысалы Скворцова былай анықтама береді: "сөйлеу мәнмәтінінде жұмыс істеудің вариативті-инвариантты принципіне сәйкес біріктірілген әр түрлі туынды сипаттағы бірқатар құрылымдық номинативті бірліктер", – деп анықтады [13, 50 б.].

Жоғарыда көрсетілген номинативті парадигманың анықтамалары номинативті парадигманың келесі бөлінген қасиеттерін біріктіреді:

- 1) жүйелілік номинативті бірліктерді біріктіру;
- 2) парадигмаға кіретін мүшелер құрылымының әртүрліболуы;
- 3) номинативті парадигма оның нәтижесімен жүйелейтін номинативті іс-әрекеттің байланысы;
- 4) номинативті парадигманың ұғыммен байланысы;

Т.А. Демешкина *номинативті парадигма* мен *номинативті өріс* ұғымдарын жақындастыра келе, номинативті парадигма ретінде мәтін аясында номинацияны біріктіру деп түсіндіреді [14, 86 б.].

Ұғымдық бірліктердің ұлттық-мәдени бағдарлануын *номинативті өріс* термині ұсынады. Бұл терминді когнитивті лингвистиканың лингво-мәдениеттік бағыты дамыту үстінде.

Ұғымның номинативті өрісі өз бетінше «қоғам дамуының белгілі бір кезеңінде тұжырымдаманы нақтылайтын (вербализация арқылы білдіріп, сыртқа шығаратын) тілдік құралдар жиынтығын» білдіреді және көп жағынан тіл тұтынушылардың тұжырымдама мен стереотиптерінің жиынтығымен анықталады [15, 47 б.].

Ұғымның номинативті өрісі жалпы инвариантпен байланысты барлық ұғымдарды білдіретін барлық тілдік құралдарды біріктіру арқылы анықталады. *Номинативті өріс* терминін ресейлік ғалымдар З.Д.Попова мен И.С.Стернин құрастырып, оның құрамына лексика-семантикалық өріс, лексика-фразеологиялық өріс, синонимдік қатар мен ассоциациялық өріс кіретінін анықтаған [15, 66-67 б.].

Сонымен, номинативті өріс ұғымдардың жалпы инвариантты бөліктерін біріктіретін тілдік бірліктердің кең топтамасын көрсетеді. Соның ішінде ең жинақысы құрамына төрт жүйені кіргізетін модель болып табылады:

- 1) синонимдік қатар;
- 2) деривациялық өріс;
- 3) лексика-семантикалық өріс;
- 4) лексика-фразеологиялық өріс;

Аталған төрт жүйеден бөлек басқа ауқымды түсінік беретін, қатарына басқа да номинативті бірліктерді атап, ұғымдарды қосатын

топтар ұсынылады: бағалау аймағы, энциклопедиялық аймақ, утилитарлық аймақ, реттеуші аймақ, әлеуметтік-мәдени аймақ, паремиологиялық аймақ [15, 111-113 б.].

Қорытынды. Осылайша, тілдің танымдық жағының жүйелік көрінісін талдау танымдық бірліктерді топтастыруды енгізуде екі үрдісті көрсетеді. Бірінші үрдіс когнитивтік жүйелерді когнитивтік бағдарланған ұйымдастыруды білдіреді, екінші үрдіс тілдік бірліктердің көмегімен тұжырымдамалардың вербализациясына назар аударады. Ұсынылған материалда екінші үрдіс басым.

ӘДЕБИЕТ

[1] Ремхе И.Н. Когнитивные особенности перевода научно-технического текста (на материале текстов металлургической промышленности): автореф. дис. канд. филол. наук. - Челябинск, 2007. - Режим доступа: <http://tmnlib.ru/jirbis/files/upload/abstract/10.02.20/681.pdf> (дата обращения: 7.04.2019)

[2] Устинова Т.В. Лингвистически опосредованная реконцептуализация исходного сообщения: когнитивные аспекты смыслообразования в поэтическом переводе // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2017. N 4(117). – С. 87-94.

[3] Ноосфера. - Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/ноосфера/БСЭ/> (дата обращения: 30.04.2012).

[4] Ross, M., & Newby-Clark, I. R. (1998). Construing the past and future. *Social Cognition*, 16 (1), – с.133–150

[5] Красных В.В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? Человек. Сознание. Коммуникация). – М. : Диалог – МГУ, 1998. - 352 с.

[6] Егорова М.А. Когнитивное пространство» и его соотношение с понятиями «ментальное пространство», «когнитивная база», «концептосфера», «картина мира» // УДК 811.111 ББК 81.00. 2012. – 61-68.6.

[7] Воробьев В.В. Русский язык в диалоге культур. – М.: Ладомир, 2006. – 286 с.

[8] Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. – Назрань: Пилигрим, 2008. – 231 с.

[9] Тарасов Е.Ф. Языковое сознание // научная статья: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovoe-soznanie/viewer> – Москва: ИЯ РАН, 2000. с.37-47.

[10] Болдырев Н.Н. Многоаспектность как особый формат знания и лингвистические методы его исследования // Международный

конгресс по когнитивной лингвистике: сборник материалов. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – 1144 с.

[11] Караулов Ю.Н. Образы языкового сознания испанцев и русских. *Normas asociativas del español y del ruso*. – Moscow; Madrid, – 2001. – № 1. – 198 с.

[12] Жаналина Л.К. Актуальные проблемы языкознания. – Алматы: Print-S, 2006. – 330 с.

[13] Скворцова Е.В. Динамика номинативной парадигмы американских художественных фильмов. Дисс. ... канд. филол. наук. Самара, 2011. – 162 с.

[14] Демешкина Т.А. Мир природы в зеркале диалекта (на материале концепта «болото»). Научная статья. – Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2019. № 62. 85-103 с.

[15] Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с.

REFERENCES

[1] Remhe I.N. Kognitivnye osobennosti perevoda nauchno-tehnicheskogoteksta(namaterialetekstovmetallurgicheskoypromyshlennosti). (Cognitive features of the translation of scientific and technical text (based on the texts of the metallurgical industry). Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. (The author's abstract of the dissertation of the candidate of philological sciences.) Cheljabinsk, 2007. - Rezhim dostupa: <http://tmnlib.ru/jirbis/files/upload/abstract/10.02.20/681.pdf> (data obrashheniya: 7.04.2019) pp.6; 14. [In Rus.].

[2] Ustinova T.V. Lingvisticheski oposredovannaja rekonceptualizacija ishodnogo soobshhenija: kognitivnye aspekty smysloobrazovaniya v pojeticheskom perevode. (Linguistically mediated reconceptualization of the original message: cognitive aspects of meaning formation in poetry translation). *Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*. *Izvestia of the Volgograd State Pedagogical University*). 2017. N 4(117). 87-94. [In Rus.].

[3] Noosfera. (Noosphere). Bol'shaja sovetskaja jenciklopedija. (Great Soviet Encyclopedia) [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://slovari.yandex.ru/noosfera/BSJe/> (data obrashheniya: 30.04.2012). [In Rus.].

[4] Ross, M. & Newby-Clark, I. R. (1998). Construing the past and future. *Social Cognition*, 16(1), 133–150 pp. [In Rus.].

[5] Krasnyh V.V. «Virtual'naja real'nost' ili real'naja virtual'nost'» (Virtual reality or real virtuality?) *Chelovek. Soznanie. Kommunikacija*. (Human. Consciousness. Communication.). М. : Dialog – MGU, 1998. 352 p. [In Rus.].

[6] Egorova M.A. «Kognitivnoe prostranstvo» i ego otnoshenie s ponjatijami «mental'noe prostranstvo», «kognitivnaja baza», «konceptosfera», «kartina mira». (Cognitive space “and its relationship with the concepts of” mental space “,” cognitive base “,” conceptosphere “,” picture of the world “). UDK 811.111 BБК 81.00. 2012. 61-68 pp. [In Rus.].

[7] Vorob'ev V.V. Russkij jazyk v dialoge kul'tur. (Russian language in the dialogue of cultures) M.: Ladomir, 2006. 286 p. [In Rus.].

[8] Zhrebilo T.V. Slovar' lingvisticheskikh terminov. (Dictionary of linguistic terms). Nazran': Pilgrim, 2008. 231 p. [In Rus.].

[9] Tarasov E.F. Jazykovoe soznanie. nauchnaja stat'ja. (Language consciousness. Scientific article). <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovoe-soznanie/viewer>. M.: IJa RAN, 2000. pp. 37-47. [In Rus.].

[10] Boldyrev N.N. Mnogoaspektnost' kak osobyj format znaniya i lingvisticheskie metody ego issledovaniya. (Multidimensionality as a special format of knowledge and linguistic methods of its research). Mezhdunarodnyj kongress po kognitivnoj lingvistike: sbornik materialov. International Congress on Cognitive Linguistics: a collection of materials.). M.: In-t jazykoznanija RAN; Tambov: Izdatel'skij dom TGU im. G. R. Derzhavina, 2008.p.1144.p. 58. [In Rus.].

[11] Karaulov Ju.N. Obrazy jazykovogo soznaniya ispancev i russkikh. (Images of the linguistic consciousness of the Spaniards and Russians). Normas asociativas del español y del ruso. — Moscow; Madrid, 2001. № 1. 198 p. [In Rus.].

[12] Zhanalina L.K. Aktual'nye problemy jazykoznanija. (Actual problems of linguistics). Almaty: Print-S, 2006. p.330. [In Rus.].

[13] Skvorcova E.V. Dinamika nominativnoj paradigmy amerikanskih hudozhestvennyh fil'mov. (The dynamics of the nominative paradigm of American feature films.). Diss. ... kand. filol. nauk. (Diss. ... Cand. philol. sciences). Samara, 2011.162 p. [In Rus.].

[14] Demeshkina T.A. Mir prirody v zerkale dialekta (na materiale koncepta «boloto»). Nauchnaya stat'ya. (“The world of nature in the mirror of a dialect (based on the concept of” swamp”. Scientific article). Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologija (Tomsk State University Bulletin, Philology). 2019. №62. pp.85-103. [In Rus.].

[15] Popova Z.D., Sternin I.A. Kognitivnaja lingvistika. (Cognitive linguistics). M.: АСТ: Vostok-Zapad, 2007. 314 p. [In Rus.].

КОГНИТИВНЫЕ МОДЕЛИ В ТЕОРИИ ПЕРЕВОДА

Амантаева А.К.¹,

¹магистрант 2 к., специальность «М 056 – Переводческое дело» -
Казахский университет международных отношений и мировых языков
им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: aidana_12-06@mail.ru

Аннотация. В данной статье дается краткий анализ системного представления когнитивной стороны языка на материале первичных и вторичных текстов. Рассмотрены номинативные поля ядерных концептов интервью политической тематики. К результатам исследования можно отнести обращение к номинативному полю как к среде, определяющей выбор единиц перевода.

Ключевые слова: концептосфера, когнитивное пространство, ассоциативное поле, языковое сознание, когнитивная матрица, номинативная парадигма, номинативное поле

COGNITIVE MODELS IN THE THEORY OF TRANSLATION

Amantayeva A.K.¹,

2nd year master's student, specialty «M 056 -Translation studies»
Kazakh Ablai Khan university of international relations and world
languages, Almaty, Kazakhstan
e-mail: aidana_12-06@mail.ru

Abstract. This article provides a brief analysis of the system representation of the cognitive side of the language based on the material of primary and secondary texts. The nominative fields of nuclear concepts and political topics are considered. The results of the study include an appeal to the nominative field as an environment that determines the choice of translation units.

Key words: concept sphere, cognitive space, associative field, language consciousness, cognitive matrix, nominative paradigm, nominative field

Статья поступила 12.03.2021

ӘӨЖ 81`25

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.008

СУРЕТТІ ТЕХНИКАЛЫҚ МӘТІНДЕР АУДАРМАСЫНДАҒЫ МӘТІН МЕН СУРЕТ БАЙЛАНЫСЫНЫҢ РӨЛІ

Бердімұхамед А.А.¹,

2 курс магистранты, мамандығы «М056- Аударма ісі»
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және
әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан
e-mail: berdimukhamed@gmail.com

Аңдатпа. Мақала техникалық мәтіндерді аударуда суреттердің ерекше орны мен туындайтын мәселелерге арналған. Мәтіннің мазмұнын түсіну мен оны аудару мәтін мен суреттің өзара байланысына тікелей тәуелді болғандықтан, бұл мақалада суретті техникалық мәтіндерді аудару барысындағы сурет пен мәтін байланысы зерттелген. Осы мақсатта талдау, салыстыру, жіктеу, сұхбаттасу, Choice Network Analysis әдістері қолданылған.

Тірек сөздер: техникалық аударма, суретті техникалық мәтін, визуалды ақпарат, вербалды ақпарат, мәтін-сурет байланысы

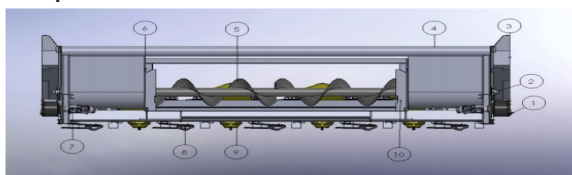
Бүгінгі таңда суреттер ғылыми және техникалық мәнмәтіндердің барлық деңгейлерінде негізгі немесе қосалқы ақпарат тасымалдаушысы ретінде танымал. Заман мен қоғам талабына сай ақпаратты аралас форматта жеткізу белең алуда. Ал бұл өзгерістер өз кезегінде аударма саласына да әсер етері сөзсіз. Суретті мәтіндер аудармасы кеңінен таралғанымен, мәтін мен сурет арасындағы байланыс осы күнге дейін жіті зерттелмеген. Көптеген зерттеулердің нәтижелері бойынша, суретті мәтіндерді оқығанда, сурет пен мәтінге бірдей мән берілетіндігі, визуалды және вербалды ақпараттың негізінде түсінік қалыптасатыны анықталған.

Техникалық аударма деп белгілі бір ғылыми салаға тән арнайы терминология кездесетін кез келген мәтін немесе мәтін түрінің аудармасын айтамыз [1, 32 б.]. Қолданылу мақсаты мен қажеттілігіне қарай, техникалық мәтіндерде сурет, кескін, сызбалар кездеседі. Аударма саласында суретті мәтіндер аудармасы жіті зерттелмегенімен, сурет пен мәтін арасындағы қарым-қатынасқа қатысты әртүрлі функционалдық жіктеулер [2, 3, 4, 5, 6, 7] бар. Бұл авторлардың пікірінше, суреттер - арнайы концепттерді тереңірек түсінуге мүмкіндік беретін декоративтік құрал. Бұл зерттеудің мақсаты – түпнұсқадағы суреттер мен мәтіннің аудармашыға және аударма шешімдеріне қалай әсер ететіндігін,

суреттердің вербалды мәтіннің аударылуына ықпалын анықтау.

Зерттеу мақсатына жету үшін ең тиімді әдіс ретінде Кэмпбелдың Choice Network Analysis әдісі таңдалды. Бұл әдіс бойынша 10 аудармашының бір түпнұсқаға жасаған аудармалары салыстырылады. Ол үшін әр аудармашы қолданған аударма стратегиялар мен техникалары кестеге толтырылып, олардың өзара ұқсастықтары мен айырмашылықтары талданады. Зерттеу деректері екі бөлімнен тұрады: біріншісі – түпнұсқаға (суретті техникалық мәтінге) жасалған он аудармашының аудармалары, екіншісі – аударма барысында аудармашылар үшін қиындық тудырған мәселелер, тиімді қолданылған аударма стратегиялары мен техникалары талқыланған аудармашылармен сұхбат. Зерттеу жұмысына қатысқан аудармашылар – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің ғылыми-педагогикалық «аударма ісі» мамандығының 2-курс магистранттары. Түпнұсқа мәтін ретінде «ELIBOL Corn header maintenance and operator's manual» техникалық мәтіні, атап айтқанда ауылшарушылық техникасының пайдалану жөніндегі техникалық нұсқаулығының «Installation and parts features» бөлімі таңдалды [8]. Түпнұсқа мәтін 22 беттен тұратындықтан, біздің зерттеу мақсатымызға жетуге ықпалы көбірек саналған осы бөлімі ғана аудармашыларға аудармаға берілді. Түпнұсқа мәтін 325 сөзден және бір суреттен тұрады. Аударма ағылшын тілінен қазақ тіліне жүргізілді, аудармашыларға аударма үшін 15 күн мерзім берілді. Аударма аяқталған соң, аудармашылармен сұхбат жүргізілді.

Сурет пен мәтінде берілген ақпаратты бір-біріне қарама-қайшы ету мақсатында түпнұсқа мәтіннің екі бөлігіндегі ақпаратқа өзгертулер енгізілді: мәтінге сәйкес, «header side cage» құрылғының сол жақ бетінде «header spiral»-ға жалғасуы тиіс, ал сурет бойынша ол құрылғының оң жақ бүйірінде орналасқан; мәтінге сәйкес, «header connection axis» құрылғының төменгі жағында орналасуы тиіс, ал сурет бойынша ол құрылғының жоғарғы бетінде. Яғни, мәтін мен суреттегі сәйкессіздіктер әр аудармашының қай формат – сурет немесе мәтін негізінде аударғанын айқындауға жол береді.

1	Lateral movement transmission	5	Header spiral
2	Spiral movement bearing	6-10	Harvester connection points
3	Header side cage	7	Harvester movement connection (shaft)
4	Header connection axis	8-9	Roller and blade system

1. Құрылғының жұмыс істеу механизмі [8].

Аудармашылармен жүргізілген сұхбат барысында, түпнұсқа мәтіндегі суреттерге қатысты сұрақтар қойылмаса да, он аудармашының тоғызы мәтін мен сурет арасындағы қарама-қайшы ақпаратты сөз етті. Олардың пікірлерінше, бұл аударма процессіне жағымсыз жағынан әсер етеді. Бұл мәселені қозғамаған бір аудармашы аударманы бастамас бұрын суретке көз жүгірткенін, ал кейін аударманы тек мәтіннің негізінде жасағанын жасырмады. Зерттеу нәтижесінде, он аударманың алтауы сурет негізінде, төртеуі мәтін негізінде аударылғаны анықталды. Аудармашыларда суреттегі ақпаратқа қатысты туындаған қиындықтар болғандықтан, түпнұсқа мәтіндегі суреттің аударма барысына әсері орасан екенін іркілместен айта аламыз.

Зерттеудің қорытындысы көрсеткендей, суретті техникалық мәтіндер аудармасы ерекше назар аударуды қажет етеді. Ең негізгісі – аударма алдындағы анализ барысында (pre-translation analysis) мәтінде берілген суреттерді зерттеу. Бұл олардың мағынасын мен функциясын анықтауға мүмкіндік береді. Техникалық контексттерді аудару кезінде суреттерді анализдеудің бірінші қадамы – сызба немесе суреттің мағынасын, семантикасын талдау, содан соң берілген мәтіндегі рөлін, яғни прагматикасын түсіну. Сурет пен мәтін байланысын анықтауға көмек беретін негізгі сұрақтар төмендегідей болуы тиіс:

- Суреттің мақсаты қандай?
- Суретте мәтіннің қай бөлігіне қатысты ақпарат берілген?
- Сурет мәтінге тәуелді ме, әлде мәтін суретке тәуелді ме?

Суреттерді морфологиялық немесе функционалдық жақтарынан жіктеуге болады. Морфологиялық жіктеу кезінде суреттердің сыртқы сипаттамаларын басты назарға ала отырып, негізгі қасиеттерімен түсіндіріледі. Бұл концептті денотация ұғымымен ұштастыруға болады. Денотация суреттің дәлме-дәл мәнін білдірсе, коннотация онда берілген ақпарат немесе сезімге негізделеді. Ал суретті техникалық мәтіндерді аударғанда, олардың коннотативті сипаттарына қарап, мәтіндегі функционалдық рөлдерін анықтауға ден қойған жөн. Суреттер семантикасы мен прагматикасын ескермей, сапалы аударма жасау мүмкін емес. Суреттің мәтіндегі семантикалық мағынасын талдау дегеніміз – суреттегі ақпаратты түсіне білу, біздің өмірлік тәжірибеміз оның мағынасы туралы не айтатынын және бұл суреттің біздің дүниетанымымызға әсерін айқындау.

Демек, суретті техникалық аударманы жоғарғы деңгейде жүзеге асыру үшін онда берілген суретті «оқу» қажет. Болашақ аудармашыларды даярлау барысында оларды Marsh пен White [9] ұсынған суреттер классификациясымен таныстыру маңызды. Бұл классификация бойынша, суреттер үш топқа жіктеледі:

1. Мәтінге қатысы жоқ суреттер (декоративті мақсаттағы);
2. Мәтінмен тығыз байланысты суреттер;
3. Мәтіннен тыс маңызды ақпаратқа ие суреттер.

A Functions expressing little relation to the text	B Functions expressing close relation to the text	C Functions that go beyond the text
<i>A1 Decorate</i>	<i>B1 Reiterate</i>	<i>C1 Interpret</i>
A1.1 Change pace	B1.1 Concretize	C1.1 Emphasize
A1.2 Match style	B1.1.1 Sample	C1.2 Document
<i>A2 Elicit emotion</i>	B1.1.1.1 Author/Source	<i>C2 Develop</i>
A2.1 Alienate	B1.2 Humanize	C2.1 Compare
A2.2 Express poetically	B1.3 Common referent	C2.2 Contrast
<i>A3 Control</i>	B1.4 Describe	<i>C3 Transform</i>
A3.1 Engage	B1.5 Graph	C3.1 Alternate progress
A3.2 Motivate	B1.6 Exemplify	C3.2 Model
	B1.7 Translate	C3.2.1 Model cognitive process
	<i>B2 Organize</i>	C3.2.2 Model physical process
	B2.1 Isolate	C3.3 Inspire
	B2.2 Contain	
	B2.3 Locate	
	B2.4 Induce perspective	
	<i>B3 Relate</i>	
	B3.1 Compare	
	B3.2 Contrast	
	B3.3 Parallel	
	<i>B4 Condense</i>	
	B4.1 Concentrate	
	B4.2 Compact	
	<i>B5 Explain</i>	
	B5.1 Define	
	B5.2 Complement	

2. Суреттердің мәтінде атқаратын функциялары [9, 653 б.]

Сурет пен мәтін байланысын анықтау «сурет мәтіндік тұжырымды растай ма, ондағы ақпаратты жинақтай ма немесе түсіндірмелік құрал ретінде қолданылып тұр ма?» деген сұраққа жауап іздеу болып табылады.

Мақалада талданған зерттеу жұмысы суреттердің техникалық мәтіндердегі маңызын және оларды жіті зерттеуге назар аударудың қажеттілігін айқындауда. Жүргізілген зерттеуде суретті техникалық мәтіндерді аудару барысында суреттердің вербалды мәтіннің аударылуына тигізетін ықпалы талданды. Нәтижесінде суреттер вербалды элементтердің мағынасын анықтап, толықтырып, өзгерте де алатындығы дәлелденді. Мысалы, визуалды ақпарат вербалды ақпаратты айқындай түсе, оны қабылдауды жеңілдетеді. Дегенмен визуалды және вербалды ақпарат бір бірімен сәйкестенбей, бір бірін толықтыра түспей, керісінше қарама-қайшы болғаны аударманың дәл болуын жоққа шығарып, зор нұқсан келтіреді. Себебі мәтіндегі визуалды ақпарат вербалды ақпаратты көрнекілік арқылы түсіндіру үшін қолданылады, олар аудармашының назарында болып, мұқият қарауын талап етеді. Аударма барысындағы қандай да болса олқылық суретті техникалық мәтін түпнұсқасының мазмұнына сай болмауына әкелуін ескеру керек. Яғни болашақ аудармашыларға суреттердің мағынасын әртүрлі қырынан ашуды үйрету аударма сапасын жақсартуға көмектеспек. Сондықтан аударма саласының дамуы үшін суретті мәтіндер аудармасын зерттеуді қолға алу қажет.

ӘДЕБИЕТ

[1] Franco Aixelá, Javier. The Study of Technical and Scientific Translation: An Examination of its Historical Development. – *Jostrans* 1, 2004. – 32 p.

[2] Duchastel, P. & Waller, R. Pictorial Illustration in Instructional Texts. *Educational Technology*, 19(11), 1979 – 20-25 p. (Retrieved March 25, 2021 from <https://www.learntechlib.org/p/164063/>)

[3] Carney, Russell & Levin, Joel. Pictorial Illustrations Still Improve Students' Learning from Text, 14 (10), 1981. – 286 p.

[4] Levie, W. H., & Lentz, R. Effects of text illustrations: A review of research. *Educational Communication & Technology Journal*, 1982. – 101-108 p.

[5] Alesandrini, K.L. Pictures and adult learning. *Instr Sci* 13, 1984. – 63-67 p.

[6] Park, O. C., & Hopkins, R. Instructional conditions for using dynamic visual displays: A review. *Instructional Science*, 21, 1993. – 427-449 p.

[7] ELIBOL Corn Header maintenance and operator's manual. Retrieved January 14, 2021 from www.elibollar.com.tr

[8] Prieto Velasco, Juan Antonio. Depicting specialized language: in search of a grammar of illustrations for scientific and technical texts. *Current Issues in Language Studies* 1, 2008. – 41 p.

[9] Marsh, Emily and Marilyn White. A taxonomy of relationships between Images and text. *Journal of Documentation* 59 (6), 2003. – 647-672 p.

REFERENCES

[1] Franco Aixelá, Javier. The Study of Technical and Scientific Translation: An Examination of its Historical Development. – *Jostrans* 1, 2004. – 32 p.

[2] Duchastel, P. & Waller, R. Pictorial Illustration in Instructional Texts. *Educational Technology*, 19(11), 1979 – 20-25 p. (Retrieved March 25, 2021 from <https://www.learntechlib.org/p/164063/>)

[3] Carney, Russell & Levin, Joel. Pictorial Illustrations Still Improve Students' Learning from Text, 14 (10), 1981. – 286 p.

[4] Levie, W. H., & Lentz, R. Effects of text illustrations: A review of research. *Educational Communication & Technology Journal*, 1982. – 101-108 p.

[5] Alesandrini, K.L. Pictures and adult learning. *Instr Sci* 13, 1984. – 63-67 p.

[6] Park, O. C., & Hopkins, R. Instructional conditions for using dynamic visual displays: A review. *Instructional Science*, 21, 1993. – 427-449 p.

[7] ELIBOL Corn Header maintenance and operator's manual. Retrieved January 14, 2021 from www.elibollar.com.tr

[8] Prieto Velasco, Juan Antonio. Depicting specialized language: in search of a grammar of illustrations for scientific and technical texts. *Current Issues in Language Studies* 1, 2008. – 41 p.

[9] Marsh, Emily and Marilyn White. A taxonomy of relationships between Images and text. *Journal of Documentation* 59 (6), 2003. – 647-672 p.

РОЛЬ СВЯЗИ МЕЖДУ ТЕКСТОМ И ИЛЛЮСТРАЦИЯМИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ИЛЛЮСТРИРОВАННЫХ ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Бердімухамед А.А.¹,

¹магистрант 2 к., специальность «М056 – Переводческое дело»,
КазУМОиМЯ им.Абылай хана,
Алматы, Қазақстан
e-mail: berdimukhamed@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена проблеме перевода иллюстрированных технических текстов. Так как понимание текста и его перевод зависят от связи между текстом и иллюстрациями, в данной статье рассматривается важность внимания к иллюстрациям, умения соотносить визуальную информацию с вербальной при переводе. С этой целью были использованы следующие методы исследования: анализ, сравнение, классификация, Choice Network Analysis, интервьюирование.

Ключевые слова: технический перевод, иллюстрированный технический текст, визуальная информация, вербальная информация, связь между текстом и иллюстрацией

THE ROLE OF WORD-IMAGE INTERACTION IN ILLUSTRATED TECHNICAL TEXTS

Berdimukhamed A.A.¹,

^{2nd} year Master's student «M 056 – Translation Studies»,
Kazakh Ablai Khan University of International Relations
and World Languages, Almaty, Kazakhstan
e-mail: berdimukhamed@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the problem of translation of illustrated technical texts. Since the understanding of the text and its translation depend on the relationship between the text and the illustrations, this article discusses the importance of attention to the illustrations, the ability to relate them to the content of the text when translating. For this purpose, the following research

methods were used: analysis, comparison, classification, Choice Network Analysis, interviewing.

Key words: technical translation, an illustrated technical text, visual information, verbal information, word-image interaction

Статья поступила 18.02.21

ӘӨЖ 81'25

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.009

ХАЛЫҚТЫҚ МЕДИЦИНА ҰҒЫМДАРЫНЫҢ АҒЫЛШЫН-ҚАЗАҚ, ҚАЗАҚ-АҒЫЛШЫН АУДАРМА ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Исмагулова Б.Х.¹, Нурахмет А.П.²,

¹ филология ғылымдарының докторы, профессор,

² 2 курс магистранты, мамандығы «М 056- Аударма ісі: синхронды аударма», Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан,
e-mail: ismagulova.b@mail.ru, nurakhmet.akbota@bk.ru

Андатпа. Мақала қазіргі жағдайда өзектілігі өсіп келе жатқан медициналық дискурсты аудару мәселесіне арналған. Нақтырақ айтқанда, халықтық медицинаның арнайы сөздері мен ұғымдарының ағылшын-қазақ, қазақ-ағылшын аудармалары, олардың мазмұны, сәйкестігі, қолданыс ерекшеліктері зерделенген. Зерттеу барысында қазақ, ағылшын тілдеріндегі халықтық медицина лексикасы лингвокогнитивті тұрғыдан толықтырмалы (комплементарлы) медицина аясында қарастырылды.

Тірек сөздер: халықтық медицина, аударма, концепт, медициналық дискурс, концептуалдық бейне.

Ғылымдар арасында медицинаның орны ерекше, өйткені ол адам болмысы, оның денсаулығы мен сырқаттары, тіпті, өмірімен айналысатын бірден бір ғылым саласы. Нақтырақ айтқанда, қазіргі таңда медицина денсаулықты сақтау, ауру-сырқаттардың алдын алу, емдеу, адам өміріне төнген қауіптен құтқару үшін мыңдаған жылдар бойы адамзаттың жинақтаған білім, теориялар, әдістер, құралдар мен технологиялардың тезаурусы болып табылады [1, 50]. Сондықтан да медициналық аударма – аударманың ең көне салаларына жатады. Әрбір ғылымға тән терминдер, оларды аудару мәселесі медицинада әсіресе маңызды, өзекті болуы оның адам өмірі мен денсаулығына қажеттілігімен анықталады.

Медициналық терминологияның тарихы оның әрдайым адамдардың ой-өрісі деңгейі мен адам қызметінің белгілі бір саласындағы жетістіктері туралы ақпарат көзі болғандығын көрсетеді. Медициналық терминология тілдің бір формасы бола отырып, әрдайым медицинаның даму деңгейін, дүниені тұтастай қабылдау формаларын, патологиялық құбылыстардың мәні мен оларға әсер ету құралдарын тікелей білу мен түсінуді бейнелейді. Медицина тілін игеріп, аударма жасау үшін оның терминдер анықтамаларын (мазмұн, мағынасын) түсіне білу қажет.

Осы тұрғыда ғалым Ш.Біләловтың аударма мәселелерін қарастыру барысында мағынаның дұрыс берілуіне назар аударады: «... Мағынаны ұғыну – оның адам санасында бейнеленуі немесе оның тиісті ой тетіктерін дөп басып, қоздыруы. Сондықтан да, мағынаның дұрыс бейнеленуі ой тетіктерінің, сезім талшықтарының сезімтал, нәзіктігінде. Екіншіден, мағына – бүтін де тұтас бейзаттық дүние. Бейзаттық шамасы абстракция болуы керек», - деп көрсетеді [2, 161 б.].

Ал аударманың терминологияға қатысты ерекшеліктерін қарастыра келе, ғалым А. Алдашева аударма мен кальканы бірін-бірі толықтыратын тәсілдер ретінде қарайды [3, 94]. Әрине, калькалау шет тілі сөзін морфемалық құрылымына сүйеніп, екінші тілде жеткізу немесе оның бастапқы тілдегі ауыспалы мағынасын аудармада қолдану болғандықтан оның негізінде аударма жатыр. Терминдерді аудару барысында калькалау тәсілін келесі мысалдардан байқауға болады, мысалы: медбике ← медсестра [4, 35 б.], толыққанды ← полнокровный.

Медицина тілі, арнайы сөздер мен сөз тіркестеріне келе, халықтық медицина мен оның лексикасын жалпы ғылыми медицинаның, яғни жалпы бір тезаурустың ажырамас бөлігі ретінде қарастырған жөн, себебі қазіргі толықтырмалы медицинаны құрайтын халықтық медицина, қазіргі (ғылыми, ресми) медицинаның мақсаттары бір – адам өмірін сақтау. Сондықтан медициналық дискурс та, оның сөздік қоры да ортақ. Дегенмен әрқайсысы өзіне тән ерекшеліктерімен белгіленуі тілде көрініс табатын өзіндік өзгешелігін де көрсетеді. Ғылыми медицина интернационалды, эмпирикалық білімдер және ғылыми пайымдаулар сыналатын, ғылыми тәжірибеге сүйенетін гипотезалар немесе теориялардан тұрады. Мұндай медицинаны дәстүрлі медицина деп атайды. Ал, халықтық (альтернативті) медицина халықтың ем-дом әдістері мен дәрмектерінің жиынтығын қамтитын тарихи ескі ұғым болып табылады. Халықтық медицинаның мәні адамның психикалық, рухани және физикалық жай-күйіне жан-жақты әсер ету болып табылады. Дәстүрлі медицина тілінің көптеген тілдік атаулары тікелей сезім мүшелері қызметінің нәтижесі болып табылады, бұл адам мен табиғаттың тығыз қарым-қатынасымен түсіндіріледі.

Қандай медицина болса да, адам тәнін емдеу мен денінің саулығына адал қызмет етілуі басты мақсат болып табылады. Ал, осы медициналық бағыттардың қай халық, ұлт арасында болса да қолданылуы, пайдалануға нұсқаулықтары тағы басқа көрсеткіштерінің тәптіштелген көрсетілімін ұтымды аударма ісінің нәтижесінде алуға болатыны анық. Яғни, әркімге қолжетімділік қамтамасыз етіледі. Сонымен қатар, халықтық медицина өзіне тиесілі лексикалық қорды қамтып қана қоймай, осы сала арқылы қазақ халқы әлемінің тілдік бейнесін, наным-сенімдерін айқын көрсетеді.

Осыған орай, бұл мақала мақсаты аударма ісі, қазақ әлемінің лингвистикалық бейнесі, психолингвистика және қазақ халықтық медицинасының дискурсы арасындағы байланысты анықтау. Халықтық медицина қазіргі медициналық ғылымға қарағанда өзінің бастауын ертеректен алатыны баршамызға мәлім. Халықтық медицина қазақ халқы үшін өте маңызды. Халықтық медицинаның құндылығы эмпирикалық бақылаулардың нәтижесінде белгілі бір фактілердің орнығуы, ғылыми зерттеулердің материалы мен негізі қалыптасуында. Қазіргі заманғы фармакопеге кіретін көптеген дәрі-дәрмектер мен ем-дом шаралары халықтық медицинаның материалдары негізінде жасалған.

Аударма барысында аудармашы мәтінді бастапқы тілде қабылдап, оны түсініп, декодтау және аударма тіліне қайта кодтау керек, осылайша соңғы, екінші, мәтін реципиенті аударма тіліндегі ақпаратты сәтті қабылдайды. Аударма, көріп отырғанымыздай, күрделі, көп сатылы үрдіс. Аудармашының жұмыс процесінде танымдық-когнитивтік, психолингвистикалық тетіктер мен құбылыстар, лингвомәдени білімдері мен дискурсивтік дағдылары өзара сабақтасады. Сондықтан халықтық медицинаға қатысты мәтіндерді аударып маманданатын аудармашы сол халықтың тілдік әлем бейнесі, ұлттық-мәдени ерекшеліктері, халықтық медицинасынан хабардар болып, медицинасы саласындағы сөз қорын толықтырып қана қоймай, оларды мағынасы мен қолдану орны бойынша саралауы керек. Сондай-ақ дәрілік шөптердің атауларына назар аудауы қажет, себебі күнделікті тәжірибе, көпшілік қолданысында бір дәрілік шөптің бірнеше әртүрлі атауы: ауызекі халық тілінде бір атау, ал жазбаша әдеби тілде, ғылымда басқасы кездеседі. Аударылған материалдың сапасы мәтіннің қалай қабылданатынына және аудармашының оны қаншалықты жақсы түсінетініне байланысты. Бұл психолингвистиканың зерттеу аясына жатады. Осы саладағы барлық білімді пайдалана отырып, қазақтардың дүниетанымы мен халық медицинасының лексемалары туралы білім лингвомәдениеттану және когнитивті лингвистика болып табылады. Оқу аудиториясын, кез-келген тілдік қауымдастықты ескере отырып, аударма мәтінін шығаруда дұрыс лексикалық құралдарды қолдану дискурс ұғымы болып табылады.

Сөйлеу – белгілі бір уақыт аралығын алатын және дыбыстық немесе жазбаша нысаны бар нақты мәлімдеме. Сөйлеу сөйлеу іс-әрекеті (яғни сөйлеу процесі) және сөйлеу өнімдері (яғни сөйлеу нәтижесі) ретінде түсініледі.

Мәтін – адам сөйлеу әрекетінің нәтижесі болып табылатын сөйлеу өнімі, сөйлеу әрекеті процесінде қолданылатын негізгі коммуникативті бірлік.

Мәтін тақырыптың, дизайнның, негізгі идеяның және семантикалық толықтықтың бірлігімен сипатталады. Психолог Л. С. Выготский сөйлеу әрекетін ойды материалдандыру, яғни оны сөзге айналдыру процесі ретінде сипаттады [5, 279 б.].

Сөйлеу әрекеті оның көлеміне қарамастан тұтастай айтылымды дайындау және жүзеге асыру болып табылатын сөйлеу әрекеттерінен (актілерінен) тұрады (бұл диалог, әңгіме және т.б. көшірмесі болуы мүмкін).

Қазіргі медицинаның бір саласы болып табылатын халықтық медицинамен айналысатын халықтық емшілердің сан түрлі атауы мен олардың емдеу шараларын сипаттайтын атаулар халық арасында кең таралғандықтан, осы сөздер мен терминдердің басқа тілдерге қисынды аударылғаны дұрыс.

Осы мақаланы дайындау барысында Danuta Penkala-Gawecka-ның «Some Complementary Medicines in Post-Soviet Kazakhstan as Conveyers of Meaning and Manifestations of Values» [6] («Посткеңестік Қазақстандағы кейбір қосымша дәрі-дәрмектер құндылықтар мен мән-мағынаның тасымалдаушылары ретінде») атты мақаласындағы «Қызыл май» атты дәрі-дәрмектің сипаттамасы негізге алынды. Сонымен қатар, аталған мақала және Zuzanna Grzywacz авторлығындағы «Traditional Kazakh medicine in change» [7] (Қазақ халықтық медицинасындағы өзгерістер) атты оқулығының негізінде өзге ұлт өкілдерінің қазақ халықтық медицина терминдерін ағылшын тіліне аудару және тиімді әрі қисынды қолдануы мәселелерін қарастыруға тырыстық.

*«The other sector of complementary medicine is called in the official state documents "folk medicine". It comprises, among other methods, Kazakh spiritual **healing** (practiced by shamans—Kaz. **baqsı**—and other **healers**), folk herbal therapies and bone-setting and, in addition, a relatively new kind of treatment with "bio-energy"» [6].*

Біз сіздердің назарларыңызға ағылшын тіліндегі «**healer**» сөзіне назар аударғымыз келеді, автор сонымен қатар қазақ тіліне «**бақсы**» аудармасын береді. «**Шаман**» және «**бақсы**» ұғымдары бір-бірінің орнына қолданылады. «**Рухани емшілер**» термині исламның күшін пайдаланатын және рухтармен байланыс арқылы емдейтін емшілерді

білдіреді. Қазақша «**бақсы**» адамның жанын емдейтін емшілердің бір бөлігі болып саналады.

Халықтық медицинаның қазақстандық практиктері арасында бір ғана салаға маманданатындарды бөліп көрсету қиын. Халықтық емшілердің құзыреттері әрқашан бір-бірімен байланысты болды, бұл терминологияда айқын көрінеді. Қазіргі кезде халық арасында ең кең таралған термин – «**емші**», бұл түбірі «**ем**» 1. терапия, ем және 2. дәрі-дәрмек деген мағынадан шыққан сөз, ал ағылшын тіліндегі «**doctor (physician)**» сөзі қазақша «**дәрігер**» деп аударылады, бұл парсы тілінен енген «**дәрі**» сөзі және «**-гер**» жұрнағы арқылы жасалған кірме сөз [8]. Қазақ тілінде *бақсы* және *дәрігер* атауларынан бөлек халықтық емшілердің басқа да атаулары бар.

Рухани емшілердің қызметі исламмен байланысты, бірақ оларда исламға дейінгі наным-сенімдер мен әдет-ғұрыптардың элементтері де орын алады. Бұл санаттағы және жалпы дәстүрлі қазақ медицинасы үшін шешуші тұлға – **ортаазиялық бақсы** деп анықтауға болатын бақсылар тобы. Рухани салада ерекше қырағылық танытатын тұлға ретінде бақсы өз руындағы адамдарға маңызды шешімдер қабылдауда көмектесетін. Дінмен немесе руханиятпен байланысты емшілерді әдетте «**тәуіп**» деп атайды. Қазіргі уақытта жиі қолданылатын әдістердің бірі – науқасты емдеу үшін дұға оқу. Бұл әрекет «**дем салу**» деп аталады, жоғарыда аталған оқулықта бұл «**putting the breath**» деп тура аудармамен көрсетілген. Емдеу дұғаларын оқығаннан кейін түкіруге маманданған тәуіп - «**түкіруші**», ал науқасқа дұға оқу барысында үрлеп емдейтін адам «**үшкіруші**» деп аталады.

«**Бақсы**» терминінің шығу тегіне келетін болсақ, көптеген ғалымдар Бартольдтың бұл сөздің санскрит тілінен енген «**bhiksu**» сөзімен байланысты деген пікірін қолдайды. Бастапқыда Будда монахын білдіретін бұл сөз Орта Азияға 13-14 ғасырларда келіп «**бақсы**» формасына ауысқан және жаңа мағынаға ие болған. Сонымен қатар, «**Бақсы**» деп қазақ халқы ер адамдарды атаған болса, әйелдерді «**елті**» деп атаған.

Сонымен, біз қазақ тілінде ағылшын тілінің «**healer**» мағынасын білдіретін сөздер көп екенін көреміз. Бұл қазақ халқының ұлттық-мәдени ерекшелігін білдіреді.

Ағылшын тілінде «**illness**» деп отырғанымыздың қазақ тілінде бірнеше баламасы бар. Бұл терминдерді аурудың түріне қарай топтастыруға болады. «**Ауру**» және «**сырқат**» терминдері жиі қолданылады, бірақ соңғысы жеңіл ауруды білдіреді. Тағы бір «**дерт**» сөзі жүйке және ақыл-ой жүйесінің бұзылуынан болатын қауіпті ауруларды білдіреді. Дәстүрлі наным-сенімдерге сәйкес, мұндай аурудың себебі

зұлым рух болуы мүмкін, ал қарапайым адамдар оны «**ЖЫН СОҚҚАН**» дейді. «**Науқас**» термині пациент пен ауруды білдіру үшін қолданылады. «**Дімкәс**» термині «**науқас**» және одан шыққан «**дімкәстік**» немесе «**дімкәстық**» сөзі «**ауру-сырқат**» дегенді білдіреді. Араб тілінен енген «**кесел**» термині аз қолданылады. Ауызекі сөйлеуде *кесел* сөзі «**кедергі**» мағынада қолданылады, мысалы, «*Кесел жасады*».

Жоғарыдағы талдау нәтижесінде ағылшын тіліндегі «**healer**» мен «**disease**» немесе «**illness**» мағынасын білдіретін сөздерді қазақ тіліне аударғанда, оның не туралы екенін ескеру қажет, өйткені жоғарыда атап өткеніміздей, қазақ тілінде бұл сөздердің мағынасын беретін бірнеше баламасы бар, бірақ олар қолдану мақсаты жағынан әр түрлі. Сондықтан, психолінгвистика тұрғысынан, егер аудармашы қате баламаны пайдаланып, қате жіберсе, хабарламаны қабылдаушыға, яғни аударылған мәтін реципиентіне мәтіннің мағынасын түсіну қиын болады.

Халықтық медицина қазіргі заманғы медицинамен тығыз байланыста, және де оның ресурстар бөлігі болуы мүмкін. Бұл келесі үзіндіде көрсетілген:

«Kyzyl may is a kind of complex herbal oil extract, made of St. John's wort, nettle, dog rose, licorice, sea-buckthorn, thyme and lemon balm. The brothers Evgeniy and Vladimir Perepelica, "inventors" of this medicine, present it as a heritage of the healers from Altai. The brothers maintain that the secret formula of this medicine was confided to Evgeniy by an old women, folk healer from Altai. This story tells about the illness of Evgeniy and his miraculous healing by the old women, who gave him—when parting—a recipe of this red Altai oil "from a thousand of ailments". After a long time he recalled this event and found the formula, and decided that it "should become the treasure of all the sufferers"».

Although it is officially stated that kyzylmay «cannot heal all diseases» and is particularly effective for various skin problems, in fact it is displayed as a remedy «for a thousand of ailments», in accordance with the old Altai healer's prescription. It is even recommended for everyday use in every household as a kind of «family doctor» [5].

«Қызыл май» дәрмегі ерте кезден бері қазақ халықтық медицинада қолданылып келеді, ал қазіргі таңда бұл дәрі көптеген ауруларды емдеуде тек халықтық медицинада ғана емес, кеңінен қолданылып көптеген жағдайларда сұранысқа ие.

Медициналық дискурстың негізгі концептілері, біздің ойымызша, комплементарлы (толықтырылмалы) медицина, дәстүрлі медицина, халықтық медицина, сонымен қатар дәстүрлі және қазіргі заманғы медицинаның байланыстырушы құралы ретінде «Қызыл май» құралы

сияқты дәрі-дәрмектер, емге, оның нәтижелеріне қатысты ұғымдар құрайды. Осы негізгі концептілерді пайдалана отырып, медициналық дискурстың концептуалдық бейнесін келесі сызбада көрсетуге болады:

Сурет 1. «Қызыл май» дәрмегінің қолданылуы

Суреттен байқағанымыздай, Жоғарыда аталған мақалада автордың «дәстүрлі медицина» және «халықтық медицина» ұғымдарының әрқайсысына қатысты сөздерін ажырата отырып, оларды қалай жіктеуге тырысатынын көреміз. Мұны келесі сөйлемдерден көре аламыз:

*«One segment, which is officially called “traditional medicine”, consists of such methods and practices as Chinese and Korean variants of acupuncture, manual therapies, home-opathy and hirudotherapy (treatment with leeches)»... «The other sector of complementary medicine is called in the official state documents “folk medicine”. It comprises, among other methods, Kazakh spiritual **healing** (practiced by shamans—Kaz. **baqsı**—and other **healers**), folk herbal therapies and bone-setting and, in addition, a relatively new kind of treatment with “bio-energy”»[5].*

Сонымен, осы үзіндіде дәстүрлі медицина тұжырымдамасы «акупунктура, қолмен емдеу, гомеопатия және гирудотерапия (сүліктермен емдеу)» сияқты түсініктерді қамтиды, ал дәстүрлі медицина өз кезегінде басқа түсініктерді біріктіреді: «дәстүрлі шөптерден жасалған дәрілер және сүйектерді түзету және биоэнергетикалық емдеудің жаңа түрі».

Қорыта айтқанда, терминдерді аудару барысында терминдердің концептуалдық-семантикалық құрылымын анықтауда ұғым мен мазмұнға айрықша назар аударған жөн. Өйткені, терминнің концептуалдық-семантикалық құрылымы дегеніміз – белгілі бір ұғымдық сала иелерінің коммуникативтік байланысын қамтамасыз ететін тілдік бірліктердің

лексикалық инвариантты жүйесі. Концептуалдық-семантикалық құрылымды тіл жүйелері мен арнайы ұғымдар арасын байланыстыратын негізгі буын деп қарастыруға болады. Бұл арада тілмен тікелей байланыс мазмұнды аспект арқылы жүзеге асырылады.

Ұлттық тілдің бай сөздік қорын жете меңгеру термин аудармасының сапалы дәрежеде жасалуына жәрдемдеседі. Термин аудармасының қиындығы сан-салалы ғылым мен техниканың арнайы материалдарынан тұрады. Негізгі аудармашылық мақсат – терминге дәл, дұрыс балама табу немесе қалыптасқан халықаралық термин болса, сол күйінде қарастыра отырып, оның мағыналық сипатын түсіндіру. Термин, ереже бойынша, басқа тілде де соған сәйкес терминмен аударылады. Сондықтан да ұқсастық, синонимдік ауыстыру, сипаттамалы аударма тек қана аудармаға арналған сәйкес терминдер тілде жоқ жағдайда жасалады. Дәл және анық семантикалық сипаттағы бір мағыналы терминдермен бірге көпмағыналы терминдер де болады. Бір сыңарлы терминдердің көпмағыналылығы оларды түсіну және аудару қиындығын тудырады, ал оған балама табу толығымен алғанда контекст жағдайына байланысты екені жоғарда көрсетілген мысалдар арқылы дәлелденді.

ӘДЕБИЕТ

[1] Ростовцев В.Н. Дискурс комплементарной медицины и медицинский спектрально-динамический комплекс – Оригинальные статьи. – 2015, №4 (14). – С.50-55

[2] Біләлов Ш. Ұлттық ғылым тілін қалыптастырудың өзекті мәселелері. – Алматы: Санат, 1996. – 425 б

[3] Алдашева А. Аударматану: лингвистикалық және лингвомәдени мәселелер. – Алматы: Арыс, 1998. – 215 б.

[4] Исмагулова Б.Х., Бейсен Г., Саметова Ф.Т. Аббревиатуры в казахском языке новейшего времени (по материалам СМИ периода независимости). - Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана серия «Филологические науки» - 2017, № 3, 27-38

[5] Выготский, Л.С. Мышление и речь: / Л.С. Выготский // Собр. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1984. – 361с.

[6] Penkala-Gawęcka, D. Some Complementary Medicines in Post-Soviet Kazakhstan as Conveyers of Meaning and Manifestations of Values // New Trends in Ethnobotany and Ethnopharmacology Selected Contributions of the 6th Colloquium of ESE/ 20th Conference of AGEM, (8–10 November 2007, Leipzig). Berlin: VWB Berlin, 2011. 29-35p.

[7] Traditional Kazakh medicine in change [Electronic resource]. – Available at: http://www.turkicstudies.amu.edu.pl/turkic_studies_2_2010.pdf (жүгіну күні 12.03.2021)

[8] Кожамкулов З. Наследие великого целителя// в редакции Ш Шынтаева и З. Кожамкулова. – Қазақстан Республикасының Халық медицинасының «өткені, бүгіні, болашағы» атты I-халықаралық Конгрестің ғылыми-теориялық материалдары (Алматы, 16-18 қыркүйек, 2004 ж.) – 2004. Нұрлы-Әлем, 98-112.

REFERENCES

[1] Rostovcev V. N. Diskurs komplementarnoj mediciny i medicinskij spektral'no-dinamicheskij kompleks. (The Discourse of Complementary Medicine and the Medical Spectral-Dynamic Complex). Original'nye stat'i. (Original Articles). 2015, №4 (14). – 50-55 pp. [In Rus.].

[2] Bilalov Sh. Ылтық ғылым тилин қалыптастырудың өзекті мәселелері. Алматы: Санат, 1996. 425 p. [In Kaz.].

[3] Aldasheva A. Audarmatanu: lingvistikalық zhәне lingvomәdeni мәселелер. (Translation Studies: Linguistic and Linguocultural Issues). Алматы: Arys, 1998. 215 p. [In Kaz.].

[4] Ismagulova B.H., Bejsen G., Sametova F.T. Abbreviatury v kazahskom jazyke novejshego vremeni (po materialam SMI perioda nezavisimosti). (Abbreviations in the Kazakh language of modern times (based on the materials of the media of the independence period). Izvestija KazUMOiMJa imeni Abylaj hana serija «Filologicheskie nauki». (Bulletin of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, series “Philological sciences»). 2017. № 3. 27-38 pp. [In Rus.].

[5] Vygotskij L.S. Myshlenie i rech'. (Thinking and speech) L.S. Vygotskij. Sobr. soch.: V 6 t.: L.S. Vygotsky. (Collection. cit. : In 6 volumes). M.: Pedagogika, 1984. 361p. [In Rus.].

[6] Penkala-Gawęcka D. Some Complementary Medicines in Post-Soviet Kazakhstan as Conveyers of Meaning and Manifestations of Values. New Trends in Ethnobotany and Ethnopharmacology Selected Contributions of the 6th Colloquium of ESE. 20th Conference of AGEM, (8–10 November 2007, Leipzig). Berlin: VWB Berlin, 2011. 29-35 pp.

[7] Traditional Kazakh medicine in change [Electronic resource]. – Available at: http://www.turkicstudies.amu.edu.pl/turkic_studies_2_2010.pdf (zhyginu kyni 12.03.2021).

[8] Kozhamkulov Z. Nasledie velikogo celitelja: v redakcii Sh Shyntaeva i Z. Kozhamkulova. (The legacy of the Great Healer: edited by Sh Shyntaev and Z. Kozhamkulov). Қазақстан Республикасының Халық медицинасының «өткені, бүгіні, болашағы» атты I-халықаралық Конгрестің ғылыми-теориялық материалдары. (Scientific and theoretical materials of the I-International Congress of folk medicine of the Republic of Kazakhstan “Past, Present, Future”). Алматы, 16-18 қыркүйек, 2004 ж. (Alматы, September 16-18, 2004). Нұрлы-Әлем, 2004. 98-112 pp. [In Rus.].

**ОСОБЕННОСТИ АНГЛО-КАЗАХСКОГО,
КАЗАХСКО-АНГЛИЙСКОГО ПЕРЕВОДА ПОНЯТИЙ
НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ**

Исмагулова Б.Х.¹, Нурахмет А.П.²,

¹ доктор филологических наук, профессор

² магистрант 2 к., специальность «М 056-Переводческое дело:
синхронный перевод», Казахский университет международных
отношений и мировых языков имени Абылай хана

Алматы, Казахстан,

e-mail: ismagulova.b@mail.ru, nurakhmet.akbota@bk.ru

Аннотация. Статья посвящена актуальной в современных условиях проблеме перевода медицинского дискурса, в том числе англо-казахских и казахско-английских соответствий при переводе специальных слов и понятий народной медицины. Лексика народной медицины в сопоставляемых языках рассматривается с учетом лингвокогнитивного подхода к переводу в контексте многоотраслевой комплементарной медицины.

Ключевые слова: народная медицина, перевод, концепт, медицинский дискурс, концептуальная картина.

**FEATURES OF THE ENGLISH-KAZAKH, KAZAKH-ENGLISH
TRANSLATION OF THE CONCEPTS OF FOLK MEDICINE**

Ismagulova B.Kh.¹, Nurakhmet A.P.²,

¹ Doctor of philological sciences, professor,

² 2nd year Master's student "MO56-Translation studies: simultaneous
translation", Kazakh Ablai Khan University of International Relations
and World Languages, Almaty, Kazakhstan

e-mail: ismagulova.b@mail.ru, nurakhmet.akbota@bk.ru

Abstract. The article is devoted to the current problem of translation of medical discourse, including the English-Kazakh and Kazakh-English correspondences in the translation of special words and concepts of traditional medicine. The vocabulary of traditional medicine in the compared languages is considered taking into account the linguocognitive approach to translation in the context of multisectoral complementary medicine

Keywords: traditional medicine, translation, concept, medical discourse, conceptual picture.

Статья поступила 01.03.21

ӘӨЖ 81'25

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.010

**АУДИОВИЗУАЛДЫ МӘТІНДЕРДІ АУДАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
(БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНА АРНАЛҒАН «САЯХАТШЫ ДАРА»
МУЛЬТСЕРИАЛЫ НЕГІЗІНДЕ)**

Махпиров В.У.¹, Арстанова А.Т.²,

¹филология ғылымдарының докторы, профессор,

²2-курс магистранты, мамандығы «М 056 - Аударма ісі: синхронды аударма», Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: velinur@mail.ru, akerke_98_98-98@mail.ru

Андатпа. Аталмыш мақала Қазақстандағы киноаударманың дамуы мен аудиовизуальды мәтіндерді аудару кезінде қолданылатын аударма трансформацияларының ерекшеліктеріне бағытталған. Аудармашының алдына қойылған міндеттері мен қиындықтарына шолу жасалынады. Мақалада киноаударма мәселесіне үлес қосқан Қазақстандық ғалымдардың пікірін қарастырамыз. Білім беру саласына арналған «Саяхатшы Дара» мультсериалы үзіндісінің аударылуына салыстырмалы талдау жасалынады.

Тірек сөздер: мультсериалдар, аударма, дубляж, трансформация, кинематография

Қазіргі таңда кинотеатрларда, әлеуметтік желілерде және қазақ телеарналарында әлемнің танымал, көрерменге сүйікті әрі қызық фильмдері мен сериалдары аударылып, үлкен экранға шығарылуда. Түрлі жанрлардағы туындылар: елге танымал корей, түрік, үнді телехикаялары, деректі фильмдер, голливудтық комедиялар, мелодрамалар мен боевик жанрындағы кинофильмдер ауқымды аудиторияның жанын баурауда, оны аудару процесі кәсіпқойлық пен біліктілікті талап етеді.

Кез келген кинофильм коммерциялық және шығармашылық жетістікке жетуі үшін сапалы аударманы қажет етеді. Қазіргі кезде көптеген шетел туындылары ана тілімізге аударылып, экран беттеріне жарыққа шығып, көрерменнің ықыласына бөленуде. Дегенмен, бүгінгі еліміздегі кинематография саласындағы шет елдік туындыларды қазақ тіліне аудару мәселесі арнайы ғылыми түрде терең зерттелмеген. Аударма саласында көптеген танымал туындылар ана тілімізде біраз жетістіктерге жеткендігін жоққа шығара алмаймыз. Алайда, кейбір кинофильмдерді аудару барысында кейіпкердің қазақ тілінде біркелкі сарынмен сөйлеп, оқиғаның эмоциональды өңін бұзып, қазақ қауымының құлағына оғаш естілені де айқын.

Сол себептен, шет елдік кинофильмдерді қазақ тілге аударатын мамандар мәтінді аудиторияға ыңғайлап, әр түрлі лингвистикалық және техникалық қиындықтардың алдын алу жолдарын қарастырып, аударма заңдылықтарына бағынуы тиіс.

2019 жылдың 3 қаңтарынан бастап «Кинематография туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 9-бабы «Фильмдерді прокаттау тіліне» сәйкес прокатталуы шектеулі фильмдерді қоспағанда, Қазақстан Республикасының аумағындағы кинозалдар мен осы мақсаттарға арналған өзге де орындарда прокатталуы және көрсетілуі қазақ тілінде жүзеге асырылмайтын фильмдер қазақ тілінде дубляж жасалуға не субтитрленуге, не кадр сыртындағы аудармамен қамтамасыз етілуге тиіс заңы күшке енді [1].

2011 жылдан бастап «Болашақ» корпоративтік қоры мен «Меломан» компаниясы жүзеге асыратын коммерциялық мақсаттарды көздемейтін әлеуметтік жоба болып табылады.

«Болашақ» корпоративтік қорының «Өзіңнен баста» жобасы жүзеге асырылып келе жатқанына 10 жыл болды. Негізгі жобаның мақсаты – әлемдік кинофильмдердің қазақ тілінде сөйлеуі. Бұл тұрғыдан келгенде ұйымдастырушылар жоғары жетістікке қол жеткізіп келеді.

Осы аралықта дубляж саласындағы техникалық және шығармашылық мамандықтардың 203 өкілі, оның ішінде 11 техникалық маман – жинақтаушылар, 4 режиссер, аудармашылар, дыбыс режиссерлері, музыкалық жетекшілер және 188 актер Disney студиясының халықаралық стандарттарына сәйкес оқудан өтті. 100-ден астам қазақстандық актер Disney студиясының дауыс базасында тұрады, олардың қатарында балалар үйінің тәрбиеленушілері де бар. Қазақстанда осы жобаның арқасында екі студия Walt Disney сертификатына ие болды: Алматыдағы CINEMATON және Астанадағы Aray Media Group студиясы. Олар жоғары сапа стандарттарына сәйкес келеді [2].

Жобаның арқасында қазақ тілі Sony Pictures-те 7-ші, ал Диснейде 39-шы тіл болды. Егер сіз Blu-ray дискісін әлемнің кез келген нүктесінен сатып алсаңыз, онда фильм немесе сериалды көру үшін қазақ тілін таңдай аласыз. Диснейден келген материал аудармашыға жібереді, аударма тікелей ағылшын тілінен қазақ тіліне аударылады. Диалогтар кейіпкер дубляж тілінде сөйлеп тұрғандай әсер қалдыру үшін кейіпкердің артикуляциясына дәл келтіріліп, аударылады. Орташа алғанда, жылына төрт-алты фильм аударылады, бірақ бұл блокбастерлер.

Қазіргі кезде қазақ тіліне аударылып, дубляжалған отыз алты фильм, сонымен қатар Республикалық арнаның эфирінде Disney анимациялық фильмдерінен сүйікті әндер қазақ тілінде шырқалды. Қазақ тілінде шырқалған ән мүлдем жаңа әрі ерекше шығарма, ағылшын

тілінен жай ғана аударма емес. Бейімдеу кезінде әр композициямен қазақстандық ақындар, композиторлар мен әншілер жұмыс істейді.

Отандық аударматануда киноаударма мәселесін қарастырғандар Ш. А. Нұрмышева, Ғ. Ж.Тұңғатова, А. М. Бегадилова [3, 4]. «Киномәтінді аудару мәселелері» атты мақаласында А. М. Бегадилова адекватты және дұрыс аударма жасау үшін маңызды лингвистикалық және экстралингвистикалық ерекшеліктерін сипаттайды. Кино құрылымына сипаттама беріп жүз алпыс алты диэтикалық және диэтикалық емес элементтерінің аударылу ерекшеліктерін көрсетеді [4, 299 б.].

Аударманың қиыншылықтары өз алдына бір бөлек. Қазіргі кезге дейін ағылшын тілінен аударылған кинофильмдерден кездесетін қателіктердің бастысы – аударманың түпнұсқасының маңызын түсінбеу. Бұл туралы С. Құлманов «Аударманың өзекті мәселелері» атты еңбегінде: «Аударма процесі – ұлт пен ұлттың тілдік, әлеуметтік, саяси экономикалық қатынастарына әсер ететін күрделі де жан-жақты сала. Оның қызметін саралай келе, төмендегіше анықтама беруге болады: – «Аударма» сөзінің астарында белгілі бір тілдегі сөйлеу тілін – ауызша немесе жазбаша мәтінді, сөзді басқа тілде қайталап жеткізу саналады. Аударма процесі (оның нәтижесі) қостілділік жағдайында, яғни бұл қатынас үрдісінде екі тілдің қатысуы негізінде, демек тіларалық жағдайда өтеді. Сондықтан аударманы ауызша немесе жазбаша мәтінді тіларалық қайта құрастыру немесе трансформациялау деп анықтауға болады. Сонымен бірге аударма бір тілде айтылған ойларды (сезімдер мен эмоция) басқа тілдік құралдармен жеткізу барысында айқындалады немесе бір тілдегі (негізгі тілдегі) материалды басқа тілдегі (аударма тілі) баламалық мәтіндік материалмен ауыстыру болып табылады. Осылайша аударма процесі қостілділік жағдайының шартындағы психоллингвистикалық қызметтің күрделі түрі саналады» дейді [5, 73 б.].

Голливудтық фильмдер мен сериалдарды қазақ тіліне аударар кезде көркем-әдеби аудармамен шатастыруға болмайды. Фильм өмірімізге жақын. Сондықтан, фильмдегі кейіпкердің ұлты қазақ болса, қалай сөйлер еді, соны ойдан өткізіп, аударған жөн. Сондай-ақ, кейіпкердің сөйлеу қимылына мәтінді сәйкестендіріп аудару – үлкен жұмыстың бірі болып табылады, себебі ағылшын тілінің де, қазақ тілінің де өз ерекшеліктері бар.

Аударма дайын болғаннан кейін кәсіби актерлердің дубляжына көшеді. Аудармашылардың міндеті – актерлік жұмысты мүмкіндігінше жеңілдету, сондықтан аударма арнайы жазбалармен қамтамасыз етіліп, қажет болған жағдайда сөздерге баса назар аударылады. Аударма, монтаж және актерлердің дубляжы бойынша мамандар тобының

жұмысының арқасында көрермендер көруге оңай әрі жағымды сапалы кинематографиялық өнімді алады.

Қазақстан ұлттық телеарнасында, кейін Балапан арнасынан көрсетілген «Dora the Explorer» немесе «Dora, la Exploradora», яғни қазақша «Саяхатшы Дара» білім беру саласына арналған мультсериалға тоқталсақ.

«Саяхатшы Дара» – әлемге танымал әрі көптеген балалардың сүйікті мультсериалы. Әр серия – қарапайым логикалық тапсырмалар мен жұмбақтарға толы қысқа қызықты оқиға [6].

Басты кейіпкер Дара – саяхаттауды және әлемді тануды ұнататын кішкентай қыз. Оның жанында сенімді серіктері – жолды нұсқайтын сиқырлы карта, саяхаттауға қажетті заттардың бәрі бар сиқырлы жолдорба мен көмектесуге әрдайым дайын досы маймыл Боди. Кішкентай көрермен кейіпкермен саяхаттау барысында көп нәрсені үйренеді, мәселен өзін-өзі ұстау ережелерін, әдепті әрі адамдармен жақсы қарым-қатынаста болуды үйренеді. Сонымен қатар ағылшын тілінің негіздерімен танысады.

Материалдың интерактивті көрсетілімін ерекше атап өту маңызды. Дара экраннан көрермендерге жүгінеді, олардың пікірін сұрайды және оларды өзінің шытырман оқиғаларына қатысуға шақырады. «Саяхатшы Дара» мультсериалы қоршаған әлемді енді біле бастаған мектеп жасына дейінгі балалар үшін қызықты болады.

Бұл мультсериалдың түпнұсқасы екі тілде – ағылшын және испан тілдерінде (аудиторияға байланысты олардың бірі негізгі, екіншісі қосымша ретінде) жүргізіледі. Ал біздің мемлекетімізде «Саяхатшы Дара» мультсериалын аударып, дубляж жасаған «Қазақстан» Ұлттық телеарнасы.

«Саяхатшы Дара» мультсериалының «Dora's Dance Show» [7] ағылшын қазақша аудармасы «Дараның би кеші» [8] 7 сезон 122 эпизодының қысқаша үзіндісін салыстырсақ.

Қарап отырсаңыз, ең бірінші ағылшын тіліндегі Дора есімі Дара деп қазақша аударылған, бұл жерде көрерменнің жас, тілдік ерекшеліктерін және қазақ тілдік эквиваленттілігін ескере отырып аударған.

Енді әр сөйлемнің аудармасын салыстырмалы талдауға көшейік. Толығырақ түсіну үшін түпнұсқа мен аударманың сөздік қорын салыстыру кезінде келесі кестені қолдандық:

Кесте 1. Салыстырмалы талдау

English/Spanish/ Original text	Kazakh/ Translated text	Analysis
1	2	3
<i>Dora:</i> Hola! Soy Dora.	<i>Дара:</i> Сәлем! Мен Дарамын	Бұл сөйлемде Дара испан тілінде балалармен амандасты. Дәлме-дәл аударма қолданылған.
Today is really special day of my dance class.	Бүгін біз үшін ерекше күн.	Қазақ тіліне аудару барысында «my dance class» зат есімді «біз үшін» пысықтауышқа алмастырған.
We are going to have a big dance show for all of friends and families.	Біз достарымыз бен ата-аналарымызға би кешін көрсетеміз.	«big» сөзі түсіп қалған (omission).
Do you like to dance?	Билегенді жақсы көресің бе?	Сұраулы сөйлем, аударма барысында «сен» сөзі түсіп қалған (omission). Бұл жерде липсинг ережесін пайдаланған.
I love to dance.	Ал мен билегенді жақсы көремін.	«Ал» сөзі қосылған (addition)
And I get to start a show today.	Бүгінгі кешті мен бастаймын.	«And» сөзі түсіп қалған (omission)
Look, there is my family!	Әне, менің отбасым отыр!	Бұл сөйлемде «look» сөзін аударғанда «қара», «іздеу» деп аударылады. Сондықтан «әне» сөзі аудармаға сәйкес келмейді. Бұл жерде алмастыру әдісі пайдаланылған.
Oh, I really want to see my dance	Оо, тезірек өнер көрсеткім келіп тұр.	Бұл сөйлемде «I» сөзі түсіп қалған, «my dance» сөзінің «өнер» сөзіне модульдеуі, лексикалық трансформация.
<i>Boots:</i> Dora, Dora are you ready to start the show? Are you ready? Are you ready?	<i>Боти:</i> Дара, Дара, би кешіне дайынсың ба? Айтшы дайынсың ба?	«Boots» сөзі қазақ тілге «етік», «бәтеңке» деп аударылады. Бұл жерде кейіпкердің есімі болғандықтан, қазақ тілге эквиваленттің табу арқылы аударылған. Сөйлемде «are you ready?» сөйлемі екі рет қайталанған, ал қазақ тіліне аудару барысында бір сөйлем түсіп қалған (omission), «айтшы» сөзі қосылған (addition), «би кеші» сөзін нақтыландыру әдісі арқылы аударылған.

Oh, most Boots we're just waiting for the delivery charge to come and bring us our dance slippers.	Дайынмын десем де болады. Көлік күтіп отырмыз. Қазір бізге балет билегенде киетін арнайы аяқ киім әкеліп береді.	«Oh, Boots» сөзі түсіп қалған (omission), грамматикалық т р а н с ф о р м а ц и я н ы ң сөйлемдерді бөлу түрі қолданылған.
We can't start the show without dance slippers.	Онсыз би кешін бастай алмаймыз.	Бұл сөйлемде «dance slippers» зат есім пысықтауышқа алмасты «онсыз» .

Кестеден көріп отырғанымыздай, «Саяхатшы Дара» мультсериалында аударманың басым әдістері – лексикалық трансформация және грамматикалық трансформация. Мультсериалда аудармашы көбіне липсинг ережесіне сай аударған.

Балалар аудиториясына бағытталған мәтінді аудару үшін аудармашыға аудиторияның ерекшеліктерін ескеру қажет, атап айтқанда: 1) белгілі бір жас ерекшелігі, 2) мәтіннің мағыналық жүктемесі, 3) мағыналық жүйелеу сөздер, 4) белгілі бір сөйлеу бөліктерін қолдану жиілігі. Мысалы, балалар аудиториясына сөздер оңай әрі қайталама сөздері жиі, қабылдауға жеңіл болуы керек. Яғни, аудармашыға жүктелген кино туындылар аудиторияның жас ерекшеліктеріне, көрерменнің киноәтіндерді қабылдауына, барлығына түсінікті қолданбалы сөздермен аударылуы тиіс.

Қорыта айтқанда, Қазақстан тәуелсіздігінің алғашқы жылдарында қазақ тілінің мемлекеттік мәртебеге ие болуы – оның аударма саласында да тынысын ашуға негіз болғанын соңғы жылдарда аударманың, әсіресе, кино аударманың орыс тілі арқылы емес, тікелей түпнұсқа тілден қазақ тіліне аударыла бастағандығынан байқаймыз. Демек, осы бағыттағы аудармалар жөнінде айтылар ғылыми пікір, талдаулар – болашақтың еншісінде. Соның ішінде Қазақстанның кино нарығында шет тілдерден қазақ тіліне, қазақ тілінен шет тілдеріне тікелей аудару үрдісі қалыптаса бастады. Киноаударма аударма ғылымында өз орнын ойып алар деген үміттемін.

ӘДЕБИЕТ

[1] Әділет заң Кинематография туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 3 қаңтардағы № 212-VI ҚРЗ.

[2] «Болашақ» корпоративтік қоры 34-ші фильмді қазақшалап шығарды [Электрондық ресурс]. – 2020. - URL: https://www.kt.kz/kaz/society/bolasha_korporativtik_ory_34-shi_filmdi_aza_shalap_1377895304.html (өтініш берген күні: 20.01.2021).

[3] Нұрмышева Ш.А., Тұңғатова Ғ.Ж. Дискурстың кинотіліндегі көрінісі мен киноаудармадағы маңызы. – «Ивестия» Казахского университета международных отношений и мировых языков им.Абылай

хана. Серия “Филологические науки”. – 2019. - №1 (52). – Б. 106-113.

[4] Бегадилова К. Киномәтінді аудару ерекшеліктері// ЕНУ имени Л.Н. Гумилева “Хабаршы”. – 2014. - №3 (100). – 299 б.

[5] Аударманың өзекті мәселелері // Құраст: С.Құлманов. Алматы: «Palitra-Press», 2015 – 296 б.

[6] «Саяхатшы Дара» мультхикаясы [Электрондық ресурс]. – 2015. - URL: <https://balapan.tv/news/13/> (өтініш берген күні: 23.01.2021).

[7] «Саяхатшы Дара» ағылшын тілінде (Dora’s Dance Show) URL: <https://www.ivu.ru/watch/dasha-puteshestvennitsa-na-anglijskom-yazyike/415997> (өтініш берген күні: 28.01.2021).

[8] Саяхатшы Дара – Би кеші [Электрондық ресурс]. – 2018. - URL: https://vk.com/im?sel=188857429&z=video-102852869_456239131%2Ff04be1353efb15e57c%2Fpl_post_-102852869_711 (өтініш берген күні: 28.01.2021).

REFERENCES

[1] Ádilet zań Kınematografıa tıraly Qazaqstan Respýblikasynyń Zańy 2019 jylǵy 3 qańtarǵy № 212-VI QRZ. [In Kaz.].

[2] «Bolashaq» korporativtik qory 34-shi filmdi qazaqshalap shyǵardy [Elektronдық resýrs]. – 2020. - URL: https://www.kt.kz/kaz/society/bolasha_korporativtik_ory_34-shi_filmdi_aza_shalap_1377895304.html (ótinish bergен kúni: 20.01.2021). [In Kaz.].

[3] Nurmysheva Sh.A., Tuńǵatova G.J. Diskýrstyń kınofilindegi kórinisi men kınóáydarmadaǵy mańyzy. «Izvestija» Kazahskogo universiteta mezhdunarodnyh otnoshenij i mirovyh jazykov im.Abylaj hana. Serija “Filologicheskie nauki”. 2019. №1 (52). 106-113 pp. [In Kaz.].

[4] Begadilova K. Kınomátindi áydarý erekshelikteri. ENÝ imeni L.N. Gýmileva Habarshy. – 2014. - №3 (100). – 299 p. [In Kaz.].

[5] Áydarmanyń ózekti máseleleri. (Topical issues of translation). Qurast (Compilation) S.Qulmanov. Almaty. «Palitra-Press». 2015. 296 p. [In Kaz.].

[6] «Saihatshy Dara» mýlthikaiasy. (The “Traveler Dara” cartoon) [Elektronдық resýrs]. – 2015. - URL: <https://balapan.tv/news/13/> (ótinish bergен kúni: 23.01.2021). [In Kaz.].

[7] «Saihatshy Dara» aǵylshyn tilinde. (“Traveler Dara” in English) URL: <https://www.ivu.ru/watch/dasha-puteshestvennitsa-na-anglijskom-yazyike/415997> (ótinish bergен kúni: 28.01.2021). [In Kaz.].

[8] Saihatshy Dara – Bı keshi (“Traveler Dara” Dora’s Dance Show) [Elektronдық resýrs]. – 2018. - URL: https://vk.com/im?sel=188857429&z=video-102852869_456239131%2Ff04be1353efb15e57c%2Fpl_post_-102852869_711 (ótinish bergен kúni: 28.01.2021). [In Kaz.].

**ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ ТЕКСТОВ
(НА МАТЕРИАЛЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО МУЛЬТСЕРИАЛА
«ДАША-ПУТЕШЕСТВЕННИЦА»)**

Махпиров В.У.¹, Арстанова А.Т.²,

¹ доктор филологических наук, профессор,

² магистрант 2 курса, специальность «М 056 – Переводческое дело:
синхронный перевод»,

КазУМОиМЯ им.Абылай хана, Алматы, Казахстан

e-mail: velinur@mail.ru, akerke_98_98-98@mail.ru

Аннотация: Данная статья посвящена развитию киноперевода в Казахстане и специфике трансформации перевода, используемой при переводе аудиовизуальных текстов. Дается обзор обязательств и трудностей поставленных перед переводчиком. В статье мы рассматриваем взгляды казахстанских ученых, внесших свой вклад в проблему киноперевода. Проводится сравнительный анализ перевода отрывка из образовательного мультсериала «Даша-путешественница».

Ключевые слова: мультсериалы, перевод, дубляж, трансформация, кинематография

**PROBLEMS OF TRANSLATION OF AUDIO-VISUAL TEXTS
(ON THE MATERIAL OF THE EDUCATIONAL ANIMATED
SERIES «DORA THE EXPLORER»)**

Makhpirov V.U.¹, Arstanova A.T.²,

¹ doctor of philological sciences, professor,

² 2nd year Master's student, specialty «M 056 – Translation Studies and
Simultaneous Interpretation»,

Ablai Khan KazUIR&WL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: velinur@mail.ru, akerke_98_98-98@mail.ru

Abstract. This article is devoted to the development of film translation in Kazakhstan and the specifics of translation transformation used in the translation of audiovisual texts. An overview of the obligations and difficulties faced by the translator is given. In the article, we consider the views of Kazakh scientists who have contributed to the problem of film translation. A comparative analysis of the translation of an excerpt from the educational animated series "Dora the Explorer" is carried out.

Key words: animated series, translation, dubbing, transformation, cinematography

Статья поступила 01.03.21

ӘӨЖ 81'25

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.011

КӨРКЕМ МӘТІНДЕРДІ АУДАРУДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК АЙЫРМАШЫЛЫҚТАР

Рысбек А.Ж.¹,

¹2 к.магистранты, мамандығы «М 056 - Аударма ісі»,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ,
Алматы, Қазақстан arookarysbekova@gmail.com

Андатпа. Мақала гендерлік айырмашылықтардың аудармадағы көрінісіне арналған. Гендер ұғымының мазмұны, әлеуметтік-мәдени қырлары және олардың тілде көрініс табатын лексикалық, грамматикалық әдістері мен тілдік бірліктері қарастырылған. Ағылшын, қазақ, орыс тілдерінің грамматикалық құрылымына орай гендерлік айырмашылықтары анықталып, аударма қолданысында іске асырылған жолдары көрсетілген.

Тірек сөздер: гендерлік айырмашылық, гендер категориясы, грамматика, лексика, сөзжасам, гетерономия.

Гендер категориясы («гендер») ғылымның концептуалды аппаратына ХХ ғ. 60-шы – 70-ші жылдардың басында енгізіліп, әуелі тарих, тарихнама, әлеуметтану мен психологияда қолданыла бастады. Содан кейін прагматикалық сипаттама үшін нәтижелі болғандықтан, тіл білімінде де қабылданды. *Гендер* ұғымын зерттеудің әртүрлі тәсілдері қолданысқа ие болды. Осы бағытта зерттеу жұмыстарымен айналысатын ғалымдар бүкіл әлем тілдерінде ерлер бейнесі басым екенін атап өтті: көптеген тілдерде «*адам*» және «*ер*» ұғымдары бір біріне сәйкес келеді, ерлерге қатысты сөздердің грамматикалық формалары әйелдерге тән сөздерге қарағанда басымдығы анықталады. «Гендер» сөзі, біріншіден, жіктелу термині, морфологиялық сипаттаманы, яғни грамматикадағы *род* категориясын, білдіреді. Ал оның кеңінен тараған екінші мағынасы жыныстық жіктелуге қатысты. Ғылымның қазіргі даму кезеңінде гендер – қоғамда қалыптасқан ер мен әйелге тән рольдер, жүріс-тұрыс, менталды және эмоционалды сипаттамаларды қамтитын күрделі әлеуметтік-мәдени құрылым [1,16 б.]

Гендерді зерттеу нысанын оның мәдени феномен болуы, сонымен тілдегі көрінісі және адамдардың өзара қатынасында қолдануы құрайды. Ең бастысы – гендерді адамдардың ара-қатынасындағы аса маңызды когнитивтік категория деп қабылдау, себебі ол сана-сезімімізде қалыптасқан образ, жүріс-тұрыс, ереже, әдет-ғұрыптардың тілдегі көрінісін білдіреді.

Сөйлеудегі гендерлік айырмашылықтар айқын болуы мүмкін, олар грамматикалық формаларда көрінеді және арнайы зерттеуді қажет етеді.

Зерттеуші Р.К. Потапованың айтуынша, сөйлеп тұрған адамның жынысына байланысты ауызша ерекшеліктің саралануы әртүрлі тілдерде жәнетілдік деңгейлерде көрінеді [2]. Көбінде айырмашылықтар лексикаға қарағанда синтаксисте айқын көрінеді деген пікір де орын алған. Тілдегі көрсеткіштерге сүйене отырып, гендерологтар тілдерді ерлер тілі мен әйел тіліне бөледі. Тілдегі ерлердің үстемдігін гуманитарлық ғылымның адамға бағытталған антропоцентрлік көзқараспен байланыстырады. Шетелдік тіл білімінде Р. Лакофф, Д. Кэмерон, Дж. Коутс, Д. Таннен гендерлік қатынастардың тілдегі белгілерін қарастырса, ресейлік зерттеушілер А. В. Кирилина, Е.И. Горошко [3], Р. К. Потапова, В. В. Потапов [2] т.б. ерлер мен әйелдердің сөйлеу барысында анықталатын ауызша сөйлеу әрекетінің ерекшеліктерін атап өтті.

Қазақ тіл білімінде осы салада Б. Хасанұлы [4], Э.Д. Сүлейменова, Н.Ж. Шаймерденова [5], М.Б. Нұртазина, Ш.К.Беркімбаева, К.Ж. Қожахметова [6], Т.Ж. Токтарова [7], Г.Т. Шоқым [8], А.Ф. Сембаева [9], Х.Х.Нұрсейтова [10] т.б. зерттеулер жүргізуде.

Гендерлік рөлдер әр қоғамда, әр түрлі этномәдени, діни, әлеуметтік топтар мен жіктер арасында бірдей емес. «Алғашқы қауымда әйел мен еркектің, қыздар мен жігіттердің топтық өзіндік тілі болған. Еңбек бөлінісі биологиялық айырмашылыққа құрылған. Қазақтың «ер адам – түздікі, әйел – үйдікі» деген сөзі ертеде айтылған болса керек. Осыдан келіп, әр жыныс өкілінің айырма сөздігі пайда болған. Аңшылық пен құрылыс лексикасын еркектер қалыптастырған, ал үй шаруашылығы лексикасын тек әйелдер түзген. Соның бір белгісі – көне әйелдер күнтізбесі (IV ғасыр күнтізбесі) болған» [4, 284 б.].

Э.Д. Сүлейменова гендер лингвистикасын тілді пайдаланушылардың жыныстық айырмашылықтарына байланысты тілдік құбылыстарды зерттейтін айрықша лингвистикалық пән деп танытады. Бір тіл аумағында әлеуметтік жынысқа – әйелдер мен ерлерге байланысты, олардың әрқайсысының сөз саптауында кездесетін тілдік бірліктер (сөз, сөйлем, сөйлемдер мен сөз тіркесі, фразеологизм, мақал-мәтелдер) *гендерлект* болып аталады. Гендерлект терминін ғылыми қолданысқа алғаш енгізген – лингвист Дебора Таннен. Бұл термин алғашқыда ерлер мен әйелдердің сөйлеу іс-әрекетіне тән үнемі болып тұратын, үздіксіз белгілердің жиынтығы ретінде түсіндірілді. Сонымен байланысты «жыныс – қарым-қатынасты (коммуникацияны) айқындаушы фактор» деген феминистік көзқарастар қалыптаса бастады. Кейінгі жылдардағы бірқатар еңбектерде еркектер мен әйелдердің кез келген сөйлеу іс-әрекетінде айырым белгі бола бермейтіндігі айтылады,

сондықтан «гендерлект» жөнінде түрлі пікірлер орын алып келеді. Әлеуметтік лингвистика терминдерінің сөздігінде: «гендерлект (ағыл. *gender* жыныс (*dia*) *lektos* диалект) ағыл. *genderlect* – бір этникалық тіл, ұлттық тіл, социолект көлемінде ер адамдар тілдерімен салыстырғанда әйелдер тілінің лексикалық, эмоциялы-экспрессиялы, грамматикалық, стильдік және басқа да ерекшеліктері» [5, 74 б.].

Қазақ тілінің гендерлік аспектісін зерттеген Г. Шоқым қазақ халқының ұлттық болмысына тән тіл мен биліктің сабақтастығын гендерлік қырынан қарастырады: «Қазақ дәстүрлі қоғамында ел басқару, әкімшілік істердің тізгінін ер-азаматтар ұстаған. Тіліміздегі хан, сұлтан, би, бек, ел ағасы, ауыл ақсақалы, ру басы, қазы, төре, т.б. ер адамдарға қатысты қолданылатын сөздер әлеуметтік дәреже-лауазымды білдіретін гендерлік лексиканы құрайды. Бұл топқа патша өкіметінің қазақ даласын билек кезеңінде жиі қолданысқа түскен болыс, майыр, старшын, онбасы, елубасы, т.б. гендерлік атауларды да жатқызуға болады», дей келе, билікті басқаратын қазақ ерлерінің гендерлік рөлін былай көрсетеді: би-көсем, би-заңгер, би-елші, би-батыр, би-саясаткер [8, 46 б.]. Сондай-ақ халқымыздың арғы тарихында да билікке араласқан әйелдердің гендерлік қызметін Томирис, Айша бибі, Домалақ ана, Бегім ана, Қызай, Бопай ханшалардың ел басқарушылық, ұлтты тұтастырушылық идеяларымен сабақтастырады.

Сонымен, гендерлік лингвистика ерлер тілі мен әйел тілі айырмашылықтарын зерттей келе, бірнеше айырмашылық негіздерін белгілеген. Олар гендерлік саралау тұрғысынан тіл қабатына байланысты бөлінеді:

а) ерлер тілі мен әйелдер тілінің *лексикалық айырмашылықтары*: ерлер әдеби тілден тыс жаргон сөздерді, эмоция айқын көрініс табатын лексикаға үйір болса, әйелдер сөздің коннотациясына мән беріп, астарлы, жағымды эмоционалды сөздер мен сөз тіркестерді қолданады

ә) ерлер тілі мен әйелдер тілінің *морфологиялық ерекшеліктеріне* ерлер көбірек бұйрық райдағы етістікті қолданса, әйелдер болжам, белгісіздіктің әртүрлі дәрежесін білдіретін модальды құрылымдарға (мүмкін, менің ойымша), шартты райдағы етістікке көбірек бейім

б) ерлер тілі мен әйелдер тілінің *синтаксистік ерекшеліктері*: ерлер

қыстырма құрылымдарды, сабақтас құрмалас сөйлемді көбірек қолданса, әйелдер лепті, сұраулы сөйлемдерді, құрамы толық емес сөйлемдер мен эллиптикалық құрылымдарды қолданып, мәнерлі, көркем сөйлемдерге ұмтылады

Ғалым Х.Х. Нұрсеитова [10] Кирилина А.В., Е.И.Горошко [3] т.б. авторлар жұмыстары негізінде ерлер жазбаша тілі мен әйелдер жазбаша тілін бірнеше қырынан салыстырып, келесі тұжырым жасайды (1-кесте):

1-кесте. коммуникативтік жағдайлардағы стратегиялардың ерекшелігі (гендерлік саралау тұрғыда)

Ерлер	Әйелдер
<ul style="list-style-type: none"> - стратегияның әлеуметтік, саяси және метафизикалық блоктарға бағытталуы; - тұрмыстық тақырыптар жайлы сөз қозғағысы келмеуі; - жастармен немесе әңгімелесушілермен ирониялық көзқарасты пайдалану; - кері байланыс орнату коммуникативтік рөлдерді өзгерту әрекеті ретінде қарастырылады; - көпшілік алдында сөз сөйлеуге бейімділік; - байланыс монолог түрінде өтеді, коммуникаторға аз бағытталған; - сөзін бөлгенде, агрессивтілік таныту; - басты ой әңгіме басында айтылады. 	<ul style="list-style-type: none"> - Этикалық сипаттағы ұғымдар жүйесіне назар аудару; - ситуациялық сәттерге алаңдау; - өзара түсіністікке негізделген әңгіме, хабарламаға реакция ретінде емес, түсінікке қол жеткізу ретінде түсіндірілетін кері байланысқа көп көңіл бөлу; - кері байланыс орнатуға жылдам реакция («иә» = « Мен сізді тыңдаймын»); - жеке әңгімелерді қолдау; - байланыс-сұхбаттасушыға бағытталған диалог; - қысқа сөздермен әңгіме бастау.

Көптеген тілдерде гендер категориясы туралы түсінік жоқ. Мысалы, ағылшын тілінде есімдіктер (*he/she/it*) және *lion/lioness* сияқты сөздер гендер санатының көрсеткіші ретінде қарастырылады, гендерлік айырмашылықтар тілде арнайы сөздер қолданылып, лексика арқылы берілген. Сондай-ақ, гендер айырмашылығы сәйкес келмейтін жағдайларда көптеген проблемалар туындайды. Мысалы, орыс тіліндегі «стул» сөзі (орыс.муж.род), ал француз тілінде (*chaise*) - (орыс.жен.род). Кейбір тілдерде сөздің қай гендерлік категорияға жататынын анықтау өте оңай. Мысалы, испан тілінде (сирек жағдайларды қоспағанда) барлық ер адамға тән сөздер *-o* жалғауымен, ал әйелге тән сөздер *-a* жалғауымен аяқталады. Мысалы: *Rey – Reina*(Хан – Ханшайым)

Ғалым Д.А. Нечаевский жыныстың мәдени-әлеуметтік мәні белгілі бір қоғамда ер мен әйелге тән деп қабылданған, әлеуметтік (типтік рөлдер мен мәртебелер), табиғи, психикалық және мінез ерекшеліктерін қамтитын маскулиндік пен феминдік дихотомия аясында тұжырымдалады дейді. Ол маскулиндік пен феминдікті жұптық категорияларды құрайтын белгілеріне қарай екі деңгейде қарастырады.

Бірінші деңгей табиғи және мәдени-элеуметтік екі топқа бөлінген факторларды қамтиды.

А) Табиғи факторлар:

1) Биологиялық жыныс (морфофизиологиялық айырмашылықтар, бейімделу деңгейі, иммунитет);

2) Онтогенетикалық психикалық белгілер (ашу ыза мен эмоцияға берілгіштік деңгейі, психомоторлы (қозғалысты) реакциялар, ойлау әрекетінің ерекшеліктері, өсіп-жетілу кезеңіндегі айырмашылықтар, танылмаған, белгісіз айырым белгілер.

Б) Мәдени-элеуметтік факторлар:

3) Гендерлік мұраттар (мұраттар мен антиидеалдар, элеуметтендіру үдерісіндегі белгіленген сапалар, элеуметтік бағалау өлшеуіштері;

4) Жыныстық рөл (элеуметтік мәртебелер жүйесі, элеуметтік рөлдер жүйесі).

Екінші деңгей: мінез-құлық – интегралдық сипат, қарымқатынас стилі, мінез-құлық (іс-әрекет, жүріс-тұрыс), өмір сүру стилін қамтиды [11, 71 б.].

«Орыс тілі грамматикасында» гендер категориясы келесідей анықталады: «зат есімнің категориясы — бұл зат есімнің сингулярлық формалардағы жалпы формаларға сәйкес келетін сөз формаларын тандау қабілетінде көрсетілген, сөзбе-сөз емес синтагматикалық түрде анықталған морфологиялық категория.

Орыс тілінде ермен әйелге тән белгінің негізгі әдістеріне мыналар жатады: 1. Лексикалық: адамның жынысын зат есім негізінің семантикасымен тікелей белгілеу (мужчина-ер, женщина-әйел, отец-әке, мать-ана, молодой, молодая-жас, дочь-қыз, сын-ұл). Лексикалық және грамматикалық әдісті есімдіктер арқылы адамның жынысын белгілеу деп санауға болады (он, она, оно - қазақ тіліне үшеуі де «ол» болып аударылады).

Сөзжасам әйелге тән сөзжасамдық категориясын білдіру кезінде, әдетте, жұрнақ пен грамматикалық сипаттаманың гендер категориясына сәйкестігі байқалады, сондықтан бұл әдіс іс жүзінде флективтік — сөзжасамдық болып табылады. «Көптеген анимациялық зат есімдердің орыс тілінде салыстырмалы генеративті формалары бар, олар флективті немесе жұрнақты-флективті түрде қалыптасады. Бұл ең алдымен тұлғалардың атына қатысты.

Сонымен, біз ағылшын тілінде гендер айырмашылығын білдіру жолдары туралы тақырыпқа келсек. Бұл санат үшін есімдік ерекше орын алады. Кез-келген зат есім үшінші тұлғаның үш есімдігінің бірімен байланысты болуы керек. Ер адамға тән «he», әйел — «she» және жануарлар мен жансыз дүниелерге — «it» есімдіктерін қолданады.

Біз дәстүрлі әдеби ағылшын тілінің нормасы болып табылатын осы қызықты жағдайларды қарастырамыз.

Гетерономия — айқын білдіру құралдары жоқ әдіс. Зат есімнің атауы биологиялық тұрғыдан анықталады

son — daughter;сын — дочь; ұл — қыз;

king — queen; король — королева; хан — ханшайым

gentleman — lady; джентльмен — леди;

Сөз тіркестері – сөздердің түбірінің тіркесі арқылы құралады. Бұл жағдайда түбірдің бірі гендерлік маркер болып табылады, яғни онда айқын ерге немесе әйелге тән сөздер болады.

• salesman — saleswoman (продавец — продавщица) – сатушы

• schoolboy — schoolgirl (школьник — школьница) – оқушы

• landlord — Landlady (хозяин — хозяйка) – басшы

• manservant — maidservant (слуга — служанка) – қызметші

• headmaster — headmistress (директор — директриса) – бастық

Жұрнақ – ерлерге тән зат есімдерді (-or, -er) құрайтын жұрнақтарды әйелге тән жұрнақтармен алмастыру процесі (- ess, - ette, - ine, - ix).

actor — actress (актер — актриса)

waiter — waitress (официант — официантка) – даяшы

director — directrix (директор — директриса) – басшы

conductor — conductorette (проводник — проводница) -

hero — heroine (герой — героиня) – қаһарман

poet — poetess (поэт — поэтесса)

Жануарларға келсек, қазақ тілінде ұрғашы немесе еркек деп бөлінеді.

lion — lioness (лев — львица) – еркек немесе ұрғашы арыстан

Көркем шығарманың аудармасы бір мәдени дәстүрдің құндылықтар жүйесін екіншісіне беру ретінде қабылданады. Сондықтан тиісті аударманы алу үшін әр түрлі аспектілерді, соның ішінде гендерлік компонентті дұрыс жеткізу керек.

Көркем мәтінді аудару немесе көркем аударма жазбаша аударманың басқа түрлерімен салыстырғанда бірқатар ерекшеліктерге ие. Көркем мәтін әрқашан автордың көркем әдебиеті мен модальды компоненттің болуымен сипатталады, оның ішінде автор мен оқырман арасындағы гетерогенді қатынастар бар. Бұл қатынастар автордың оқырманмен танысу және ассимиляциялау үшін құндылық көзқарастарының көрінісі, яғни мәтін арқылы оқырманға әсер ету.

Ұлы неміс ақындарының шығармашылығы жүздеген жылдар бойы көрнекті орыс жазушыларын шығармашылыққа шабыттандырды. Гейне шығармашылығы әр қилы. Оның алғашқы «Әндер кітабы» бүкіл әлем авторларының сүйіспеншілігі мен құрметіне ие болды. Г. Гейне өзінің өлеңдерінде табиғатты, адам сезімдерін жырлады. Мысалы,

Ein Fichtenbaum

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh.
Ihn schläfert. Mit weißer Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.
Er träumt von einer Palme,
die fern im Morgenland
einsam und schweigend trauert
auf brennenden Felsenwand. [12]

Сосна

На севере диком стоит одиноко
На голой вершине сосна.
И дремлет, качаясь, и снегом сыпучим
Одета, как ризой она.
И снится ей все, что в пустыне далекой,
В том крае, где солнца восход,
Одна и грустна на утесе горючем
Прекрасная пальма растет.

(М.Ю. Лермонтов) [13]

Егер Гейненің сюжеті қашықтықтағы ғашықтардың сипаттамасына негізделген болса (*der Fichtenbaum* – ерге тән), (*die Palme* – әйелге тән) аудармада «сосна» және «пальма» арасындағы грамматикалық айырмашылық байқалады, онда Лермонтовтың өлеңі екі басылымда да махаббат қана емес, сонымен қатар онтологиялық және философиялық тұрғыдан қарастырған – бұл шешілмейтін жағдайлармен бөлінген және мәңгілік азапқа душар болған адамдардың қайғылы жалғыздығы туралы, «жақынынан айрылған адамның жалғыздығы туралы» айтылған [14].

Келесі талқыланатын Оскар Уайльдтың «*The Nightingale and the Rose*» («Соловей и роза») атты туындысы. Ағылшын тілі мен орыс тіліндегі гендерлік айырмашылықты айқындайтын есімдіктер:

«Suddenly **she** spread **her** brown wings for flight, and soared into the air. **She** passed through the grove like a shadow, and like a shadow **she** sailed across the garden».

Моше Иофис аудармасында:

«Вдруг, расправив крылья, **он** **вспорхнул** ввысь и тенью пролетел над рощей, бесшумно **проплыл** над садом <...>».

Мария Благовещенскаяның аудармасында:

«Но вот **он** расправил свои темные крылышки и **взвился** в воздух. **Он** пролетел над рощей, как тень, и, как тень, пронесся над садом»

«**Ол** кенеттен, қанаттарын жайып, көтеріліп, көлеңке тоғайдың үстінен ұшып, үнсіз бақтың үстінен жүзді<...>» [15].

Сөйлемнің түпнұсқасына мән берсек “**She spread**” яғни “she”

ағылшын тілінде қыз балаға тән есімдік, аудармасына келсек, «Он» деп аударылған. Орыс тілінде «Он» - ер адамға тән есімдік.

Сонымен, екі аудармашы да түпнұсқада берілген есімдіктерді өзгертті, дегенмен мінез-құлық сипаттамаларын талдау дұрыс емес екенін көрсетеді: «Nightingale» бейнесі әдетте әйелге тән. Шығармада түнгі құс махаббат туралы ән айтады және өз өмірін басқаларға беруге шешім қабылдаудан тартынбайды.

Қорытынды. Қоркөм шығармалардың тілі сапалы аударманың кепілі болып табылады. Гендерлік аспект трансформацияның белгілі бір жиынтығын қолдана отырып аудармада көрсетілуі мүмкін. Алайда, түпнұсқа мен аударма мәтінінің семантикалық ортақтығын, сондай-ақ түпнұсқаның көркемдік әсерін сақтайтын тиісті аударма жасау үшін аудармашы жұмыстың гендерлік компонентін беру кезінде өте мұқият болуы керек.

ӘДЕБИЕТ

[1] Пушкарева Н.Л. Гендерные исследования: рождение, становление, методы и перспективы в системе исторических наук // Женщина. Гендер. Культура. — М., 1999. — 360. 15-35 с.

[2] Потапова Р.К. Потапов В.В. Язык, речь, личность. — М. : Языки славянской культуры, 2006. — 496 с.

[3] Кириллина А.В., Томская М.В. Лингвистические гендерные исследования. —Отечественные записки — № 2, 2005.- С.112 — 132.

[4] Хасанұлы Б. Қазақ тіл білімінде гендерлік бағытты қалыптастырудың өзекті мәселелері // Психолінгвистика және әлеуметтік тіл білімі: қазіргі күйі және болашағы: халықаралық конференция материалдары. — Алматы, 2003. — 284 б.

[5] Словарь социолінгвистических терминов / Сүлейменова Э. Д., Шәймерденова Н. Ж., Смағұлова Ж. С., Ақанова. — Астана: «Арман ПВ», 2008 — 74 с.

[6] Беркімбаева Ш.К., Қожахметова К.Ж. Гендерлік білім теориясы мен тәжірибесі. — Алматы, 2007.

[7] Токтарова Т. Ж. Основные аспекты исследования гендерной лингвистики // Язык: система, функционирование и моделирование : сборник научных трудов. - Алматы, 2007. — С. 88–99

[8] Шоқым Г. Қазақ тіл білімінің гендерлік тұғыры: монография. Алматы 2007. — 317 б.

[9] Сембаева А.Ф. Қазақ теңеулерінің гендерлік ерекшеліктері — Вестник КГУ им.Ш.Уалиханова, 2016, №1, — С. 114-118.

[10] Нурсейтова Х.Х. Введение в гендерную лингвистику: учебное пособие. — Павлодар, 2008. — 70 с.

[11] Нечаевский Д.Л. Маскулинность /фемининность как

социокультурная характеристика (гендер как социокультурный феномен) // Гендер: язык, культура, коммуникация: доклады первой международной конференции. – М., 2001. – С. 71-72.

[12] Гейне в воспоминаниях современников. – М.: Художественная литература», 1988. – 576 с.

[13] Полное собрание стихотворений М. Ю. Лермонтова. – 2 том М.: Художественная литература, 2008. – 384 с.

[14] Воронина И.П. Проблема «Точного» поэтического перевода Г.Гейне в лирике М. Ю. Лермонтова – Известия Самарского научного центра Российской академии наук, т.11.4 (3), 2009 – 713 с.

[15] Вдовина А.С., Фомин А.Г. Особенности реализации гендерного компонента в художественном переводе (на материале переводов сказок О. Уайлда) – Вестник Кемеровского государственного университета, 2015, № 2, - 147 с.

REFERENCES

[1] Pushkareva N.L. Gendernye issledovaniya: rozhdenie, stanovlenie, metody i perspektivy v sisteme istoricheskikh nauk. (Gender Studies: Birth, Formation, Methods and Prospects in the System of Historical Sciences). Zhenshina. Gender. Kultura. (Woman. Gender. Culture). М. 1999. 360 p. 15-35 pp. [In Rus.].

[2] Potapova R.K., Potapov V.V. Yazyk, rech, lichnost. (Language, speech, personality). М.: Yazyki slavyanskoi kultury, 2006. 496 p. [In Rus.].

[3] Kirillina A.V., Tomskaya M.V. Lingvisticheskie gendernye issledovaniya. (Linguistic gender studies). Otechestvennye zapiski. № 2. 2005. 112-132 pp. [In Rus.].

[4] Hasanuly B. Qazaq til biliminde genderlik baǵytty qalyptastyrdyń ózektі máseleleri. (Topical issues of gender orientation in Kazakh linguistics). Psiholingvistika jáne áleymettik til bilimi: qazirgi kúii jáne bolashaǵy: halyqaralyq konferensia materialdary. (Psycholinguistics and social linguistics: current status and prospects: materials of the international conference). Almaty. 2003. 284 p. [In Rus.].

[5] Súleimenova E.D., Sháimerdenova N.J., Smaǵulova J.S, Aqanova D.H. Slovar sosiolingvisticheskikh terminov. (Dictionary of sociolinguistic terms). Astana. “Arman PV” baspasy. 2008. 74 p. [In Rus.].

[6] Berkimbaeva Sh.K., Qojahmetova K.J. Genderlik bilim teoriasy men tájiribesi. (Theory and practice of gender education.). Almaty, 2007. [In Kaz.].

[7] Toktarova T.Zh. Osnovnye aspekty issledovaniya gendernoi lingvistiki. Yazyk: sistema, funkcionirovanie I modelirovanie: sbornik nauchnyh trudov. (The main aspects of the study of gender linguistics. Language: system, functioning and modeling: collection of scientific papers). Almaty. 2007. 88–99 pp. [In Rus.].

[8] Shoqym G. Qazaq til biliminiń genderlik tuǵyry: monografia.

(Gender of Kazakh linguistics: monograph). Almaty. 2007. 17 p. [In Kaz.].

[9] Sembäeva A.G. Qazaq teñeyleriniñ genderlik erekshelikteri. (Gender differences of Kazakh peers). Vestnik KGÝ im.Sh.Ýalıhanova. (Bulletin of the Kokshetau State University named after Sh. Ualikhanov). 2016. №1. 114-118 pp. [In Kaz.].

[10] Nurseitova H.H. Vvedenie v genderyiy lingvistiki: ychebnoe posobie. (Introduction to Gender Linguistics: A Study Guide) – Pavlodar, 2008. – 70 p. [In Rus.].

[11] Nechaevskii D. L. Maskýlinnos. femininos kak sosiokýltýrnaia harakteristika (gender kak sosiokýltýrnyı fenomen) (Masculinity. femininity as a sociocultural characteristic (gender as a sociocultural phenomenon). Gender: ıazyk, kúltýra, komýnikasiya: doklady pervoi mejdýnarodnoi konferensii. (Gender: language, culture, communication: reports of the first international conference). M., 2001. 71-72 pp. [In Rus.].

[12] Geine v vospominaniyah sovremennikov. (Heine in the memoirs of contemporaries). M.: Hudojestvennaia literature, 1988. 576 p. [In Rus.].

[13] Polnoe sobranie stihotvorenii M. İy. Lermontova. (A complete collection of poems by M. Yu. Lermontov.). 2 tom. M.: Hýdojestvennaia literatýra, 2008. 384 p. [In Rus.].

[14] Voronina I.P. Problema "Tochnogo" poeticheskogo perevoda G.Geine v lirike M.Yu. Lermontova (The problem of the "Exact" poetic translation of G. Heine in the lyrics of M. Y. Lermontov). Izestia Samarskogo naychnogo centra Rossiiskoi akademii nayk. (Proceedings of the Samara Scientific Center of the Russian Academy of Sciences). t. 11.4 (3). 2009. 713 p. [In Rus.].

[15] Vdovina A.S., Fomin A.G. Osobennosti realizacii gendernogo komponenta v hydozhestvennom perevode (na materiale perevodov skazok O.Yailda). (Features of the implementation of the gender component in literary translation (based on the material of translations of O. Wilde's fairy tales). Vestnik Kemerovskogo Gosydarstvennogo yuniversiteta. (Bulletin of the Kemerovo State University). 2015. №2. 147 p. [In Rus.].

ГЕНДЕРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ

Рысбек А.Ж.¹,

¹магистрант 2 к., специальность «М 056 – Переводческое дело»

КазУМОиМЯ им.Абылай хана, Алматы, Казахстан

arookarysbekova@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена проблеме передачи гендерных различий в переводе. Рассмотрены понятия гендера, его социокультурные аспекты и их реализация в языке на лексическом и грамматическом уровнях. Выявлены особенности проявления гендерных различий

в английском, казахском, русском, языках, проанализированы пути и способы передачи гендерных различий на материале конкретных переводов.

Ключевые слова: перевод, гендерные различия, гендерлект, трансформация.

GENDER DIFFERENCES IN THE TRANSLATION OF LITERARY TEXTS

Rysbek A.Zh.¹,

¹ 2nd year Master's student «M 056 – Translation Studies»

Ablai Khan KazUIR&WL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: arookarysbekova@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the problem of transmission of gender differences in translation. The concepts of gender, its socio-cultural aspects and their implementation in the language at the lexical and grammatical levels are considered. The features of gender differences in English, Kazakh, Russian, and Russian languages are revealed, and the ways and methods of transmitting gender differences based on the material of specific translations are analyzed.

Keywords: translation, gender differences, genderlect, transformation.

Статья поступила 05.03.21

УДК 81.25

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.012

К ВОПРОСУ О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ПЕРЕВОДА

Сыздыкбаев Н.А.¹,

¹кандидат филологических наук, доцент, кафедра

теоретического и прикладного языковедения

КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

e-mail: siznur@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена обзору современных концепций в переводоведении. Перевод рассматривается как разновидность и составляющая межкультурной коммуникации, приводится анализ дефиниций понятия перевод и роли тезауруса в процессе коммуникации. Отмечаются достоинства, недостатки и перспективы машинного перевода в эпоху цифровизации, а также связанные с этим пути

рационального обучения специалистов в области переводоведения.

Ключевые слова: перевод, теория перевода, межкультурная коммуникация, тезаурус, речевая деятельность, машинный перевод, кросскультурное мышление.

В современном переводоведении перевод рассматривается как разновидность и одна из основных составляющих межкультурной коммуникации. Исследуя межкультурные коммуникации и межкультурные отношения, Г. Малецке выделяет их как модели коммуникации. Под ними он «подразумевает все отношения, участники которых не только используют собственную систему кодировки, нормы, установки и формы поведения, принятые в родной культуре, но и сталкиваются с иными кодировками, нормами, установками и бытовым поведением» [1, с.37]. Значит, в процессе коммуникации участники осваивают не только язык собеседника, постигают обычаи, традиции, нравы, но и особенности иной социокультурной жизни. «Мы не сможем полностью понять язык другого народа, – писал Р. Ладо, – пока не научимся видеть его глазами тех, кого он считает своими героями, пока не уясним, за что боролись эти люди и за что они готовы снова бороться, какими достижениями они воздают хвалу и что считают добродетелью, делом чести, достойным похвалы» [2, с. 85]. Таким образом, не поняв и не проникнув в тонкие кристаллики языка другого народа, воспринимающее сознание не сможет полностью освоить его на должном уровне, что крайне важно для осуществления перевода ...

Как разновидность и компонент межкультурной коммуникации, перевод является одним из древнейших видов жизнедеятельности человека, возникший из необходимости вести общение между соседними племенами или другими сообществами людей. Люди по-разному приходили к знакомству с другим языком, и не всегда это было образование. Если одни познавали другой язык, находясь в плену, то другие, ведя торговые дела с соседними странами, воспринимали одновременно язык и через него культуру этого этноса, в итоге и первые, и вторые непроизвольно становились билингвами. Вторых правомерно было бы назвать людьми кросскультурного мышления. Для них второй язык является не только средством общения с инофоном посредством речевой деятельности, но и средством постижения богатой культуры и истории другого этноса, его традиций межкультурного и межэтнического общения.

В своих исследованиях, посвященных проблемам взаимодействия языков, известный казахстанский лингвист А.Е. Карлинский предлагает «**БИЛИНГВОМ** называть человека, использующего в своей речевой

деятельности два языка и **способного понимать и порождать новые высказывания на втором языке** (выделено А.Е. Карлинским) без учета их языковой правильности и сложности» [3, с. 53]. Далее эта мысль была развита ученым в монографии «Взаимодействие языков: билингвизм и языковые контакты», посвященной актуальным проблемам языковых контактов и двуязычия: «Усвоив язык другой общности, – пишет А.Е.Карлинский, – билингв приобретает способность не только общаться с отдельными представителями другого этноса, но и быть посредником (переводчиком) между одноязычными членами двух разных этносов» [3, с.75]. Даже будучи полиглотом, человек, не может себя считать переводчиком, если он не овладеет определенными лингвистическими умениями и навыками в этой области. Для переводчика недостаточно быть только носителем языка и изъясняться на нем – переводчик должен владеть и тонко чувствовать языковые нюансы, выработать языковое чутье.

Из истории науки о переводе известно, что переводчики были не только уважаемыми людьми, но также могли стать жертвами собственных ошибок. Порою последствия перевода могли быть непредсказуемыми, могли стать причиной начала войн, конфронтации и даже повлечь за собой смерть переводчика. Услуги переводчиков, или как их раньше называли, толмачей, роль которых в развитии общества высоко ценил великий русский писатель и поэт А.С. Пушкин, называя их «почтовыми лошадьми просвещения», актуальны и востребованы и по сей день. В век глобализации и индустриализации как никогда возрастает роль перевода в освоении и передаче достижений мировой научной мысли и человечества в целом на родной язык или с родного на иностранный.

Перевод как специфическая деятельность би- и полилингва был объектом исследований многих отечественных и зарубежных ученых, писателей, поэтов (Абай, М.О. Ауэзов, Г.К. Бельгер, М.Х.Маданова, А.Ж.Жаксылыков, М.Каратаев, Д.Ж.Дадебаев, Г.Ж.Болатова, А.В.Федоров, П.М.Топер, Ю.Д.Левин, К.И.Чуковский, И.А.Кашкин, Г.Р.Гачечиладзе, Amos F.R., Vassnett-Me Guire S., А.С.Бархударов, В.Н.Комиссаров, С.Я.Маршак и мн.др.). Многие из них сами были практикующими переводчиками и вопросы перевода были обусловлены практическим опытом и реалиями. Именно опыт практической деятельности и индивидуальность позволяют раскрыть специфические особенности перевода как процесса и результата речемыслительной деятельности би(поли)лингва. В научной литературе встречается множество дефиниций понятия «перевод», некоторые из них необычны и метафорически образны в своей формулировке. Так, например, «Перевод, – пишет мадагаскарская переводчица Э. Рандриаманонжи,

– призван донести до читателя не только суть произведения, но и переправить его без потерь через пороги лексических, семантических и синтаксических загадок» [4, с.176]. Великий немецкий поэт, публицист, литературный критик *Генрих Гейне* сравнивает перевод с женщиной: «Перевод что женщина: если она красива, она неверна, если верна – некрасива». Приведенные дефиниции отличаются своеобразным подходом, авторы в художественно-метафорическом стиле передают свое понимание понятия «перевода». Но наряду с подобным восприятием, есть и совершенно иное толкование. Например, украинский поэт И. Драч писал: «Перевести – суть прахом все пустить, значение известно и такое. Перевести – почти перекрестить в чужую веру детище родное» [5, с.460]. Схожую мысль высказал великий русский переводчик С.Я. Маршак. Он писал, что слова «Перевод», «переводить», «переводчик» – как мало, в сущности, соответствуют эти ... слова тому содержанию, которое мы вкладываем в понятие художественного перевода. Мы переводим стрелки часов, переводим поезд с одного пути на другой, переводим по почте или по телеграфу деньги. В слове «перевод» мы ощущаем нечто техническое, а не творческое...» [6]. Но есть также традиционное, классическое понимание понятия «перевод», данное В.Н. Комиссаровым: «Перевод – сложный акт межъязыкового общения, в котором участвуют два речевых произведения на разных языках, объединяемые в этом акте как разноязычные формы одного сообщения» [7, с.128]. Особый интерес представляет определение перевода, данное известным лингвистом, специализирующимся на изучении английского и американского языков А.Д. Швейцером. В своих научных изысканиях, исследуя проблемы теории перевода, обобщая многочисленные его дефиниции, исследователь раскрывает такие признаки, как направленность обеих фаз переводческого процесса (восприятие и анализ исходного текста и создание нового, вторичного, текста, способного заменить первый в другой лингвокультуре) на реципиента перевода, а также нацеленность на достижение коммуникативной равноценности перевода, несмотря на объективные различия принимающей лингвокультуры:

– однонаправленный и двухфазный процесс межъязыковой и межкультурной коммуникации, при котором на основе подвергнутого целенаправленному («переводческому») анализу первичного текста создается вторичный текст (метатекст), заменяющий первичный в другой языковой и культурной среде;

– процесс, характеризуемый установкой на передачу коммуникативного эффекта первичного текста, частично модифицируемой различиями между двумя языками, двумя культурами и двумя коммуникативными ситуациями» [8, с. 75].

Как видим, при всем различии дефиниций и подходов к определению объекта исследования, авторы единодушны в том, что объектом переводоведения является передача содержания с одного языка на другой, при котором должны быть учтены как межъязыковые, так и межкультурные особенности функционирования языков.

Наука о переводе знает немало моделей перевода: денотативная (ситуативная), семантическая, коммуникативная, трансформационная, психолингвистическая, информативная, которые представляют собой определенную последовательность действий для решения переводческой задачи. В этом смысле понятия *модель*, *моделирование* могут быть отнесены и к одному из популярных и особенно востребованных в эпоху цифровых технологий автоматизированному, или машинному, переводу (МП). Теоретическим и методологическим аспектам машинного перевода посвящены исследования Ю.Н. Марчука, Р.Г. Пиотровского, К.Б. Бектаева, А.Н. Беляевой, И.К. Бельской, А.В. Зубова, Л.Л. Нелюбина и др.

Родиной машинного перевода принято считать Эстонию, где впервые в 1924 г. А. Вахнером был создан первый механизированный словарь. Но изобретателем машинного перевода признан советский изобретатель П.П. Смирнов-Троянский, автор заявки (1933 г.) на изобретение «машин для автоматического производства нуждающихся только в литературной обработке готовых печатных переводов с одного языка одновременно на ряд других языков» [9, с. 349]. С этого времени начинается разработка программ по машинному переводу. Ежегодно в мире стали проводиться научные форумы и семинары по проблемам МП, в которых участники делились своими изысканиями, и предлагали свои варианты модернизированных программ МП.

Автоматизированный перевод сопровождает нас постоянно, всегда под рукой (при наличии Интернета), результат выдает сразу. Высокая скорость перевода и доступность – главные его преимущества. Наиболее успешным признается его применение к текстам научно-технической направленности, в которых преобладают слова в прямом значении, сформирована развитая терминосистема, приняты определенные синтаксические конструкции. Основным недостатком автоматического перевода является низкое качество ввиду того, текст в большинстве случаев переводится дословно, без понимания его содержания и учета контекста. Соответственно его нежелательно применять для перевода художественной литературы, публицистики, где важны образность, эмоции, иносказания.

Переводчику же необходимо использовать и фоновые знания, которые подсказывают ему, в каком контексте, какой вариант (синоним) слова или выражения было бы более уместно использовать. К сожалению

нию, в настоящее время сделать это машине не под силу. Остается верить, что в дальнейшем, с совершенствованием компьютерных технологий и при усовершенствованном для пользователя программном обеспечении различных типов переводных текстов (научных, художественных, технических, публицистических, деловых) улучшится качество машинного перевода.

Процесс обучения переводчиков строится на рациональном сочетании как переводческой практики, так и теории. В этой связи следует подчеркнуть, что выбор методики обучения не может быть создан без теоретического осмысления сложных процессов перевода, так как лишь понимание важнейших особенностей предмета перевода позволяет находить нужные методы обучения любому учебному курсу. Следовательно, знание теоретических основ перевода необходимо и тем, кто хочет стать профессиональным переводчиком, и тем, кто самостоятельно, для себя занимается поиском и извлечением необходимой информации из иностранных источников.

Для восприятия и понимания основных положений общей теории перевода, прежде всего, необходимо иметь ясное представление о важнейших понятиях данной науки, владеть ее терминологией и тезаурусом. Теоретические и методологические основы переводческого тезауруса всесторонне разработаны в трудах Р.З. Загидуллина [10]. В «Словаре иностранных слов» дается три значения понятия «тезаурус», которое с греческого переводится как «запас»: «1) словарь, в котором максимально полно представлены все слова языка с исчерпывающим перечнем примеров их употребления в текстах; в полном объеме осуществим лишь для мертвых языков; 2) идеографический словарь, в котором показаны семантические отношения (синонимические, родовидовые и др.) между лексическими единицами; 3) в информатике – полный систематизированный набор данных о какой-либо области знания, позволяющий человеку или вычислительной машине в ней ориентироваться» [11, с. 636]. Из определения следует, что совокупность всех понятий, хранящихся в мозгу отдельного индивидуума, составляет его понятийный аппарат, которого принято называть тезаурусом. При этом следует отметить, что тезаурусы отдельных людей никогда не могут совпадать, но при этом у них наблюдается некая общность, которая составляет единую для всех базу для коммуникации. Лишь опираясь на эту базу, люди в процессе коммуникации достигают определенного речевого взаимопонимания. При этом следует учесть, что интеграционные процессы, происходящие в отдельно взятом социуме и в мире в целом, способствуют пополнению тезауруса новыми сведениями и соответственно – лексикой.

В процессе жизнедеятельности человека происходит расширение его словарного запаса, увеличивается не только его индивидуальный тезаурус, но, с развитием общества, и общечеловеческий. Став частью общенационального языка неологизмы, и в том числе заимствования, входят в литературный язык и впоследствии находят отражение в словарях различных типов.

Основная задача переводчика заключается в понимании всех смысловых оттенков оригинала. Соответственно понимание коммуникативной ситуации и коммуникативной цели автора исходного текста является важнейшей составляющей перевода и переводоведения. Отсюда роль *переводоведческой интерпретации* как одного из ключевых компонентов науки о переводе, который целиком зависит от индивидуального тезауруса переводчика и его интерпретации объективной действительности.

Таким образом, для успешного перекодирования исходного текста на язык перевода переводчику необходимо, во-первых, знать язык оригинала настолько хорошо, чтобы улавливать закономерные соответствия между языками переводческой пары, во-вторых, также хорошо знать этнокультурную составляющую обоих языков и культур, чтобы прогнозировать возможные подводные рифы восприятия реципиентом вторичного текста и добиться такого же коммуникативного воздействия на своего адресата, как и оригинал. Переводчик не слепой следователь за оригиналом, он творец наряду с автором переводимого текста.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Maletzke G. Interkulturelle Kommunikation: zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen / Gerhard Maletzke. - Opladen: Westdeutscher Verlag, 1996. - 226 s.

[2] Цит по: Томахин Г.Д. Фоновые знания как основной объект лингвострановедения // Иностранные языки в школе, 1980. – С. 85.

[3] Карлинский А.Е. Взаимодействие языков: билингвизм и языковые контакты. – Алматы, 2011. – 264 с.

[4] Рандриамамонжи Э. Чудо перевода // Перевод – средство взаимного сближения народов: Художественная публицистика. – М.: Прогресс, 1987. - С. 175-176.

[5] Драч И.Ф. Перевод – средство взаимного сближения народов / Сост.: А.А.Клышко. – М.: Прогресс, 1981. – 639 с.

[6] Маршак С.Я. Неизвестные работы С.Маршака // Юность, 1978. №7. Режим доступа: <http://s-marshak.ru/periodika/70/1978/01.htm> – (дата обращения 10.02.2021).

[7] Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.

[8] Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988. – 215 с.

[9] Нелюбин Л.Л. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней): учеб.пособие / Л.Л.Нелюбин, Г.Т.Хухуни. – М.: Флинта, МПСИ, 2006. – 416 с.

[10] Загидуллин Р.З. Теоретические и методологические основы переводческого тезауруса (на материале английского языка для специальных целей). – Бишкек: Издательство Кыргызского государственного университета, 1993. – 127 с.

[11] Словарь иностранных слов (около 10000 слов). – СПб.: ООО «Виктория плюс», 2010. – 816 с.

REFERENCES

[1] Maletzke G. Interkulturelle Kommunikation: zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen. Gerhard Maletzke. - Opladen: Westdeutscher Verlag, 1996. - 226 p. [In Rus.].

[2] Cit po: Tomahin G.D. Fonovye znaniya kak osnovnoj obekt lingvostranovedeniya. (Background knowledge as the main object of linguistic and regional studies). Inostrannye jazyki v shkole (Foreign languages at school), 1980. – P. 85. [In Rus.].

[3] Karlinskij A.E. Vzaimodejstvie jazykov: bilingvizm i jazykovye kontakty. (Interaction of languages: bilingualism and language contacts). Almaty, 2011. – 264 p. [In Rus.].

[4] Randriamamonzhi Je. Chudo perevoda. Perevod – sredstvo vzaimnogo sblizheniya narodov: Hudozhestvennaja publicistika. (Miracle of translation. Translation is a means of mutual rapprochement of peoples: Artistic journalism). M.: Progress, 1987. - 175-176 pp. [In Rus.].

[5] Drach I.F. Perevod – sredstvo vzaimnogo sblizheniya narodov (Translation is a means of mutual rapprochement of peoples). Sost.: A.A.Klyshko. – M.: Progress, 1981. – 639 p. [In Rus.].

[6] Marshak S.Ja. Neizvestnye raboty S.Marshaka. (Unknown works of S. Marshak). Junost', 1978. №7. Rezhim dostupa: <http://s-marshak.ru/periodika/70/1978/01.htm> – (data obrashheniya 10.02.2021). [In Rus.].

[7] Komissarov V.N. Sovremennoe perevodovedenie. (Modern translation studies). – M.: JeTS, 2002. – 424 p. [In Rus.].

[8] Shvejcer A.D. Teorija perevoda: status, problemy, aspekty. (Translation theory: status, problems, aspects). M.: Nauka, 1988. 215 p. [In Rus.].

[9] Neljubin L.L. Nauka o perevode (istorija i teorija s drevnejshih vremen do nashih dnei): ucheb.posobie (The science of translation (history

and theory from ancient times to the present day): textbook). L.L.Neljubin, G.T.Huhuni. M.: Flinta, MPSI, 2006. 416 p. [In Rus.].

[10] Zagidullin R.Z. Teoreticheskie i metodologicheskie osnovy perevodcheskogo tezaurusа (na materiale anglijskogo jazyka dlja special'nyh celej). (The science of translation (history and theory from ancient times to the present day): textbook) Bishkek: Izdatel'stvo Kyrgyzskogo gosudarstvennogo universiteta, 1993. 127 p. [In Rus.].

[11] Slovar' inostrannyh slov (okolo 10000 slov). Словарь иностранных слов (около 10000 слов). SPb.: ООО «Viktorija pljus», 2010. 816 p. [In Rus.].

АУДАРМАНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӨНІНДЕ

Сыздықбаев Н.А.¹,

¹ф.ғ.к., доцент, теориялық және қолданбалы тіл білімі кафедрасы,
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және
әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан
e-mail: siznur@mail.ru

Андатпа. Мақалада аударматану аспектісі бойынша қазіргі заманғы тұжырымдамаларға шолу жасалады. Аударма мәдениаралық коммуникацияның құрамдас бөлігі ретінде қарастырылып, аударма ұғымының анықтамаларын және тезаурустың коммуникация процесінде басты компонент ретіндегі рөлін нақтылауға қаратылған. Аударма ісі жүйесіндегі машиналық аударманың артықшылықтары мен кемшіліктері, сонымен қатар аударма ісі саласындағы мамандарды ұтымды даярлау жолдары көрсетілген.

Тірек сөздер: аударма, аударма теориясы, мәдениетаралық қатынас, тезаурус, сөйлеу іс әрекеті, машиналық аударма, кроссмәдени ой-тағылым.

TO THE QUESTION OF SOME PROBLEMS OF TRANSLATION

Syzdykbayev N.A.¹,

¹candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of
Theoretical and Applied Linguistics, Ablai Khan Kazakh University of
International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan
e-mail: siznur@mail.ru

Abstract. The article is devoted to the review of modern concepts in translation studies. Translation is considered as a type and component of cross-cultural communication, the analysis of the definitions of the concept of translation and the role of the thesaurus in the communication process is

given. The advantages, disadvantages and prospects of machine translation in the era of digitalization are noted, as well as the associated ways of rational training of specialists in the field of translation studies.

Keywords: translation, translation theory, cross-cultural communication, thesaurus, speech activity, machine translation, cross-cultural thinking.

Статья поступила 10.03.21

ӘӨЖ 81'25

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.013

**ДРАМА КЕЙІПКЕРЛЕРІНІҢ СӨЙЛЕУ ІС-ӘРЕКЕТІН АУДАРУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (У. ШЕКСПИРДІҢ «КОРОЛЬ ЛИР»
ТРАГЕДИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ)**

Тілеулинова П.Б.¹,

¹2 курс магистранты, мамандығы «М 056 – Аударма ісі, ілеспе аударма»
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем
тілдері университеті, Алматы, Қазақстан,
e-mail: tleuinova.1996@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақала драма аудармасының ерекшеліктерін тек кейіпкерлердің сөйлеуіне негізделген әдеби шығарманың ерекше түрі ретінде талдауға арналған. «Король Лир» кейіпкерлерінің түпнұсқадағы және орыс және қазақ тілдеріне аудармаларындағы сөздерінің ерекшеліктері қарастырылады. Пьесаны тандау отбасы тақырыбының, қазіргі қоғамдағы ұрпақтар арасындағы қарым-қатынастың маңыздылығына байланысты.

Тірек сөздер: аударма, пьеса, сөйлеу әрекеті, кейіпкердің сөйлеу әрекеті.

Аударма – ұлттық және әлемдік мәдени үрдістернің бастапқы нышандарының бірі. Бұл арқылы ол белгілі бір халықтың және онымен қарым-қатынастағы басқа да елдердің әр дәуірдегі мәдениеттің тарихи және ұлттық ерекшеліктері белгіленеді. Адамзат тарихында бір-бірінен тілінің бөлектігіне қарай топтасқан адамдар қауымдастығы қалыптасқаннан-ақ әртүрлі тілді қауымның, топтың өзара түсінісіп, тілдесуіне дәнекер болатын «қостілді» адамдар (тілмаштар) пайда болған. Жазба аудару қалыптасқан тұстан бастап-ақ тәржіма халықтың мәдени-қоғамдық өмірінің алуан тіршілігімен қатар өріліп, біте қайнасып жататын күрделі құбылысқа айналды.

Көркем әдебиет – қоғамның рухани, философиялық, эстетикалық құндылықтарын жеке тұлғаның өмірі мен сана-сезімдерімен байланыстырып, образ арқылы сомдайтын айырықша күрделі сала. Оның әдебиет қисынынан туындайтын жазушылық шеберлік, әр жазушының қаламгерлік даралығы (ситлі) мен таланты, эстетикалық функцияны, мазмұн мен пішінді жеткізудегі жазушының танымдық-психологиялық қабілет-деңгейі сияқты сан алуан проблемалары бар. Көркем әдебиет тілінің де, өзге функционалдық стильдерге қарағанда, иірімі мол, ол оның негізгі қызметі – эстетикалық функциясымен тығыз байланысты. Бұл – арнаулы ақпаратты әдебиеттен басты айырмасы. Көркем әдебиеттің екінші және маңызыды белгісі – оның образдылығы, жалпыхалықтық тілдік қордағы элементтерді пайдалану мүмкіндігінің болуы. Белгілі ғалым Е.Жанпеисовтың пікірінше, бұл - «көркем шығарма тілінің өзіндік табиғатын, өзіндік сөз қиюын айқындайтын» басты факторлар [1, 23 б.].

Көркемөнер ретінде аударма әдебиет жеке адамға ақиқат өмірдің сырлы суретін барынша жеткізуі керек. Көркемделіп жасалған ақиқат дүниенің бейнесін жасап шығаратын құрал – тіл. Тәржімашының алдында екі жақты, бір бірінен ауыр, екеуінің де таразысы тең қос міндет тұрады:

- түпнұсқаның мазмұнын, сюжетін, түпнұсқа авторының негізгі идеясын мүмкіндігінше толық сақтау;
- аударылатын тілдің табиғи заңдылықтарын, нормаларын қадағалау.

Зерттеуші А.М. Алдашева көркем аударманың мынадай айырым-белгілерін ұсынады:

а) көркем аударма – ойлаудың образдылық типінің жемісі: демек, мұндақ индивидуалдық даралық, шығармашылық ізденіс бар; бірақ

ә) ізденістің шеңберіне шек қойылады, өйткені аудармашының алдында жатқан мазмұны-құрылымы дайын мәтін шығармашылық еркіндікке жібермейді;

б) көркем аударма да төл әдебиет сияқты эстетикалық қызмет атқаруы керек;

в) көркем аударма да төл әдебиет сияқты тұшымды, кедір-бұдырсыз оқылуы қажет;

г) сондықтан аудармада қазақ тілінің табиғи күйі, сөз қолдану, емлелік нормалары сақталуға тиіс [2, 3-12 бб.]

Кез келген аударманың ең негізгі қағидасы – ол аударма мәтінінің сапасы, демек аудару үрдісінің нәтижесі, аударманың түпнұсқаға мағыналық жақындығы. Сондықтан аудармашы әрекетінің нәтижесі – аударма мәтінінің түпнұсқаға эквивалентті, сәйкесті болуы. Бұл – қазіргі аударматану талаптары.

Бұрын-алды аударма теориясы қалыптаса бастаған кезінде көркем шығармаларының аудармасы, қоғам сұранысына сай, басымдырақ болып, аудармашының шығармашылық шабытына мазмұн эквивалеттігі сияқты қатаң талаптар кедергі жасамай, еркін аударма қанат жайғанын орыс классиктердің қазақ тіліндегі аудармаларынан байқауға болады. Әр шығарманың өз белгісі, өз сипаты болуы – шығармашылық ізденістің жемісі. Әрбір жазушының өз тілі, стилі бар; жазушы даралығы арқылы тілдік құралдар, сөз қазынасы өзгеше ұжымдасады, өзгеше дәнекерлеседі. Осы тұрғыда қазақ аударма теориясы негізін қалаушылардың бірі, М.Әуезов «жақсы үлгілі аударма тәжірибелерін жеткіліксіз, үстірт зер салу, шетендеп қана зерттеуге» сын пікір беріп, «ал, асылында, ондай аудармаларды бүкіл егжей-тегжейіне жете, жан-жақты талдау аса мәнді шарт, талдағанда шығарманың идеялық-көркемдік қасиеттерін аударманың бойына қалай сіңіргендігін, образдылығын, түпнұсқаның ырғақтық, үндестік, шумақтық, ұқсастық, нәзік ұғымды тетіктерін, авторларының сөз өнеріндегі өзіне тән ерекшелігін, тарихи нышандарын беруде аударма өнерінің бұрынғы-соңғы аударма істерінен мүлде басқаша екендігін дәлелдеу әбден керекті міндет» деп пайымдайды [3].

Көркем әдебиет көп жанрлы, көп түрлі сала, оның ішінде драма, тек қана кейіпкерлер репликаларымен құрылуына байланысты, ерекше орында. Драматург шеберлігі – әрбір кейіпкерді өзіне ғана тән тілмен сөйлетіп, сөйлеген сөздері арқылы оның мінез-құлқы, жүріс-тұрысын сомдап, қоғамда орын алған қайшылықтар мен идеяларды толыққанды суреттеуде. Осы тұрғыдан қайта өрлеу дәуіріндегі ағылшын театрының биік шыңы болған Уильям Шекспирдің драматургиялық шығармашылығы және оның аудармаларын зерттеу – аударматанудың көкейкесті мәселесі.

Сонау кезеңдерден өтіп, қазақ сахнасына келіп жеткен Шекспир шығармашылығының бүгінгі күнде орны ерекше. Бір ғана ұлттық театрымызда емес, жалпы әлемдік театр өнерінде классикалық туындыларға ат басын қайта бұрып, бүгінгі күн ыңғайына қарай, керемет сахналық әдістермен көркемдік жаңа рең беру арқылы көрермен көкейіне ұялату дәстүрге айналып отыр. Соңғы жылдары қазақ театрларының ренессанс дәуірінің ұлы драматургы У.Шекспир трагедияларына қайта қол арта бастауын осындай кемелденудің көрінісі деп бағалаймыз. Осы тұрғыда зерттеуші Ө. Дүнгененова мақаласында келтірген театртанушы Меруерт Жақсылықованың тұжырымдамасы: «Аударма пьесалар, оның ішінде ұлы Шекспир пьесаларын сахналау – театр үшін үлкен сын. Шекспир шығармаларын сахналаудан театрдың бүгінгі шығармашылық мүмкіндігі, режиссердің ой-тұжырымы, жинақтаған тәжірибесі мен білімі және актерлердің кәсіби шеберліктері сынға

салынады. Классикаға айналған драмалық дүниелерден біздің заманымызға тән үндестік табу, қазіргі көрерменді қызықтырып, өткен күндер оқиғасынан оларға керекті мән-мазмұн іздеу ең басты шарт» – орынды да өзекті екені еш күмән туғызбайды [4,1б.]. Ұлы Шекспир драматургиялық шығармашылығындағы

«Король Лир» (1608) трагедиясының ерекше орны қазіргі заманда аса өзекті болып отырған отбасы, соның ішінде ұрпақ, буын сабақтасының үзілмеу мәселелерімен үндестігінде [5].

Бұл классикалық пьесаның көтерген рухани, моральдық құндылықтар мәселелері, драматургтың шеберлігі, әлеуметтік сұранысқа әрқашан ие болуы аудармашылардың қызығушылығын арттырады. Мысалы, «Король Лир» орыс тіліне Н. Гнедич (1808), А. Дружинин (СПб, 1857); С. Юрьев (М., 1882); Т. Щепкина-Куперник (М.-Л., 1937); Б. Пастернак (М., 1949), Г. Кружков (М., 2013) [6] т.б. Ал ХХ ғасырдың екінші жартысынан бері «Король Лир» драмасының аудармалары ол кездегі КСРО, Ресейде терең зерттеле басталды. Оның себебі, біріншіден, пьеса идеясының құндылығында болса, екіншіден, аударма кем дегенде 50 жыл сайын жаңарып отыру қажет деген ойды ұстанатындар да болған. Әр аудармашының өзіндік стилі, ерекшелігі бар. Және орыс тіліндегі аудармаларды салыстыра зерттеген ғылыми жұмыстар да бар. Драма аудармасының негізгі проблемасы – сөз таңдау қағидаларымен тығыз байланысты. Себебі аударманы бағалаудың екіжақты межесі – түпнұсқаның коммуникативті-функционалдық белгілерін (мазмұнын, идеясын, автордың стилін) сақтау және екінші тілде оқитын аударма реципиенттерінің қабылдау ерекшеліктерін ескеру. Түпнұсқаның эстетикалық-көркемдік құндылығын сақтау және қазақ тілінің нормаларын қадағалау міндеттеріне сәйкес көркем аударма жасау кезінде шығармашылық ізденістеріге тән ерекшеліктер мынадан көрінеді:

- жаңа сөз, фразалар үлгілерін қалыптастыру; түпнұсқадағы тұлға-бітімі тосын реалия атауларының қазақша немесе орысша баламаларын беру;

- екіншісі – образды орамдар, эмотивтік қалдар жасауға қатысты: көркем аудармадағы жалпыхалықтық образдылық элементтері, яғни пайымдау мен ұлттық бітімнің, мәдени ерекшеліктердің негізінде жасалған халықтық образды стереотиптер, тұрақты тіркестер қолдану;

- үшіншіден, аудармашы ретінде түпнұсқадағы теңеулерді, фразалардың, паремиялардың экспрессивтік күш-қуатын әлсіретпеу.

Осы тұрғыдан Кенттің ашуға булыққан Лирді сабасына түсіру мақсатында айтқан мына бір сөздерінің аударма нұсқаларына қарасақ, «*Revoke thy gift / Or, whilst I can vent clamour from my throat, / I'll tell thee thou dost evil*»

– «Возьми назад свое решение, /А то, покуда крика в глотке хватит, / Твердить я буду: сделал плохо» (пер. Кузмина) [7, 161 б.].

– «пока дышать могу я» (пер. Дружинина, 2001, I, 1) [8];

– «пока в груди дыханье» (пер. Щепкиной-Куперник 1993) [9];

– «пока дышу» (пер. Пастернака) [10, 435 б.];

Ал қазақ тіліндегі Әбіш Кекілбаевтың аударма нұсқасында:

– «Өлтірсең де айтарым – Бар сұмдықты бастап тұрған өзіңсің!» (Шекспир, Кекілбаев аудармасы, 2001) [11]

М. Кузмин Шекспир аудармасында дерексіз сылап-сыйпаудың, қаншалықты дөрекі болса да, «жұмсартып, жылтыратудың» қажеті жоқ дейді. Яғни, оқырманға түпнұсқадағы кейіпкердің эмоциясын, образын жеткізу үшін, тым дөрекі көрінгенімен, дәл сол күйінде жеткізу маңызды, аударма эквиваленттілігіне жетудің белгісі ретінде қарастырылады.

Сондай ойды ұстанғандардың бірі – белгілі аудармашы Осия Сорока. Ол да Шекспир мәтінінің дөрекілігінен қорықпау қажет деп есептеген. Және мысалы осындай:

«Behold yond simpering dame, / Whose face between her forks presages snow; / That minces virtue, and does shake the head / To hear of pleasure's name; / The fitchew, nor the soiled horse, goes to't / With a more riotous appetite». деген үзіндіні «Вон у жеманной дамы / Лицо пророчит снег в развилке ног. / Уж так чиста, что ей про наслажденье / И не упоминай. Так вот она / Хорихи похотливей, кобылицы / Раскормленной ярей...» (Шекспир, перевод Сороки, 1990, IV, 6), деп аударса [12], ал Щепкина-Куперник (1937) оны сәл жұмсартып:

«Смотри на эту чопорную леди, Чей вид пророчит лед у ней внутри; / Чиста притворно, головой качает, / Едва услышав слово "наслажденье", / Но в сладострастье нет жадней её / Хорёк иль молодая кобылица» - деп аударған [9].

Бұл тұрғыдан Әбіш Кекілбаев түпнұсқа образының өзіндік ерекшеліктерін сақтай отырып, сонымен қатар аударма реципиенті, яғни қазақ ұлттық мәдени ұстамдары шеңберінде өте жақсы жеткізе білген. Әбіш Кекілбаев:

Мынау, ұрғашы деген дозақы

Бет-аузына қарасаң — тұнып тұрған иман, рахым,

Періште деп қаласың,

Төсекте көрсең, ал енді,

Құтырған құзғын сияқты

Тірілей қақтар сөліңді – деп аударған [11].

Көркем аударманы талдау мәселесі – әдебиет ғылымы мен тіл ғылымының ұштасқан жерінде қарастырылуға тиіс, терең стильдік талдауды қажет ететін күрделі сала. Мазмұны, идеясы, сюжеті,

құрылымы дайын мәтінде тілдік құралдардың еркін қолданылуы; аудармашы-қаламгердің жалпыхалықтық қордағы сөздерді, фразаларды пайдалануы, өз тарапынан жаңа сөз тұлғалары мен тың тізбектер жасауы – көркем аудармадағы ойлаудың образдылық типінің нәтижесі.

Сонымен қатар, пьеса аудармасында қабылдаушыға түсінікті, әрі аударма тілінің өкілдерінің мәдениетіне тән болуы да шарт. Мысалы, «*Now, by Apollo*» деген тармақта «*Apollo*» (лат.) ежелгі грек, рим мифологиясы мен дініндегі ем, сәуегейлік, данышпандық, өнер, күн тәңірі [9]. Орыс тілі аудармаларының бәрінде «Аполлон» деп қалдырылған болса, Әбіш Кекілбаев аудармасында «*Құдай куә...*» деп аударылған [11]. Егер тек жазбаша аударма болса, «Аполлон» деп аударып, түсіндірме беріп кетуге болар еді. Алайда бұл драма ретінде аударма көрерменіне түсінікті болу мақсатымен ғана шектелмей, оның ойы, сана-сезімі, эмоцияларына әсер ету үшін «құдай» деп аударған. Себебі, қазақ халқы үшін «Аполлон» тек ежелгі грек, рим мәдениетінің аясында сұлулық құдайы ретінде танымал болып, оның ‘сұлулық’ семантикалық компоненті ‘әулиелік’, ‘құдай’ компонентінен басым екенін ескеруі аудармашының айтарлықтай тапқырлығы мен жетістігіне жатады.

Көркем мәтін оқырман әрқашан тани білмейтін ақиқатты өмір туралы мәліметтер бұлағы болып табылады. Әсіресе, бұл өзге тілдік оқырманға қатысты, өйткені, көркем мәтін автордың туған мәдениетіне тән ақпаратқа қанық болады. Мәдениетаралық байланыстың танымал формасының біріне көркем аударма жатады. Дарынды автор туғызған көркем мәтін сол жазылған тілдің фонетикасы, лексика мен грамматикалық құрылысы ерекшелігімен ғана емес, содай-ақ, сол тілдің өзіндік экспрессивті-стистикалық құралдар жүйесін көрсетіп, тілдің жарқын «кескінін» салады. Сонымен бірге әрбір көркем мәтін өзінің стилистикалық кодымен де ерекшеленеді.

Аударма мәтінде жасалған ақпараттың барлық қажетті жақтарын сақтау үшін аудармашы грамматика, лексика мен стилистиканы жақсы білуімен қатар, тарихи-мәдени әрі лингвомәдениеттанулық сипат туралы базалық білімі болуы қажет. Сонымен қатар тіл мен ұлттық мәдениеттің арасындағы тарихи-этникалық сабақтастықты, тұтастықты бірнеше тілдегі жазба нұсқаларды жетік оқи алатын, тілдер мен мәдениеттердің қыр-сырына үңілген адам жітірек байқайды. Мәдениеттегі айырмашылықтар әртүрлі тілдердегі сөздердің денотаты бірдей болса да, коннотативтік семантикасының (сөздің эмоционалды бояуы) әртүрлі болуына ықпал етеді.

Мысалы, Шекспирдің «*God's spies*» деген сөзі «*құдайдың тыңшысы*» деген мағынада. Оны орыс аудармашылары ішінде М.Кузмин «*Божьи соглядатаи*» деп аударған. Және бұның себебі «соглядатай»

орыстың *тыңшы* деген мағынадағы ескі әдеби сөз болып табылады. Бұл шығарма 1605-1606 жылдары жазылғандығын ескерсек, аудармашы да сол заманның көркем әдебиет стилінде жеткізуге тырысқан. Оған дәлел – орыстың жазушысы В.В. Набоковтың 1930 жылы жарыққа шыққан «Соглядатай» атты тыңшылық жайлы кітабы.

Ал, енді қазақ тіліндегі аудармаға келетін болсақ, Әбіш Кекілбаев: *«Тәңірінің секілді*

Екі гайып ерен шілтені» - деп аударған.

Және бұл көне түркі елдерінің ежелгі тіркесі. Оның негізгі мағынасы, мұсылмандар арасында сопылық ілім ықпалымен тараған түсінік бойынша, ерекше қасиеттерге қол жеткізген әулиелер [12]. Стыльдік тұрғысынан бұл өте тартымды, әрі тапқыр балама болғанымен, түп мағынасы сай келмейтіндігін байқауға болады.

Қорыта келе, пьеса аудармасы – үлкен жұмысты, еңбекті қажет ететін дүние. Және бұл жерде тілдік прагматика, оқырманға, я тыңдарманға түпнұсқа мағынасын, стилін жеткізе алатын сөйлеу әктісі, сондай-ақ ел мен ел арасындағы мәдени аспектілерді қатаң ескере отырып, жасалатын жұмыс. Жоғарыда атап кеткендей, Шекспир шығармашылығын, оның ішінде «Король Лир» трилогиясын бір емес, бірнеше аудармашылардың жылдар бойы зерттеу арқылы аударғанын көрдік. Және әр аудармашының өзіндік мықты әрі әлсіз тұстары бар екені анық. Ал, осы бір туындыны қазақ тіліне Әбіш Кекілбаев тәржімалап, қазақ ұлтының мәдениетіне, тілдік бейнесіне сай етіп, жоғары деңгейде аударып білген.

ӘДЕБИЕТ

[1] Жанпейісов Е. М.Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясының тілі: Тарихи-Ж 26 этимологиялық байқаулар, материалдар / Е. Жанпейісов. - Алматы: Ғылым, 1976. – 168 б.

[2] Алдашева А.М. Аударматану: лингвистикалық және лингво-мәдени мәселелер. – Алматы: Арыс, 1998. – 215 б.

[3] Әуезов М. Көркем аударманың кейбір теориялық мәселелері // Көркем аударманың кейбір мәселелері (мақалалар жинағы). – Алматы: Қазмемкөркемәдебас, 1957. – 3-12 бб. – <https://el.kz/news/archive/content-3679/>

[4] Дүнгененова Ә. Көкше тарихындағы Король Лир // Мақала. – Oner.kz, 2019.

[5] King Lear. – Published August 1st 1997 by Bloomsbury Academic – 464 p.

[6] Король Лир Переводы на русский язык – https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C_%D0%9B%D0%B8%D1%80

[7] Шекспир В. //Пьесы в переводе М. Кузмина. – М.: Московский рабочий, 1990. – 435 с.

[8] Шекспир. Король Лир. (1856) // Перевод А. Дружинина. – Современник, 60, 12, I. – С.169–342.; Шекспир В. Король Лир. Перевод А. Дружинина. – С.-Пб.: Изд. дом «Кристалл», 2001. – 191с. URL: http://lib.ru/SHAKESPEARE/shks_lear4.txt

[9] Шекспир В. Король Лир (1937) // Перевод Т. Щепкиной-Куперник. СПб.: Лениздат, 1993. –https://thelib.ru/books/shekspir_vilyam/korol_lir_perevod_shepkinoykupernik-read.html

[10] Шекспир. Король Лир (1949). Пер. Б. Пастернака. – М: Гослитиздат, 1960. – 435 с.

[11] Шекспир, перевод О.Сороки, 1990, IV, 6 - https://theatre-library.ru/files/sh/shakespeare/shakespeare_1911.doc

[12] Кузнецов Н. “Король Лир” на казахском языке: пер. А. Кекилбаева // Казахстанская правда. – 2001, 22 февраля.

REFERENCES

[1] Janpeiisov E.M. Áýezovtiń “Abai joly” ерепсасыныń tili: Tarihi-J 26 etimologialyq baıqaýlar, materialdar. (Language of Auezov’s epic «Abai’s way»: Historical-26 etymological observations, materials). Almaty: Ğylym, 1976. 168 p. [In Kaz.].

[2] Aldasheva A.M. Aýdarmataný: lingvistikalyq jáne lingvomádeni máseleler. (Translation Studies: Linguistic and Linguocultural Issues). Almaty: Arys, 1998. 215 p. [In Kaz.].

[3] Áýezov M. Kórkem aýdarmanyń keibir teorıalyq máseleleri. Kórkem aýdarmanyń keibir máseleleri (maqalalar jınaǵy). (Some theoretical problems of literary translation. Some problems of literary translation (collection of articles).) Almaty: Qazmemkórkemádebas, 1957. 3-12 pp. [In Kaz.].

[4] DúngenenoVA Á. Kókshe tarihyndaǵy Korol Lır . Maqala. (King Lear in the history of Kokshe. Article). Oner.kz, 2019. [In Kaz.].

[5] ‘King Lear’. Published August 1st 1997 by Bloomsbury Academic. 464 p. http://https://ru.wikipedia.org/wiki//_Korol_Lır_Perevody_na_rýsskıı_ıazyk [In Rus.].

[6] Korol’ Lir. Perevody na russkij_jazyk. (King Lear. Translations into Russian_language) – https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C_%D0%9B%D0%B8%D1%80 [In Rus.].

[7] Shekspir V. P’esy v perevode M. Kuzmina. (Plays translated by M. Kuzmin). M.: Moskovskij rabochij, 1990. – 435 p. [In Rus.].

[8] Shekspir. Korol’ Lir. (1856). Perevod A. Druzhinina. (Translated by A. Druzhinin). Sovremennik (Contemporary), 60, 12, I. – pp.169–342.; Shekspir V. Korol’ Lir. Perevod A. Druzhinina. (King Lear. Translated by A. Druzhinin). – S.-Pb.: Izd. dom «Kristall», 2001. – 191 p. URL: http://lib.ru/SHAKESPEARE/shks_lear4.txt [In Rus.].

[9] Shekspir V. Korol’ Lir (1937). Perevod T. Shhepkinoj-Kupernik. (King Lear.1937. Translated by T. Schepkina-Kupernik). SPb.: Lenizdat, 1993. https://thelib.ru/books/shekspir_vilyam/korol_lir_perevod_

schepkinoykupernik-read.html [In Rus.].

[10] Shekspir. Korol' Lir (1949). Per. B. Pasternaka. (King Lear. Translated by B. Pasternak) M: Goslitizdat, 1960. – 435 p. [In Rus.].

[11] Shekspir. Perevod O.Soroki (Shakespeare. Translated by O.Soroka). 1990. IV. 6. - https://theatre-library.ru/files/sh/shakespeare/shakespeare_1911.doc [In Rus.].

[12] Kuznecov N. "Korol' Lir" na kazahskom jazyke. ("King Lear" in the Kazakh language) per. A. Kekilbaeva (Translated by A. Kekilbaev). Kazhstanskaja pravda. 2001. 22 fevralja (February 22). [In Rus.].

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА РЕЧИ ГЕРОЕВ ДРАМЫ (НА МАТЕРИАЛЕ ТРАГЕДИИ У.ШЕКСПИРА «КОРОЛЬ ЛИР»)

Тлеулинова П.Б.¹.

¹ магистрант 2 к., специальность «МО56-Переводческое дело: синхронный перевод», Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана Алматы, Казахстан, e-mail: tleuinova.1996@mail.ru

Аннотация. Данная статья посвящена анализу особенностей перевода драмы как особого вида литературного произведения, которое строится исключительно на речи персонажей. Рассмотрены особенности речи героев «Короля Лира» в оригинале и в переводах на русский и казахский языки. Выбор пьесы обусловлен актуальностью темы семьи, межпоколенной связи в современном обществе.

Ключевые слова: перевод, пьеса, речь, речь персонажа

FEATURES OF THE TRANSLATION OF THE SPEECH OF THE HEROES OF THE DRAMA (BASED ON THE MATERIAL OF THE TRAGEDY OF W. SHAKESPEARE «KING LEAR»)

Tleulinova P.B.¹,

¹2nd year Master's student "M 056 - Translation, simultaneous translation" Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: tleuinova.1996@mail.ru

Abstract. This article is devoted to the analysis of the features of the translation of drama as a special type of literary work, which is based solely on the speech of the characters. The features of the speech of the characters of "King Lear" in the original and in translations into Russian and Kazakh languages are considered. The choice of the play is determined by the relevance of the theme of the family, the intergenerational connection in modern society.

Keywords: translation, play, speech, character speech.

Статья поступила 05.03.2021

**3 Бөлім. ШЕТ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҒЫЛЫМИ-
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР**
**Раздел 3. НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ В
ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ**
**Part 3. SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENS IN
FOREIGN LANGUAGE TEACING**

УДК 378

DOI 10.48371/PHILS.2021.60.1.014

**ОБУЧЕНИЕ СОЗДАНИЮ ВТОРИЧНЫХ ТЕКСТОВ КАК
ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ
КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ**

Солтанбекова О.Т.¹, Калимова Ж.У.², Мищенко И.С.³,

¹к.п.н., доцент, и.о.профессора

²к.ф.н., ассоциированный профессор

³ст.преподаватель кафедры полиязычия

НАО «Университет имени Шакаримаб Семей»

Семей, Казахстан, e-mail: osoltanbekova@mail.ru

Аннотация: Статья посвящена формированию научно-исследовательских компетенций студентов на занятиях по русскому языку. Особое внимание при этом уделено обучению созданию вторичных текстов, даны определения каждого вида вторичного текста и приведены алгоритмы написания плана, тезисов, аннотации, реферата, рецензии.

Статья будет полезна всем, кто изучает основы научного исследования и занимается руководством научно-исследовательской работой студентов.

Ключевые слова: научно-исследовательские компетенции, вторичный текст, план, тезисы, аннотация, реферат, рецензия

Формирование научно-исследовательских компетенций студентов как одно из условий успешной подготовки будущих специалистов является актуальным для педагогической деятельности преподавателя вуза.

Каждый студент, независимо от выбранного направления профессиональной подготовки, в процессе обучения должен овладеть научно-исследовательскими компетенциями, среди которых ученые выделяют такие, как:

- производить подбор необходимой специальной, научной, учебной литературы;
- собирать фактический материал;
- проводить обработку, анализ и использование информации;
- применять свои знания при решении конкретных задач;
- оформлять результаты своего исследования в форме доклада, реферата, научно-исследовательской работы, компьютерной презентации с соблюдением определенной структуры и требований к оформлению [1].

Анализируя предложенный набор компетенций, мы приходим к выводу, что сформированность научно-исследовательских компетенций у студентов проявляется в работе с первоисточниками, наблюдении явлений и фактов, в их анализе, выявлении проблемы и ее решении, в обработке и обобщении результатов исследования, формулировке общих выводов.

«Сегодня, когда в вузовских программах увеличено количество часов на самостоятельную работу, навыки устного и письменного реферирования становятся весьма необходимыми. Однако, как показывает практика, именно эти навыки и не сформированы даже у студентов старших курсов»

Отсюда в формировании исследовательских компетенций важная роль должна отводиться специально организованным средствам подготовки студентов к научно-исследовательской деятельности. Среди средств формирования научно-исследовательских компетенций наиболее эффективным является выполнение задач Типовой учебной программы общеобразовательной дисциплины «Русский язык» для организаций высшего и (или) послевузовского образования, которая предусматривает обучение созданию вторичных текстов.

Во время выполнения заданий по созданию вторичных текстов студент делает первые шаги к самостоятельному научному исследованию. Он учится работать с научной литературой, приобретает навыки критического отбора и анализа необходимой информации.

Понятия «первичных» и «вторичных» текстов пришли в прикладную лингвистику текста из информатики, где признак первичности / вторичности является основанием классификации информационных документов. Вторичными считаются различные виды текстов, созданные путем преобразования исходного – базового – текста.

Под вторичным текстом мы понимаем текст, созданный на основе первичного с помощью определенных изменений, корректировок и сохраняющий основное содержание исходного текста.

Работа над вторичными текстами предполагает: уметь выделять в тексте микротемы, определять основные положения и формировать лексико-тематические ряды; находить в тексте ключевые слова; делать умозаключения, осуществлять компрессию текста, подбирать клише для написания разных видов вторичных текстов.

Для успешного обучения разным видам вторичных текстов необходимо учитывать специфические особенности и определенную устойчивую структуру каждого вида.

Проиллюстрируем создание всех видов вторичных текстов на примере статьи Гладкого А.В. «Математика и язык».

Математика и язык

В языке все подчиняется строгим правилам, нередко похожим на математические. Например, отношения между фонемами напоминают математические пропорции: в русском языке [б] так относится к [п] как [д] к [т]. По трем членам такой «пропорции» можно «вычислить» четвертый.

Именно благодаря своим строгим правилам язык может служить средством общения: если бы их не было, людям трудно было бы понимать друг друга.

Сходство этих правил с математическими объясняется тем, что математика произошла в конечном счете из языка и сама представляет собой особого рода язык для описания количественных отношений и взаимного расположения предметов. Такие языки, специально предназначенные для описания каких-то отдельных «частей» или сторон действительности, называют специализированными в отличие от универсальных, на которых можно говорить о чем угодно. Люди создали много специализированных языков, например, систему дорожных знаков, язык химических формул, нотную запись музыки. Но среди всех этих языков математический язык ближе всего к универсальным, потому что отношения, которые выражаются с его помощью, встречаются повсюду — и в природе, и в человеческой жизни; и притом это самые простые и самые важные отношения (больше, меньше, ближе, дальше, внутри, вне, между, непосредственно следует и т. п.), по образцу которых люди научились говорить и о других, более сложных.

Для чего же используются в языкознании математические средства? Язык можно представить себе как своеобразный механизм, с помощью которого говорящий преобразует имеющиеся в его мозгу «смыслы» (т. е. свои мысли, чувства, желания и т. п.) в «тексты» (т. е. цепочки звуков или письменных знаков), а затем преобразует «тексты» обратно в «смыслы». Эти-то преобразования удобно изучать математически.

Применение точных математических методов дает возможность,

с одной стороны, глубже проникнуть в содержание «старых» понятий языкознания, с другой — исследовать язык в новых направлениях, которые прежде трудно было бы даже наметить.

В частности, для составления программ, с помощью которых решаются лингвистические задачи, необходимо точное описание языка (или хотя бы тех его сторон, которые важны для данной задачи) — и именно математические методы дают возможность построить такое описание.

Уходят в прошлое времена, когда языковед мог обходиться без знания математики. С каждым годом эта древняя наука, соединяющая в себе черты наук естественных и гуманитарных, становится все более необходимой ученым, занимающимся теоретическим исследованием языка и практическим применением результатов этого исследования [2].

Первым видом переработки научного текста, в соответствии с Типовой учебной программой общеобразовательной дисциплины «Русский язык», является план [3].

Составление плана является важным элементом любого научного исследования. План определяет порядок, последовательность в изложении, помогает понять содержание текста и его композицию, отражает структурные отношения между частями текста.

Мы предлагаем следующий порядок действий.

Алгоритм составления плана текста

1. Прочитать текст, обдумать прочитанное.
2. Разделить текст на смысловые части.
3. Выделить основную мысль каждой части текста и записать в виде назывных или вопросительных предложений.

Приведем пример назывного и вопросного планов текста «Математика и язык» (см. табл. 1):

Таблица 1. Виды планов

Назывной план	Вопросный план
1. Строгие правила математики в языке	1. Каким строгим правилам математики подчиняется язык?
2. Специализированные языки	2. Какие языки являются специализированными?
3. Универсальные языки	3. Где встречаются универсальные языки?
4. Математические средства в языкознании	4. Для чего используются в языкознании математические средства?
5. Применение математических методов	5. С какой целью применяются математические методы в языкознании?
6. Необходимость знания математики	6. Зачем языковеду изучать математику?

Следующим этапом работы с научным текстом является составление тезисов. Тезисы — это кратко сформулированные основные положения текста, в которых сжато и последовательно раскрывается его

тема и основная мысль.

Тезисы — один из наиболее сложных видов сокращения текста, которому целесообразно обучать после составления плана. Каждый тезис в отличие от соответствующего пункта плана не просто называет вопрос, рассматриваемый в тексте, ту или иную часть текста, озаглавливает ее, а раскрывает его сущность, кратко излагает мысль, основное положение, заключенное в этой части.

Тезисы могут быть основой будущего доклада, статьи, а могут быть и вторичным текстом, то есть сжатым изложением содержания уже написанной работы.

При написании тезисов важно соблюдать определенную последовательность действий.

Алгоритм написания тезисов

1. Прочитать текст, обдумать прочитанное.
2. Выявить основные идеи текста.
3. Выделить смысловые части текста.
4. Определить основную информацию каждой части и записать в сжатом виде.

Тезисы текста «Математика и язык» могут выглядеть следующим образом:

1. Язык подчиняется строгим правилам, в частности, математическим пропорциям.
2. Специализированные языки описывают отдельные стороны действительности.
3. Универсальные языки встречаются повсюду.
4. Математические средства используются в языке для изучения механизма текстообразования.
5. Математические методы позволяют всесторонне исследовать язык и решать лингвистические задачи
6. Математика необходима ученым для теоретического исследования языка и практическим его применения.

Важным и необходимым для исследователя вторичным текстом становится аннотация, которая является предельно краткой из всех возможных форм изложения главного содержания первичного документа.

Аннотация - краткая характеристика документа, его части или группы документов с точки зрения назначения, содержания, формы и других особенностей.

Аннотация, как и назывной план, не раскрывает детально содержание первичного текста, а дает о нем общее представление. При составлении аннотации исследователю необходимо проанализировать первоисточник, в краткой форме обобщить его тематику.

Аннотация – необходимая деталь любой статьи.

Правильно оформленная аннотация должна содержать ответы на три вопроса: «Что?», «О чем?», «Для кого?», в соответствии с которыми и строится ее структура.

Алгоритм написания аннотации

1. Прочитать текст, обдумать прочитанное.
2. Составить библиографическое описание (автор, название, выходные данные).
3. Определить общую тему текста, сформулировать тезис, который раскрывает эту проблему.
4. Кратко перечислить круг вопросов или проблем, которые затрагиваются в тексте.
5. Указать адресат, для кого предназначается текст.

Существует несколько видов аннотаций, их объем может быть различным: от 3-5 предложений (30-40 слов) до 10 предложений (60-100 слов).

Мы предлагаем **вариант аннотации**, выражающей лишь тематическое содержание текста: она может состоять из одного — двух предложений:

«Гладкий А.В. Математика и язык // Энциклопедический словарь юного филолога (языкознание) / Сост. М.В. Панов.— М.: Педагогика, 1984.— С. 162-164.

В статье рассматриваются вопросы взаимосвязи языка и математики, выделяются специализированные и универсальные языки, раскрывается механизм математических средств и методов исследования языка.

Статья адресована всем, кто интересуется вопросами языкознания и математики.»

Следующей самой распространенной формой самостоятельной научной работы является реферат, под которым понимается адекватное по смыслу изложение содержания первичного текста. Нельзя не согласиться с утверждением о том, что «сегодня, когда в вузовских программах увеличено количество часов на самостоятельную работу, навыки устного и письменного реферирования становятся весьма необходимыми. Однако, как показывает практика, именно эти навыки и не сформированы даже у студентов старших курсов» [4, с.90].

Реферат, как и аннотация, предполагает выявление основных элементов содержания текста и их представление в виде относительно краткого вторичного текста. Однако, в отличие от аннотации, он позволяет установить, какая информация содержится в первоисточнике, что излагается в нем, т.е. реферат - это изложение сущности вопросов, рассмотренных в оригинале.

Реферат может быть написан на основе не одного, а нескольких

первичных текстов, посвященных одной проблеме. В этом случае необходимо умение сопоставлять разные точки зрения на один и тот же объект исследования.

Основные требования, предъявляемые к реферату:

- информативность, полнота изложения;
- объективность, неискаженное фиксирование всех положений первичного текста;
- корректность в оценке материала.

В структуре реферата выделяются три основных компонента: библиографическое описание, собственно реферативный текст, справочный аппарат.

Составление реферата способствует развитию у студентов таких исследовательских умений, как подбор и выделение наиболее важной и значимой информации по определенной теме, ее грамотное и лаконичное оформление. Данные умения формируются должным образом при соблюдении следующих правил.

Алгоритм написания реферата текста

1. Прочитать текст, обдумать прочитанное.
2. Письменно сформулировать основную мысль текста.
3. Выделить основные смысловые части текста.
4. Кратко записать главную мысль каждой части, используя фразы, типичные для реферата.
5. Оформить полученный материал в связный текст с обязательным вступлением и заключением.
6. Произвести запись текста реферата с учетом единых требований.

Ниже представлен **текст реферата**:

В статье профессора Гладкого А.В. освещаются вопросы взаимосвязи языка и математики. В ней рассматриваются языковые и математические правила. В качестве примера автор сопоставляет отношения между фонемами и математическими пропорциями. Алексей Всеволодович объясняет сходство языковых правил с математическими тем, что математика произошла из языка и сама представляет собой особого рода язык.

Автор выделяет специализированные и универсальные языки, в которых описываются отдельные и всеохватывающие стороны действительности.

В статье уделяется внимание математическим средствам, которые дают возможность изучать преобразования в языке. Особо подчеркивается важность применения математических методов в описании и исследовании языка.

В заключение автор делает вывод, что на современном этапе знание

математики необходимо ученым, занимающимся исследованиями в области языкознания.

И, наконец, один из самых сложных жанров вторичных текстов – рецензия. Рецензирование включает передачу в виде вторичного текста основного содержания первоисточника, но с одновременной его критической оценкой.

Обучение рецензированию как способу выражения аргументированной оценки является необходимым этапом развития исследовательских умений обучающихся.

Автор, анализируя текст, указывает на достоинства и недостатки, высказывает свою оценку. Разбор и оценку научного текста можно проводить по следующей схеме.

Алгоритм написания рецензии

1. Изучить текст.
2. Составить тезисную характеристику текста, описав 1-2 основные идеи.
3. Указать степень новизны, актуальности и значимости утверждений текста.
4. Дать обоснованные замечания и рекомендации по правке и дополнению материала.
5. Оформить рецензию согласно требованиям, предъявляемым к работам подобного характера.

Рецензию на нашу статью можно оформить следующим образом:

Рассматриваемая статья А.В. Гладкого «Математика и язык», опубликованная в «Энциклопедическом словаре юного филолога», посвящена вопросам взаимосвязи языка и математики.

Актуальность статьи не вызывает сомнения, поскольку обеспечивает метапредметный подход, способствующий повышению качества образования.

Во вводной части статьи автор пишет о сходстве языковых и математических правил, проводя параллель между математическими пропорциями и межфонемными отношениями.

В основной части статьи автор рассматривает специализированные и универсальные языки, относя к числу последних математический язык ввиду его повсеместного использования.

Данная статья демонстрирует механизм использования математических средств в языкознании.

Отмечается важность математических методов, необходимых для точного описания языка.

В заключительной части статьи автором делается аргументированный вывод в необходимости знания математики для ученых-языковедов.

Положительным моментом является то, что статья содержит много убедительных примеров, демонстрирующих взаимоотношения языка и математики.

Сущность точки зрения автора сводится тому, что наука, соединяющая в себе черты естественных и гуманитарных наук, становится все более необходимой.

Статья написана общедоступным языком, в научно-популярном подстиле.

Подытоживая, следует отметить, что рецензируемая статья представляет интерес для всех, кто интересуется вопросами языкознания и математики.

Итак, на материале одного первичного текста нами были продемонстрированы специфика и отличительные особенности различных видов вторичных текстов, обучение которым способствует формированию необходимых научно-исследовательских компетенций студентов.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Гладкий А.В. Математика и язык // Энциклопедический словарь юного филолога (языкознание) / Сост. М. В. Панов.— М.: Педагогика, 1984.— С. 162-164.

[2] Мишурина О.А., Чупрова Л.В., Муллина Э.Р. Научно-исследовательская работа студентов как средство формирования профессиональных компетенций // Международный журнал экспериментального образования. – 2016. – № 4-3. – С. 412-415

[3] Типовая учебная программа общеобразовательной дисциплины «Русский язык» для организаций высшего и (или) послевузовского образования – Приложение 4 к Приказу Министра образования и науки Республики Казахстан № 603 от 31 октября 2018 года.

[4] Алтаева А.Ш., Мухамадиев Х.С. На пути к академическому письму. - Известия Казахского университета международных отношений и мировых языков им.Абылай хана, серия филологическая. - 2020 № 2. - С.89-92

REFERENCES

[1] Gladkij A.V. Matematika i jazyk. Jenciklopedicheski slovar' junogo filologa (jazykoznanie). (Mathematics and Language. Encyclopedic dictionary of the young philologist (linguistics) . Sost. M.V. Panov. — M.: Pedagogika, 1984.— pp. 162-164. [In Rus.].

[2] Mishurina O.A., Chuprova L.V., Mullina Je.R. Nauchno-issledovatel'skaja rabota studentov kak sredstvo formirovanija professional'nyh kompetencij. Mezhdunarodnyj zhurnal jeksperimental'nogo obrazovanija. (Research Work of Students as a means of Forming Professional

Competencies. International Journal of Experimental Education). 2016. № 4-3. pp. 412-415. [In Rus.].

[3] Tipovaja uchebnaja programma obshheobrazovatel'noj discipliny «Russkij jazyk» dlja organizacij vysshego i (ili) poslevuzovskogo obrazovanija. (Standard curriculum of the general education discipline "Russian language" for organizations of higher and (or) postgraduate education). – Prilozhenie k Prikazu Ministra obrazovanija i nauki Respubliki Kazahstan № 603 ot 31 oktjabrja 2018 goda. (Appendix 4 to the Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan No. 603 dated October 31, 2018). [In Rus.].

[4] Altaeva A.Sh., Muhamadiev H.S. Na puti k akademicheskomu pis'mu. Izvestija Kazahskogo universiteta mezhdunarodnyh otnoshenij i mirovyh jazykov im.Abylaj hana, serija filologicheskaja. (On the way to academic writing. Bulletin of Abylai Khan the Kazakh University of International Relations and World Languages, philological series). 2020. № 2. pp.89-92. [In Rus.].

ҚОСАЛҚЫ МӘТІНДЕРДІ ҚҰРУ СТУДЕНТТЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ- ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Солтанбекова О.Т.¹, Калимова Ж.Ү.², Мищенко И.С.³,

¹п.ғ.к., доцент, профессор міндетін атқарушы

²ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор

³көптілділік кафедрасының аға оқытушысы,

КеАҚ «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті»

Семей қ., Қазақстан, e-mail:osoltanbekova@mail.ru

Аңдатпа: Мақала орыс тілі сабағы барысында студенттердің ғылыми- зерттеу құзыреттіліктерін қалыптастыруға арналған.

Мақалада қосымша мәтіндерді құра білуге үйрету мәселесіне ерекше көңіл бөлініп, қосымша мәтіннің әр түріне анықтамалар берілген. Сонымен қатар, мақалада жоспар құру, тезистер, аннотация, реферат және пікір жазу алгоритмдері келтірілген.

Мақала ғылыми-зерттеу жұмыстарының негізін зерттеумен айналасып жүрген адамдарға және студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарына жетекшілік ететін адамдарға пайдалы.

Тірек сөздер: ғылыми-зерттеу құзыреттілігі, қосымша мәтін, жоспар, тезистер, аннотация, реферат, пікір.

TEACHING CREATION OF SECONDARY TEXTS AS A BASIS FOR FORMING RESEARCH COMPETENCE OF STUDENTS

Soltanbekova O.T.¹, Kalimova Zh.U.², Mishchenko I.S.³,

¹candidate of pedagogical sciences, acting professor

²candidate of philological sciences, associated professor

³senior lecturer of the departments of multilingualism,

NCJSC “Semei Shakarim University”

Semei, Kazakhstan, e-mail:osoltanbekova@mail.ru

Abstract: The article is devoted to the problem of formation of research competencies of the students at the lesson of the Russian language. At the same time, special attention is paid to teaching the creation of secondary texts, also definitions of each type of secondary text are given, and algorithms for writing a plan, abstracts, annotations, theses, reviews and essays are given in this article.

The article will be useful to everyone who studies the basic problems of scientific research and is engaged in the leadership of students' research work.

Key words: research competencies, secondary text, plan, abstract, thesis, review, essay.

Статья поступила 02.03.2021

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
“ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ” сериясы

ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия “ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ”

BULLETIN
of Ablai Khan KazUIRandWL
Series “PHILOLOGICAL SCIENCES”

1 (60) 2021
ISSN 2411-8745 (Print)
ISSN 2709-9245 (Online)

Отпечатано в издательстве “Полилингва”
«Издательство не несет ответственности за содержание авторских материалов
и не предоставляет гарантий в связи с публикацией фактов,
данных результатов и другой информации»

Директор издательства:
Есенгалиева Б.А.

Компьютерная верстка:
Кынырбеков Б.С.

Подписано в печать 23.03.2021 г.
Формат 70х90 1/8. Объем 16,0 п.л. Заказ № 2008. Тираж 300 экз.
Отпечатано в издательстве «Полилингва»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство “Полилингва” КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 21-19
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru